

IDŐSZERŰ KÉRDÉSEK

A MAGYARORSZÁGI
NEMZETISÉGI KÉRDÉS
HAJDAN ÉS MA

ÍRTA

Dr. EÖTTEVÉNYI OLIVÉR

BUDAPEST, 1944

A MAGYAR KÜLÜGYI TÁRSASÁG KIADÁSA

A kiadásért felel: Dr. Eöttevényi Olivér
23152 Sárkány-nyomdát Budapest, Horn Ede-u. 9. Tel.: 122-190, 326-066.
Igazgatók: Weszely Antal és Weszely József

B E V E Z E T É S

Mikor a nemzetiségi kérdést a Magyar Külügyi Társaság egyik kiadványsorozatában tanulmány tárgyává tesszük, röviden ki kell fejtenünk azt, hogy miért tekintjük ezt olyan problémának amelynek a megvitatását a rendszerint csupán külpolitikai kérdésekkel foglalkozó értekezések közt véljük szükségesnek. Hiszen azt lehetne mondani, hogy a nemzetiségi kérdés belpolitikai ügy, mert annak a megtárgyalása, hogy miként szabályoztassék általában a Magyarországon élő, nem magyar fajú állampolgárok helyzete és különösen azoknak az anyanyelvük használatára vonatkozó joga, nem külpolitikai feladat. Merev elhatárolással élve, ezt az álláspontot nehéz lenne kétségebe vonni, mert hiszen minden, ami az ebben a hazában élő, bármely egyén, faj, vagy társadalmi osztály közigy helyezetének és politikai jogállásának a szabályozására vonatkozik, szoros értelemben véve valóban belpolitikai probléma. És ennek ellenére, még sem zárkózhatunk el annak a felismerése elől, hogy a hazai nemzetiségek problémájának bizonyos tekintetben külpolitikai jellege is van és pedig három okból. Az egyik az, hogy a nemzetiségek jogállásának újabbkor! rendezése részben nemzetközi megállapodások útján történt és emlékeztetünk e téren egyrészt a trianoni békeszerződésben a nemzeti kisebbségek hazai csoportjai részére általunk vállalt köte-

egyezményre, amely az 1940. augusztus 20-i reuejű, a vör-ténelmi Magyarország keleti és erdélyi részeit az őshazához visszacsatoló döntőbírósági határozattal egyidejűen Magyar- és Németország közt, az itt élő németajkú polgárok jogi helyzetét szabályozta, tehát azt nemzetközi jellegű jogforrása tette. A másik ok, mely a nemzetiségi problémának külpolitikai jelentőséget ad, az, hogy a hazai nemzetiségek mindegyikének köz-

vétlen szomszédságunkban, más állam keretében élő fajrokonai vannak. minden lépés tehát, melyet ennek a kérdésnek akár törvényhozási, akár rendeleti úton való megoldása terén teszünk, kihatással van nem magyar fenhatóság alatt élő fáj-testvéreikre is, viszont azoknak a saját államuk keretén belül egységesen élő és érvényesülő tömegei természetszerűen befolyással vannak azoknak az irányelteknek a kialakulására is, amelyeket a hazai nemzetiségek jogi és politikai helyzetének a megszabásánál követünk. Végül Magyarországnak a trianoni béképarancsal történt feldarabolása által több millió magyar fajbeli került más államok fenhatósága alá s így ezek faji és nyelvi jogainak azanyaország részéről történő megvédése annál inkább nemzetközi jogi, illetve külpolitikai jellegű feladat, minthogy az újabb terminológia szerint nemzeti kisebbségeknek nevezett eme népcsoportok ügyét annak idején a Nemzetek Szövetségének, tehát egy nemzetközi fórumnak a védelme alá helyezték. Ügy vélük tehát, hogy ezek a szempontok eléggek alátámasztják azt a felfogásunkat, hogy a magyarországi nemzetiségi probléma nemcsak bel-, hanem külpolitikai kérdés-komplexus is,

Érdekes különben annak a kérdésnek a felvetése, hogy miként határozhatnók meg pontosan a nemzetiségek fogalmát, mert ez a kiindulópontja minden további fejtegetésnek, Boda István a Láthatár folyóirat 1944, márciusi számában „A nemzetiségi kérdés és az eszményi állampolitika” címmel megjelent tanulmányában azt írja: „A nemzetiség végső fokon, gyökerében, biológiai, természeti megalapozású, de földrajzilag és történelmileg, társadalmilag és kulturálisan kialakult és állandóan továbbalakuló közösség, mely lehet öntudatos, vagy nemzetiségi, külön öntudatra még nem ébredt, vagy azt már elvesztette, ha öntudatos, lehet az államhatalommal szemben ellenséges, vagy pedig békésen összeműködő.” E kissé nehézkes definíciót taglalva, annak a helyességét mégis el kell ismernünk. Hogy ugyanis egy-egy nemzetiség biológiai adottság, az vitán felüli, mert az élettani szempontból azonos tagokból álló embercsoport a nemzetiségnek is alapfeltétele, A második kellék, hogy t. i. földrajzilag meghatározott területen élő embercsoport, szintén nem szorul magyarázatra, minthogy minden nemzetiségi tömb a világ, illetőleg egy-egy államterület meghatározott ré-

szén vagy részein lakik. Az is igaz, hogy történelmileg kialakultnak kell lennie ennek az embercsoportnak, minthogy a közös múlt összetartó kapcsa nélkül nemzetiségi öntudatról alig beszélhetünk. Társadalmi tekintetben az összeolvadás, vagy legalább az együvé tartozás tudata nélkül szintén nem képzelhető el egy-egy nemzetiség. Végül a kulturális kötelék hasonlóképen elengedhetetlen követelmény, mert ennek a hiányában egy-egy nemzetiség, mint önálló alany, lassankint megszűnik, illetve annak egy más kultúrközösségebe beolvadt tagjai ez utóbbinak lesznek a részeivé.

Látva ezt a politikai és jogi, nemkülönben állambölcseleti, kulturális, sőt – tehetjük hozzá – gyakran gazdasági téren is mutatkozó különállást, tisztán áll előttünk a nemzetiségi kérdés lényege. Magyar viszonylatra vonatkoztatva, a nemzetiségi probléma reális adottság, melyet az államkormányzatra hivatottaknak ismerniök és legjobb tudásuk szerint szabályozniuk kell. Az alábbi fejezetek tehát ezen az elvi síkon mozognak s amellett, hogy a nemzetiségi kérdés történelmi fejlődését taglalják és az e téren létrejött törvényhozási s államkormányzati intézkedéseket ismertetik, minden figyelemmel lesznek az egész komplexussal összefüggő többi, említett tényezőre is. A tapasztalat azt mutatja, hogy a nemzetiségi kérdést túlnyomórészt nyelvi oldaláról fogták fel s azért tételes törvényhozásunk is úgyszólván kivétel nélkül ezt a feladatkört szabályozta. Ez azonban egyáltalában nem jelenti azt, mintha a többi, említett tényezők nem lennének fontosak, azonban bizonyos, hogy az anyanyelvnek olyan elsőrangú a jelentősége, amely leginkább szembeölik, a legelőször kívánkozik szabályozásra s ennek a helyes, vagy helytelen megoldása az egész nemzetiségi probléma kialakulására is döntő hatással van.

Tapasztaljuk, hogy a nemzetiségi öntudat, amely nem egyszer a túlzott érzékenység idegállapotát tükrözi vissza, napjainkban sokkal inkább érvényesül, mint arra évtizedekkel ezelőtt gondolhattunk volna. Nézzünk csak bátran a szemébe annak a fogalomnak, amelyről manapság oly gyakran beszélnek, t. i. az asszimilációnak. Erőszakosan beolvasztani fajilag idegen elemeket: ez soha sem volt magyar politika. Hiszen ha a magyar erre hajlamos lett volna, akkor bőven kínálkozott volna erre alkalma azokban az időkben, mikor a nemesi jogok,

a rendiség, a földesúrnak szinte korlátfan köz- és magánjogi hatalma, a tőle függő nemzetiségi jobbágy tömegeket a magyarságba beolvaszthatta volna. Amint az újkor elején, a vallásháborúk korában, sok helyen érvényesült az az elv, hogy *cuius regio, eius religio*, vagyis, hogy a földesúr vallási szempontból a tőle függő elemekre döntő befolyással élhetett: úgy a magyar nemesi előjogok korában is el lett volna képzelhető olyan eljárás, amely a magyar földesúr jobbágyait a magyar fajba nyelvileg való beolvadásra is szinte kényszeríthette volna. Ez azonban nemesak hogy meg nem történt, hanem inkább a magyar földesúr tanulta meg a tőle függő, nem magyar fajúak nyelvét s ezen érintkezett azokkal. Ellenben – különösen a múlt század folyamán – számos példája volt az önkéntes asszimilációnak, mikor is nem faj magyar származású egyének, túlnyomórészt az ú. n. értelmiségi foglalkozást űzők közül, iskolai képzettségük, tanulmányai, környezetük, társadalmi elhelyezkedésük hatása alatt a saját maguk jószántából olvadtak be teljesen a magyarságba. Nézzünk csak körül intelligenciánk széles rétegeiben, ugyan hány ezren lettek a legmeggyőződésesebb magyarokká, minden kényszerítés nélkül, olyanok, akik vérségleg idegen fajból származtak, azonban már az első, de legkésőbb a második nemzedékben épolyan, tizenhárom próbás magyarokká lettek, mint akárcsak az Árpádkorabeli idők közvetlen leszármazottjai. Nagyrészük még a családnevük megmagyarásításával is kihangsúlyozta ezt – amivel a világért sem akarjuk azt mondani, hogy a névmagyaroítás egymagában faji beolvadást jelent, sőt ez akárhányszor csak látszat – míg ismét mások, megtartva, vagy megmagyaroított formában és helyesírással írva a neveiket, épannyira egybeolvadtak a magyarsággal, mint amazok. A dolog lényege az, hogy Magyarországban a szó legszorosabb értelmében vett törzsökös magyarság sorai az évszázadok pusztításai között rendkívül megritkultak, azonban az itt élő, nem fajmágyar polgárok állandó, erőszak nélküli beolvasztása ezeket a hézagokat mindenjobban betölítette.

Arra vonatkozóan, hogy a nem magyar fajú, tehát asszimilált állampolgárok közül milyen nagy tömegek szerepeltek még fönemeseink sorában is, érdekes példákat sorolt fel Kosuth Lajos annak idejében Angliában tartott felolvasásai során. Günther Ferenc „Nemzetiségeink és a közigazgatás” című

tanulmányában idézi ezeket az adatokat amelyek szerint a magyar főnemesség sorában 11 hercegi család közül 7, aztán 100 grófi család közül 35 és 93 bárói család közül 39 nem magyar eredetű. Ugyancsak Günther hivatkozik Teleki Pál gróf amaz adataira, amelyek képet adtak arról, hogy az 1867-től 1940-ig Magyarországon miniszteri hivatalt viselt egyének közül hányan voltak nem magyar eredetűek? Teleki gróf statisztikája szerint ebben az időkörben 362 minisztere volt az országnak, s ezek közül 123 volt nem magyar származású, az ugyanezen időkör alatt hivataloskodott 30 miniszterelnök közül pedig 10 volt idegen származású.

Ez a folyamat a faji öntudat erősödésével természetesen gyengült s amily pozitívum az, hogy nem faj magyar eredetű családok nagy tömegei ma a magyar társadalom értékes rétegei, époly pozitívum az is, hogy a hazai nem magyar fajoknak különösen az értelmiségi rétegeiből ez a beolvadás ma nem olyan ütemű, mint régen volt. Ez is olyan adottság, amellyel számolunk kell. Téves lenne azt feltételezni, hogy az önkéntes beolvadás véget ért, erről szó sincs. Az állam magyar jellege, a magyar faj szupremáciája vitán felüli, azonban lassan kifejlődött a hazai nem magyar fajuk egy részénél a faji hovatartozás kifejezetten irányzata, mely az illető faj különállását hangoztatja és érvényesíti, a magyar államhoz való hűség magától értődő megőrzésével. Erre különösen a hazai németajkú lakosság körében látunk számos példát, aminek a jogi alapja a már fentebb említett és e tanulmány során megvígítandó, 1940-ikí magyar-német nyelvi egyezmény, lelkei alapja pedig a vérségi hovatartozás. Vannak társadalmi témaikkal foglalkozó írók, akik azt állítják, hogy a hatalom szava erősebb a vérségénél, az asszimiláció tehát önkényes formájában is akkor következik be, ha a fajlag nem a vezető fajhoz tartozó csoportok az ehhez való behasonulás útján érvényesülési szempontból is keresik a boldogulásukat. Amint azonban ez az önkéntes csatlakozás nem nyitja még meg a valószínűleg nagyobb mértékű boldogulás lehetőségét, sőt a fajhoz való szigorú ragaszkodás a lelkileg a fajiság eszméjétől már áthatott ember elé az egyéni sikер nagyobb valószínűségeit tárja: akkor a reális mérlegelés az ily egyént arra indítja, hogy a behasonulás helyett a külön fajiság álláspontját kövesse.

Súlyos problémák ezek, amelyek azonban nem szűnnek meg azzal, ha előlük a fejünket a homokba dugjuk, hanem hideg éssel és következetességgel kell a nemzetiségi kérdés legmegfelelőbb megoldására törekednünk. Vezérelvünk, hogy a magyar állam magyar jellegének feltétlenül meg kell maradnia s hogy itt, a Kárpátmédencében, a magyarár legyen a vezető szerep, ő legyen – még a legmesszebbmenő lojális elgondolás szerint is - a *primus inter pares*. Ezt a hazát nemzetiségi államtöredékké átalakítani semmi esetre sem engedjük. Viszont megértjük az idők szavát s a hazai nemzetiségek ügyét a reálpolitika szemüvegen át nézzük, mely a megegyzés és az együttműködés útjai keresi.

Ezek a gondolatok irányítanak benünket ennek a tanulmánynak a megírásánál.

I

Alié van a helyesen megítélendő magyar politikai, jogi, társadalmi, kulturális és gazdasági feladatok között olyan, amelynek a jelentősége úgy bel-, mint külpolitikai szempontból a nemzetiségi kérdésnél nagyobb lenne, Ezzel nem kívánjuk azt állítani, hogy a magyar sorsot meghatározó kérdések és feladatok egész szövevényes együttesében igen sok, a magyar jövőt kialakító, egyéb teendők jelentőségükben csekélyek lennének, a világért sem. Ellenben meggyőződésünk az, hogy a magyar államkor-mányzás egyik legfontosabb, mert miként megoldásában sors-döntő problémája a többféle nemzetiséget magában foglaló magyar állam politikájának olyan irányítása, hogy az figyelemmel legyen, úgyszólvan minden ténykedésében, arra a tényre, hogy Magyarország nem egynyelvű állam, hanem, bár a lakosságának a túlnyomó részét a magyar fajtak alkotják, mellettük több nemzetiség is a magyarokkal egyenrangú polgára ennek a hazának. Ez a körülmény minálunk az állam vezetést sokkal kényesebb feladatok elé állítja, mint azokét az államokét, ahol az egész lakosság ugyanahhoz a fajtához tartozik, vagy ahol leg-feljebb csak jelentéktelen számú más néptörökékek élnek az államalkotó fajjal egyetlen államkeretben. Ha Európa térképét nézzük, akkor a vezető, nagyhatalmakon kívül (Német-, Francia-, Olasz-, Angolország) a kisebb államok sorában is többet találunk olyant, amely az egyfajúság képét mutatja, pl.: S véd- és Norvégország, Dánia, Németalföld, Portugália, vagy a közép-államok sorában Spanyolország, ellenben a több fajból álló nagy birodalmak között szinte iskolapéldaként idézhető a bolsevista Oroszország, a maga, közel kétszáz fajhoz tartozó állam-komplexusával, míg a kisebb államok közül a nemzetiségi szempontból általában úgynevezett mintállamnak tekintett Svájcön kívül a többnyelvű államok közé kell sorolnunk Szlovákiát ép-

úgy, mint Bulgáriát, Romániát épügy, mint ilyen volt a feloszott Jugoszlávia is, melynek néprajzi keretei csak a most folyó világ-háború befejezésével fognak kialakulni, valószínűleg az egy-egy fajú államalakulatok irányában.

A nemzetiségi kérdés – annak ellenére, hogy Magyarország a múltban sem volt teljesen egynyelvű állam – időszerűvé csak a 18. század vége, illetve a francia forradalom eszméinek Európaszerte észlelt térhódítása óta lett. Az az elvi álláspont, mely az egyéni szabadság érvényesülését hirdette, természet-szerűen éreztette a hatását abban a tekintetben is, hogy minden-kinek joga van a maga anyanyelvét használni, illetőleg, hogy a közügyekbe való bekapcsolódásánál ez a mozzanat is tiszteletben tartassék. Nálunk azonban a nyelvhasználat s különösen a magyar nyelv és ennek révén a magyar faj érvényesülését előmozdította ezenkívül még két mozzanat. Az egyik, hogy II. József császár németesítő s az összbirodalom ideáljából táplálkozó rendelkezései, melyek a közigazgatást és általában az egész államkormányzást németnyelvűvé tették, hatással voltak a magyar közvéleményre s így a magyar fajt érthető ellenmozgalomra serkentették. A másik mozzanat az volt, hogy a József császár 1780-ban bekövetkezett halála után trónralépő II. Lipót nemesak egyénileg volt más világnézetű, mint az elődje, hanem a magyar országgyűlés sürgős összehívásával lehetőséget adott arra is, hogy az akkori politikai magyar nemzet a közügyekkel s ezek sorában a nyelv érvényesülésének a kérdésével országos viszonylatban, a nyilvánosság előtt s megfelelő tekintélyi súllyal is foglalkozhassék.

És valóban, az 1790/91-iki országgyűléstől kezdve a magyar nyelv érvényesülésére irányuló mozgalmak nem kerültek le a napirendről s ha a magyar *Corpus jurist* forgatjuk, azt olvassuk, hogy a 19. század első felének minden országgyűlése valaminő formában, vagy valamely részleteivel foglalkozott a magyar nyelv ügyének. így volt ez már a 19. század elejétől, de különösen az 1825-iki, ú. n. reform-országgyűléstől kezdve az 1832-36-iki, az 1840-41-iki, az 1843-44-iki üléseken is, amelyeken fokozatosan vitték előre a magyar nyelv érvényesülését az alacsonyabb és a magasabb közigazgatási szervezeteknél, az iskoláknál stb. Hogy pedig egy országban külön kellett, bizonyos reform látszatával, az anyanyelv érvényesüléséért küzdeni,

annak egyrészt az volt az oka, hogy az anyanyelv szabad használata iránti érzék akkor még nem volt annyira kifejlődve, mint napjainkban, mert mindenki természetesen tartotta ugyan, hogy a maga anyanyelvén beszéljen, ezt azonban nem tekintette különös jognak, amelyet védenie kell, – másrészt meg az ország lakosai hozzá voltak szokva ahhoz, hogy az ügyeket sem nem magyarul, sem más, itt használatos nyelven nem intézték, hanem latinul, tehát egy holt nyelven, amelyet csak a kiváltságos, a műveltség magasabb fokát elérő társadalmi réteg beszélt s mely épen ennek a nyelvnek a nagy tömegek részére elzárt volta miatt az állami és az azzal összefüggő alsóbbfokú hatóságoknak a tekintélyét – hogy hasonlattal éljünk – a katolikus egyház ulyancsak latinnyelvű szertartásainak a tekintélyére emelte. A 18. század vége előtt tehát nem, vagy csak alig játszott nálunk szerepet az, hogy valaki milyen fajhoz tartozik, a *hungarus*, vagyis a *magyar* szónak latin fordítása nem csupán a fajmagyarokra, hanem minden országlakosra vonatkozott.

Azután a rendi korszak köz- és birtokjogi rendszere is alátámasztotta ezt a felfogást, mert a politikai jogokkal rendelkező nemesi rendbe nem csak fajmagyarokat vettek fel, hanem német, tót, oláh, szerb fajúakat is, viszont a jobbágyság egyformán jogtalan, vagy csupán csekély jogokkal rendelkező társadalmi oeztály volt, akárminő fajhoz is tartozott. Végül a városok részére a fejedelmek által adományozott privilegiumok ezeknek a közigyi testületeknek az előjáróságait felhatalmazták arra, hogy ők döntsenek arról, kit vesznek fel saját polgáraiak sorába. Itt tehát a faji hova tartozásnak szintén nem volt fontossága. Mindezт egybevetve, megállapítható, hogy abban az időben a nyelv s ezen keresztül a faj, illetve a nemzet vagy nemzetiséг felé való tájékozódás még többé-kevésbé ismeretlen volt.

A 18. század végétől kezdően azonban – mint említtük – ezen a téren gyökeres változás állott be. A magyar fajok százados letargiából ébredezve – mely ébredésben nagy szerepe volt az irodalmi reneszánsznak is – tudtára jött annak, hogy a nyelv édes kincs, amelyért küzdeni kell s amely a fajnak, a nemzethez tartozásnak a leghatékonyabb eszköze. Ezel magyarázható félszázad országyűléseinek sok határozata, melyek törvényerőre emelkedve, a magyar nyelv jogait a közélet egész területén megalapozták.

Igen áttekinthető, plasztikus képet rajzol erről a több évtizeden keresztül folyó, a magyar nyelv érvényesülését célzó törvényhozási munkáról Egyed István a Kisebbségvédelem című folyóirat 1943. évi 5-6. számában abból az alkalomból, hogy a jelzett évben volt az 1868-iki nemzetiségi törvény megalkotásának háromnegyed ésszázados fordulója. Egyed különben e tanulmánya során nem csupán a jelzett évtizedek törvényalkotásairól emlékszik meg, hanem tanulságos vizsgálódás tárgyává teszi nemzetiségi politikánk egyéb korszakait is, minket azonban most az említett évtizedek érdekelnek.

Az 1790: 16. t. c. fentartja ugyan a legföbb kormányzati hatóságoknál a latin hivatalos nyelvet, azonban meghagyja, hogy az egyetemen, az akadémiákon és a gimnáziumokban a magyar nyelv részére tanszékeket kell felállítani. Az 1792: 7. t. c. a magyar nyelvet az anyaországban már kötelező tantárggyá tette, míg az ú. n. kapcsolt részekben rendkívüli tantárgyként szerepelt. Érdekes, hogy eszerint Horvát-Szlavonországokban is lehetőséget adtak a magyar nyelv megtanulására. E téren később, az ú. n. illyr faji érzés felkeltésével, nagy visszaesés mutatkozott a magyarság kárára. Egyébként a nemzetiségi kérdeznek e tanulmány keretében leendő további taglalásánál a horvát viszonylatot nem is tessük vizsgálat tárgyává, minthogy az ú. n. társországok fokról-fokra a maguk faji különállásának az érvényesítését hirdették, amit aztán betetőztek az 1848-íki események, Jellachich fellépése és annak a következményei, úgyhogy mikor 1868-ban az ú. n. magyar-horvát kiegyezési törvény (1868: 30. t. c.) megalkotására került sor, az e tárgyban összeült magyar-horvát vegyes bizottság tagjai egymással már németül voltak kénytelenek érintkezni, minthogy csak ezt a nyelvet értette meg mindenki fél.

Az 1805: 4. t. c. a latin és magyar nyelv párhuzamosan való használatát engedi meg. Az 1808: 8. t. c. és az 1827: 11. t. c. a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Tudós Társaság (Akadémia) felállításával szolgálja a magyar nyelv érvényesülését. Az 1830: 3. t. c már a legfontosabb kormányzó szervre, a Helytartó Tanácsra is megállapítja a törvényhatóságokkal való érintkezésénél a magyar nyelv használatát, valamint elrendeli, hogy a legfelsőbb bíróság, a Curia, a magyarul fellebbezett ügyeket magyarul tárgyalja le. De kimondja azt

is, hogy a magyarországi katonai parancsnokságok kötelesek a magyar okiratokat is elfogadni. Döntő jelentőségű az 1836: 3. t., c., mely elrendeli, hogy a törvényeket magyarul is kell szövegezni, sőt hogy az ezen nyelvű szöveg tekintendő hitelesenek. Az 1840: 6. t. c. már egyedül a magyart jelöli meg hivatalos nyelvként az államigazgatás számos ágára, jelesen az országgyűlés és a törvényhatóságok felirataira, az anyakönyvekre is kimondja, hogy az egyházak csak magyarul tudó lelkészét alkalmazhatnak. Végre az 1844: 2. t. c. a magyar nyelv uralmát feltétlenül biztosítja akkor, midőn elrendeli, hogy kizárolagosan ez az országgyűlés nyelve, tehát a latin nyelv adagi alternatív szerepét eltörli, aztán a legföbb kormányhatóságok, jelesen a Kancellária és a Helytartó Tanács hivatalos nyelve is ez, továbbá, hogy az iskolákban a tanítási nyelv a magyar. Egyedüli kivétel a társországokra nézve az, hogy azok továbbra is latinul levelezhetnek, azonban a magyar nyelv az ottani fő- és középiskolákban most már nem fakultatív, hanem kötelező tantárgy. A magyar országgyűlésnek a magyar nyelv jogait biztosító törvényalkotásaihoz csatlakozott az akkor külön közjogi testületet alkotott erdélyi országgyűlés is, midőn az ottani 1847: 1. t. c. a magyart tette hivatalos nyelvvé, azonban a szászoknak azt a prívilégiumot adta, hogy részükre a magyarnyelvű törvényeket németre kell fordítani.

Látva a magyar nyelv érvényesülésének több, mint félszázadon keresztül megvívott ezt a harcát, helyesen jegyzi meg Egyed István, hogy majdnem két emberöltöt engedtek a nem magyar nemzetiségeknek ahoz, hogy alkalmazkodjanak az új rendhez. A magyar nyelv érvényesülésének érdekében kifejtett félévszázados küzdelemnek azonban megjött az ellenhatása is és erről szintén meg kell emlékeznünk, ha tárgyilagosságunkat megőrizni óhajtjuk.

A Magyarországon letelepedett nem magyar fajok mindeneként volt az ország határain kívül, más állam keretében élő faj rokona: a tótnak és a ruszinak általában a szláv, közelebbről a cseh és az orosz, az oláhnak a moldvai és havasalföldi oláh, a szerbek a balkáni szerb, a németnek az ausztriai és a németországi német. Ezeknek a fajukhoz, tehát a nyelvükhez való ragaszkodása, illetve ennek az érzésnek a felkelése a magyar öntudatra ébredés nyomán szintén jelentkezett.

És itt érdekes jelenséget állapíthatunk meg. Míg ugyanis a németnél – ha ily, a nyelv ápolására irányuló nyomok fel is fedezhetők – semmiféle, a magyarral szemben ellenséges tendenciát nem találunk, addig a többi, a hazában élő nemzetiségnél érvényesült, ily irányú mozgalomnak kivétel nélkül antimagyár jellege volt. Miért? Érdemes ezt megvilágítani, A hazai nénetség nálunk nemcsak otthon kapott, hanem a szabadságjogok olyan mértékét is elvezte, amilyenben az akkor idők Ausztriája, vagy egyéb német állama ót nem részesítette volna. Tudvalevő, hogy azok az évtizedek a legtöbb államban a reakció jegyében folytak le, amivel szemben az itteni helyzet, habár 1848-ig rendi alapon nyugodott is, mégis a szabad érvényesülés több lehetőségét nyújtotta. A magyarság a török hódoltság alatt nagyrészt kipusztult s az ennek a helyébe betelepített, nem magyar fajú népelemek között a nénetség kulturális és gazdasági téren egyaránt megbecsült pozíciót töltött be. Az ország fővárosában, Budán és Pesten épügy, mint számos vidéki városban ez a német polgárság adta meg az illető közület jellegét. És élt is a helyzet által nyújtott előnyeivel, amennyiben ragaszkodott a maga fajának az uralmához s ebből folyóan a nyelvéhez, de tudta, hogy ezt különböző kivállságok alapján Magyarország határain belül élvezeti, a sorsával tehát meg volt elégedve és nem kacsingatott a határon túl. Ebből következik, hogy mikor a nem magyar fajú, itteni országlakosok nyelvi követelései megindultak, német részről e téren nem volt elkülönülési irányzat észlelhető. Egyedül az erdélyi szászokat tekinthetjük e téTEL alól kivételnek, akik a 13. századból származó prívilégiumaiak féltékeny megőrzésével, sőt szeparatisztikus hajlamukkal úgyszólvan államot alkottak az államban és bár lélekszámauk szerint – ez mintegy kétszázezerre rúgott – nem is tettek ki jelentős mennyiséget, mégis kétségtelen műveltségi színvonalukkal és különösen gazdasági erejükkel abban a korszakban épügy, mint később is az általános magyar politikában bizonyos fokú szerepet játszó erőtényezők maradtak.

Más volt a helyzet – mint fentebb rámutattunk – a többi hazai nemzetiségnél. Itt a tágabb értelemben vett, tehát az ú, n. társországok, vagy kapcsolt részek beleértésével fennállott Magyarország nemzetiségi problémáinak úgyszólvan az

első ütközö pontjául 1840-ben azt tekinthetjük, hogy akkor a magyar nyelvnek az országgyűlésen leendő érvényesülése közöhaj volt, ami ellen csak a diétán megjelent horvát képviselők foglaltak állást, mert egyrészt nem tudtak magyarul, másrészről meg magával ragadta őket az illyrismusnak nevezett délszláv mozgalom, amely a szlávosszefogásának a hangsoroztatásával minden szláv népfaj nyelvi érvényesülését is követelte. És négy évvel később, 1844-ben, mégis kénytelenek voltak belenyugodni abba, hogy nekik a magyar nyelv meg tanulására a vonatkozó törvénycikk hat évi haladékot adott, amely után ők is csak magyarul szólalhattak volna fel a magyar országgyűlésen. Hogy aztán ez a hat év 1850-ben telt le, tehát oly időpontban, amikor úgy mifelettünk, mint őfelettük is az osztrák abszolutizmus uralkodott és így az országgyűlesi tárgyalások megszűntek: ez oly mozzanat volt, amit akkor senki előre nem láthatott.

Hogy álltunk a többi nemzetiséggel? A tótok közt a múlt század 40-es éveiben már el volt terjedve az a politikai irányzat, amelyet röviden pánszlávizmusnak nevezünk s amely az akkor már expanzív külpolitikát folytatni óhajtó Oroszországot állította minden szláv elé ideálként, mint egy anyaországot. Ennek a jegyében dolgozott nálunk Kollár, Stur, Hodzsa és a többi tót vezér, akik mindenkorban a tótság nyelvi és faji követeléseinek az alapul vételével, egyúttal a nagyszláv eszmét is szolgálták. A ruténeket mindig többé-kevésbé, mint az orosz ethnikai nyúlványt tekintették (innen származik a magyar-orosz, vagy kisorosz, szokásos elnevezés is), amit jelentősen megerősített az, hogy – ellentétben a tótokkal, akik a latin abc-ot használták – a rutének cyrillbetűs írásukkal és nem római, hanem görög katolikus hitükkel bizonyos elkülönülési lehetőségre tettek szert. Le kell azonban szegezni, hogy ez a nemzetiség, amely még Rákóczi idejéből szerezte meg magának a *gens fidelissima* megtisztelő jelzőjét, akkor még, közel száz évvel ezelőtt, a nemzetiségi és nyelvi elkülönülés terén nem mutatott külön eltérési szándékot. Ennek egyébként az is oka volt, hogy ennek a nemzetiségnek az értelmi rétege, amely az ily mozgalmat kezébe vehette volna, akkortájt még igen gyér volt.

Sokkal nagyobb erővel lépett fel a szerb nyelvharc. Itt már a fajmagyarsággal szemben hármas elkülönülési alap adódott: a nyelv, a betű és a vallás. A szerbek nyelvi szempontból a szlávság keretébe tartoznak s annak mint egyik déli, harcos szárnya mindenkor bizonyos pozíciót tudtak maguknak kiküzdeni s bár a török elleni háborúban, a középkor vége felé elbuktak, faji önérzetüket megtartották s azt kínálkozó alkalommal érvényesítették is. Minthogy pedig a múlt század 40-es éveiben a későbbi önálló Szerbia még török tartomány volt, így faji és nyelvi előretörésük természetesen azon a földön, tehát Magyarországon történt meg, ahol a nagyobb szabadságot élveztek. Különállásukat alátámasztotta, hogy a cyrillbetűs írást használták s bár – ez is kétségtelen jele a magyar kultúrfölénynek – első könyveiket minálunk, Budán nyomatták, mégis a kétfajta kultúra elválasztó falát ez a körűlmény le nem döntötte. Végül az a tény, hogy kivétel nélkül a görög keleti, tehát nem a római, hanem az ú, n, bizánci valláshoz tartoztak, különállásukat még inkább kidomborította. Ez egyébként napjainkban is erősen észlelhető választóvonal köztük és a római katolikus, a latin írásmódot használó, horvátok között,

Ami pedig az oláhokat illeti, ők közjogi tekintetben akkor még szintén nem rendelkeztek olyan „hátországgal”, amely faji és nyelvi törekvéseiknek politikailag súlyt adott volna. Ez azonban nem változtatott azon a helyzenetben, hogy Havasalföldön és Moldvában mégis jelentős tömegű faj rokonaik éltek s így a magyarországi oláhok – akkor még nem igen használták a *román* elnevezést – mégis nagyobbszámú fajrokon szimpatiájára és együttérzsére támaszkodhattak. Az pedig, hogy szintén orthodор hitűek, vagyis görög keletiek voltak s közöttük aránylag csak kis számmal szerepeltek az ú, n, görög egyesületek, vagyis a görög szertartású római katolikusok, az ő pozíciójukat annál kevésbé gyengíthette, mert hiszen megvolt az a későbbi előnyük, hogy még a katolikum keretében is külön román püspökségekkel s általában egyházi különállósággal rendelkeztek. Mindez náluk végső eredményben a magyar nyelv és faj elleni averziót erről az oldalról is megerősítette.

II.

Igy érkeztünk el 1848-hoz, Az ezt megelőző negyedszázad folyamán – éppen az ellenfeleink által hangoztatott nézetek hatása alatt – az irányadó magyar politikai körökben is bizonyosfokú ellentétek merültek fel a nemzetiségi kérdés mi-ként leendő kezelése miatt. Amíg ugyanis Kossuth az erősen nemzeti jellegű és a magyar faj és nyelv jogait megalkuvás nélkül érvényesíteni kívánó irányzatnak volt a vezérképviselője, addig Széchenyi – különben is Kossuth antipodeise – azt a meggyőződését vallotta, hogy ebben a kérdésben óvatosan kell eljárnunk és különösen tartózkodnunk kell a hazai nem magyarfajú nemzetiségeknek erélyesebb eszközökkel való megnyerésétől, más szóval: magyarosításától, 1842-ben, tudományos akadémiai elnöki megnyitó beszédében ezt felfrértést nem tűrő hangon hirdette is. Viszont igaz, hogy a nemzetiségek nem egy vezetője sem rejttevéka alá a felfogását, úgyhogy a közvéleményben nem lehetett kétség az iránt, hogy ez olyan probléma, amely előbb-utóbb átcsúszik az elméleti vitatkozások síkjáról a politikai állásfoglalás s ebből folyóan a hatalmi eszközökkel való érvényesítés területére is, amivel távolról sem kívánjuk azt mondani, mintha magyar részről még a nacionalista álláspont legexponáltabb védelmezői is a dolgot erőszakkal óhajtották volna megoldani.

Az a korszak, mely a magyar nyelvnek a közélet minden terén az azt vitán felül megillető jogokat kívánta biztosítani, már lejárt és az újtát a törvényalkotások sora jelölte meg. Attól az időtől, midőn – amint erre fentebb rámutattunk – az 1791: 16. t. c. megparancsolta, hogy a magyar nyelv részére az egyetemen, az akadémiákon és a gimnáziumokban tanszékeket kell felállítani, mely lehetővé tegye a magyar nyelv meg-tanulását azok számára is, akik az-t addig nem beszélték, nem-különben attól az időtől, mikor az 1792: 7. t. c. ez intézetekben már kötelező tantárggyá tette a magyar nyelvet, végül attól az időtől, mikor az 1805: 4. t. c. és az 1808: 8. t. c. a magyar nyelv érvényesülését a közhatóságoknál tovább építette: már közel félszázad telt el, A közelmúltból pedig élő valóság lett az 1830: 3. t. c. épügy, mint az 1836: 3. t. c. amely utóbbi különösen azért volt fontos, mert elrendelte, hogy a törvénye-

ket ezentúl nemesak latinul, hanem magyarul is kell szerkeszteni és vita esetén ez utóbbinak a szövegét tekintsék hitelesenek. Az 1840:6. t. c. után az 1844:2. t. c. – mint láttuk – azt a nagy elvi jelentőségű rendelkezést hozta meg, mely szerint az országgyűlés nyelve kizárálag a magyar s ezzel a magyar nyelv presztízsét vitán felülivé tette. Amikor tehát az egész politikai életünket és alkotmányunkat gyökeresen reformáló 1848-as törvények időszaka elkövetkezett, akkor már a magyar nyelv jogállása nem volt vitás, úgyhogy az 1848: 5. t. c. valójában csak az e tárgyú régebbi törvényeket erősítette meg.

A nemzetiségekkel szemben egyébként ekkor – alighanem épen a nagy átalakulás zökkenésmentes lebonyolítása végett – igen türelmes és a szabadságesszmétől áthatott álláspontra helyezkedett a törvényhozás, mely annak a kornak a nagy vívmányait az addig jogtalan népelemekre nézve is a faji hovatartozásra való minden tekintet nélkül alkalmazta. Bátran mondhatjuk, hogy az a lékgör, amely 1848 reformkorszakát áthatotta, valóban egyenlőnek tekintette a haza minden fiát, bár mely fajhoz tartozott is. Ennek a korszellemnek tulajdonítható, hogy mikor az 1848-iki tavaszi napok leakes hangulatának az elmúltával a nemzet és a bécsi hatalmi tényezők közt a helyzet mind feszültebbé vált, mely 1848 őszén fegyveres mérkőzésre vezetett, az akkor verbuvált honvédsgregben igen sok, nem magyarfajú harcos állta meg a helyét, különösen úgy a tótok, mint a németek sorából s etekintetben jellemző, hogy mikor Kossuth, megkapva az országgyűléstől a felhatalmazást az újoncozára, az országot járta, lekesítve a népet a honvédsgébe leendő belépésre, a délnyugati sváb újoncokat megkérdezve, hogy ugyebár ők svákok, azok azt feletek: „*Jawol, wir sind Schwaben, aber ungarische Schwaben!*”

Azonban a nyelvi elkülönülést mint eszközt felhasználva, a politikai szeparatizmus előretörését a mozgalom élére álló vezetők nemzetiségeink nagy részénél a maguk külön programjának a megvalósítására akarták felhasználni. És ezt meg is kíséreltek úgy a tótok, mint az oláhok, a szerbek és a szászok. 1848 tavaszának mámoros hangulatát csakhamar, már május hónapban, ezek a hangoskodó ellenmozgalmak zavarták meg. Elsőnek a tótok egy csoportja tartott népgyűlést Liptószent-

miklóson, 1848. május 10-én, mely petíciót intézett a királyhoz, az országgyűléshez, a nádorhoz és a kormányhoz, azonkívül – mint hangsúlyozták – az emberiség és nemzetiségek összes barátaihoz. Ebben elmondják, hogy a tót nemzet most kilencszázéves álmából ébredezik. Őseik és hősei a *magyarországi* koronáért – tehát burkoltan megtagadják a magyar korona jogosultságát – ontották a vérüket és ennek *ellenére* csak mostohagyemekei voltak az anyaországnak, amely kegyetlenül bánt velük, nyelvüket és nemzetiségeket megalázta és a szégyen bilincseiben tartotta. Követelik, hogy ezentúl az országgyűlésen minden magyarországi nemzet, mint nemzet vegyen részt és a maga nyelvén szólhasson. Kívánják, hogy a választott képviselők a választóiktól nyert utasítás szerint foglaljanak állást a tárgyalandó kérdésekben és ennek a kötelezettségeknek a megtartására esküt tegyenek. Követeléseik között szerepel továbbá egy tót egyetem felállítása. Végül kihívóan hangoztatják, hogy „a tót nemzet egyetlen árulója se hivatalnokoskodjék a tótok közt”. Ezzel a vágással azokat a tót származású, azonban a magyar állameszméhez hű tisztselőket akarták megbélyegezni, akik az együttműködés hívei voltak.

A tótok elkülönülési mozgalmára, illetve már egy évszázzaddal ezelőtt ez irányban megnyívánult szeparatistikus törekvéseikre egyébként érdekes adatok tárulnak előnk a mai Szlovákia egy folyóiratának, a *Slovenské Pohlady-nak* (Szlovák Szemle) 1944. márciusi számában Guido Maťko által írt cikkből. Ez azt mondja, hogyha Szlovákia a magyar államtestben nem is volt konkrét határokkal megjelölve, nekik mégis volt a különállásukra vonatkozó felfogásuk. 1849. telén népgyűlést tartottak, melyek a külön közigögi test létesítését sürgették, 1849. márciusában pedig küldöttséget menesztek az uralrokodóhoz, akinek akkor Olmütz volt az ideiglenes székhelye s azt kérték tőle, hogy adjon nekik külön országgyűlést és közigazgatást. A küldöttségen kívül különböző memorandumaiakban is ezt a kívánságukat hangoztatták, sőt Szlovákiának a Habsburg-monarchia keretén belül önálló koronatartománnyá emelését is kérték, szlovák hivatalos nyelvvel. 1849. októberében – amikor tehát a magyar szabadságharc ügye elbukott – egy szlovák küldöttség újra kérte az uralkodót a szlovák koronatartomány létesítésére.

Ami pedig ennek az 1849-iki szeparatisztikus tendenciának a területi igényeit illeti, erre nézve előadja Matejko, hogy ennek határai Esztergomig, Losoncig és Kassáig terjedtek volna, megyék szerint pedig Nyitra, Pozsony, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Torna, Abauj, Zemplén, Bereg, Ung és Ugocsa lett volna a koronatartomány déli határa, míg az ettől északra fekvő megyék szintén ebbe az államtestbe tartoztak volna. A Bécsben átadott és Stadion gróf külügyminiszterhez juttatott memorandumuk még Komáromot és Nyíregyházát is követelte, ellenben figyelemremélő, hogy a jelenlegi Szlovákia fővárosát, Pozsonyt, nem vették be a követeléseikbe.

Ámbár a történeti igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy ez az egész akció lényegileg néhány szeparatista – Matejko szerint különösen Hurbán, Stur, Hodzsa, Kollár, Borik és Hlavács, Steier Lajos szerint pedig még egy Majláth nevű, Bécsben lakó arisztokrata tervezetére volt: szükségesnek mutatkozott a tótok részéről 1848-49-ben megnyilvánult elszakadási törekvések megvilágítására ezeket az adatokat is bemutatni, mert fényt vetnek arra, hogy Magyarországnak a nemzetiségekkel szemben követett lojális politikája ellenére azok egy részénél az elszakadási tendencia már akkor megnyilvánult.

Néhány nappal a tót akció után, 1848. május 13-án Karcán összeült a szerb népgyűlés, amelyetők nemzetgyűlésnek neveztek. Ennek már kifejezetten szeparatisztikus céljai voltak, amennyiben arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy a magyarországi szerbeknek joguk van külön területre, melyet a maguk vajdájának a vezetésével ők igazgatnak. Ekként ez az álláspont a föderalizáció bejelentésével volt egyértelmű, amelynek az elfogadásával megindult volna az egységes Magyarországnak az egyes nemzetiségek által lakott területekre való szétforgácsolása. A karlócai gyűlés egyébként – mely három napig tartott – kimondotta, hogy „a szerb nemzet az Osztrák Ház alatt, a magyar korona kötelékében, politikailag szabad és független nemzet. Tekintettel a szerb nemzetnek az Osztrák Házzal és a magyar koronával kötött szerződésére (!) kimondja, hogy a Szerémség a határvidékkel, Baranya (!), Bácska (!), a becsei kerüettel és a csajkás kerüettel (!), a határvidékek és a kikindai kerüettel szerb vajdasággá nyilvánítassék”.

Ennek az élére Rajacsics szerb patriarchát és Supplikác ezredest, mint vajdát kívánja állítani.

1848 május 15-re az oláh vezetők Balázsfalvára hívtak összszé népgyűlést, melynek a lefolyása és beállítottsága nincs hijával az analógiának, ha a Károlyi Mihály kormánya idejében és hallgatólagos, vagy nyílt hozzájárulásával 1918. december 1-re Gyulafehérvárra összehívott román népgyűlést vizsgáljuk. A felállított követelések között is sok a hasonlóság, bár 1918-ban már az elszakadást is kimondták, azonban ideológiai szempontból a határozatok alaphangja és a hirdetett elvek irányzata sok hasonlóságot mutat. A balázsfalvi gyűlés határozatainak a lényege abban összegezhető, hogy „a román nemzet önálló nemzetnek nyilatkoztatja ki magát és Erdélyország kiegészítő részének, az egyenlőség elvénél fogva. A román nemzet örökre állandó híve akar maradni a felséges Ausztriai Császárnak (!), Erdély nagyfejedelmének és a felséges Ausztriai Házának”. Ez a határozat, amelynek a főmozgatója Saguna román püspök volt, az elmondottak szerint tudatos hallgatással mellőzi a Magyar Szent Koronában egyesült Magyarországot és uralkodójának az osztrák császárt tekinti abban a minőségében, hogy az egyúttal Erdély nagyfejedelme is, amit ugyan az uralkodók címeikben használtak, de már azzal a tendenciával, hogy a magyar állam egységet, tehát az uniót, mellőzik.

Hogy egyébként az oláh nemzetiségi mozgalom nem csupán a nyelvi érvényesülésre törekedett, hanem – bár nem minden bevallottan – Magyarország föderalizálására, az országnak nyelvterületek szerint önálló, legalább is tartományi feldarabolására irányult, azt számos adattal lehet bizonyítani. Viszont, hogy ez ellen magyar részről a leghatározottabb ellenállás nyilvánult meg, az is természetes. Érdekes, ha ennek az akkor idők legilletékesebb tényezőjétől, Kossuth Lajos kormányzótól származó egyik megnyilatkozását olvassuk, melybe Deák Imre „1848, a szabadságharc története levelekben” című, gyűjteményes munkája enged bepillantást. A kormányzó 1849. július 5-én Pestről így írt a többek között Simonffy József alezredesnek abból az alkalomból, hogy az utóbb nevezett az oláh felkelés kibékítése érdekében Avram Jankuval, a lázadás fejével, levélváltást folytatott és erről a kormányzónak jelentést tett, aki aztán a minisztertanács hozzájárulásával adott erre

választ. Kossuth – hangsúlyozva, hogy a közös jognak és szabadságnak a hazai románokra is kiterjesztése az ő régi álláspontja, – mégis megállapítja, hogy „egy nézetet soha sem tudtam megérteni, azt, hogy egy országban különböző *politikai* nemzetiségek létezhessenek”. Ellenben, „hogy nyelvét minden népség nemcsak a magánéletben, hanem egyházában, iskoláiban, községében nemcsak használhassa, hanem ennek a civilizatio érdekében kifejlesztését a státustól igénybe vehesse, ezt – jelenti ki Kossuth – hiszem és vallom”. „Országot nyelvek szerint sem felosztani, sem kormányozni nem lehet – folytatja – hacsak az országot eldarabolni nem akarjuk.” Találó hasonlattal is él Kossuth, midőn azt írja: „Kinek jutna eszébe a kis Moldvában lakó nagyszámú csángó magyarok számára külön politikai nemzetiséget követelni?” A föderalizációt illetően pedig határozott, elutasító álláspontját így foglalja össze: „hazánknak azon öngyilkolására, hogy az egy és osztatlan Magyarországból külön magyar, tót, német, szász, román, szerb, orosz tartományokat alkossunk, az ország kormánya soha reá nem állhat.”

Rámutattunk már arra hogy az 1848-49-iki mozgalmak idején mindenkor a nemzetiségi akciók, amelyek faji alapon különállást hirdettek, látszólag ugyan csak nyelvi követelései-kért küzdöttek, lényegileg azonban ennél többre, a területi elkülönülésre is szemet vetettek. Román viszonylatban, úgy véljük, elégé megvilágítja az akkori helyzetet a fenti idézetek. Szerb viszonylatban már maga az a körülmény, hogy különálló vajdaság felállítását követelték – melyet aztán az abszolutizmus nekik meg is adott, hogy ekként szolgálja az egységes magyar állam szétdarabolásának az eszméjét – mindenél meggyőzőbb bizonyítéka annak, hogy a föderalizáció, mint végső cél, ott lebegett már a nemzetiségi vezetők lelkí szemei előtt, szerb relációban is.

De hogy a tótok sem maradtak e tekintetben vissza, bárha a propagandájuk nem tudott oly erőre kapni, mint a szerbeké: ezt a Slovenské *Pohiady* fentebb idézett, Matejko-féle cikkének az adatain kívül ugyancsak Deák Imre említett gyűjteményes munkájának egy szintén figyelemre érdemes adatával igazolhatjuk Kollár János besztercebányai evang. lelkész, egyébként a tót nemzetiségi mozgalom egyik vezető harcosa,

1849. március 22-én memorandumot küldött a magyarországi ügyeket intéző osztrák legföbb hatósághoz, melyben azt kéri, hogy az uralkodó „egy. a szlovákokhoz intézett nyílt parancsban érthetően és határozottan fejezze ki, hogy az egyenjogúsítás alapelve a szlovákokra is kiterjed, ez a nép is az osztrák birodalom testvérnépei sorába tartozik és azok közé formailag is felvétetik”. Minthogy pedig Kollár memoranduma az 1849. március 4-i, ú. n. kremsieri alkotmány kibocsátása után lett benyújtva: vitán felüli, hogy ez a tót vezér az egységes osztrák birodalom keretén belül épolyan „korona tartományi” önállóságot hirdetett, mint aminőt akkor a csehek, a lengyelek stb. részére is kilátásba helyeztek.

Ha azonban a hazai nemzetiségek soraiban az elszakadási törekvések megdöbbentő módon jelentkeztek is, a tárgyalagos-ság kötelez arra, hogy néhány szóval megemlékezzünk arról: voltak a nem magyar fajú országlakosok között igen sokan, akik minden jogos, nyelvi kívánságuk kijelentésével egyidejűen, az egységes és oszthatatlan Magyarországhoz való hűségüket nem tagadták meg. Érdemes erre vonatkozóan azt a memorandumot elolvasni, amelyet az 1848. május 21-én Gozsdu Manó vezetésével összegyűlt román delegátusok intéztek a magyar kormányhoz. Ezt az emlékiratot vitéz Nagy Ivánnak egyébként is igen sok értékes adatot tartalmazó, „A nemzetiségi törvény létrejötte” című műve második kötetében olvashatjuk. Gozsdu, bár román származású volt, mindig abban az irányban dolgozott, hogy a hazai románság is a magyarsággal karoltve érje el jogos érdekeinek a teljesülését. Mint fiatal pesti ügyvéd, bár görög-keleti vallású román volt, különösen egyházi téren küzdött a magyar nyelv érvényesüléséért, azonban mindenek előtt arra törekedett, hogy a maga fajtáját kiszabadítsa a szerbek gyámsága alól, amennyiben végül is sikerkel járó oly mozgalmat szervezett, mely az ellen küzdött, hogy a hazai románok, csak azért, mert görög-keleti vallásúak, a karlovíci szerb patriarcha fenhatósága alá tartozzanak. A mozgalom eredményeként aztán később létre is jött a nagyszébeni görög-keleti román metropolia, mely a szerbektől teljesen függetlenítette a románokat. Gozsdu aztán politikai téren is szerepet játszott s az 1860-as években Krassó vármegye főispánja, majd országgyűlesi képviselő s végül a m. kir. Curia bírája lett. Hatal-

mas alapítványt is létesített, melynek a tulajdonába tartozik a budapesti VII. kerületben levő, az ő nevét viselő, tekintélyes házcsoport.

Nos, Gozsdu és társainak említett memoranduma hangsúlyozza, hogy ök „a magyarhonai román nemzet nevében, mint annak megbízott képviselői” a magyar királynak hűséget, a szabadság lelkes harcosainak köszönétet, magyar testvéreknek ragaszkodást, a minisztériumnak pedig őszinte bizalmat nyilvánítanak, kijelentve azt is, hogy „a magyar szent korona dicsőségéért, *birodalmának egységéért* hazafíú önfeláldozással küzdeni”, szent kötelességeüknek tartják, mert a szükség idejében értekit meg a magyarokkal, hogy nekik igaz barátaik. Az emlékirat további folyamán aztán különösen a szerb egyháztól való elszakadásuk érveit sorakoztatják fel, valamint elismerve „a magyar nyelv diplomatikai méltóságát” – amin azt kell értenünk, hogy az országkormányzatnak ezen a nyelven kell folynia – kívánják, hogy az egyháziakban s a gyermekiek közoktatasában a román nyelv akadálytalanul használható legyen. Kívánják továbbá, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban külön osztály állítassék fel, mely a hazai románok egyházi és iskolai ügyeit kezelje s ebben csakis görög-keleti vallású, hazai, románnyelvű polgárok alkalmaztassanak. Végül azokon a területeken, ahol románok laknak, méltányos figyelemmel legyenek az e fajhoz tartozóknak a közigazgatásban leendő nagyobb számú alkalmazására is. Amint látjuk tehát, csupa oly kérelem volt ez, amely – különösen, ha figyelembe vesszük a nemzetiségi túlzók követeléseit – valóban méltányos és teljesítése a magyar állam egységének és presztízsének a veszélyeztetése nélkül megtörténhetett.

A román, szerb és szlovák nemzetiségi különállást követelő, 1848. évi tavaszi népgyűlések után jóval későbben – a szászok ugyanis mindig óvatos politikusok voltak – 1848. július 3-án az erdélyi szászok tartották meg Nagyszébenben ú. n. nemzetgyűlésüket. Ekkor már minden világosabbá vált, hogy az országos politikában a vezető magyar elemnek előbb-utóbb összes kell ütköznie a magyar állam egységét tagadásba vevő nemzetiségi csoportokkal és a szászok ekkor – évszázados jogaiakra hivatkozva – leszögezték a maguk külön álláspontját is, amelynek az összes nemzetiségi követelmények közt egyedül volt

legalább némi elvi alapja, mert az ő, századokon keresztül élvezett önkormányzatuk a különleges elbírálásra bizonyos lehetőséget adott. Okfejtésük szerint különben „az utolsó erdélyi országgyűlésen a szász képviselők korlátozó befolyások hatása alatt (!) inkább magánnézeteket és érzelmeket (!), mint a kapott utasításokat követve, Erdélynek Magyarországgal leendő szorosabb egyesítésére (unió) nyújtottak kezet”. Erre való tekintettel tehát követelik a szász területi változatlan fenntartását és a német hivatalos nyelvet, azonkívül pedig a miniszteriumban a szász ügyek intézésére külön osztály létesítését, végül azt, hogy a szász kerületek sohase egyesítessenek más választókerületekkel.

A történelmi igazság érdekében ismételten meg kell állapítani, hogy a fentvázolt mozgalmakban – nem tekintve a szászokat, akik minden egységesen léptek fel s különben is fejlett önkormányzattal rendelkeztek és politikailag fegyelmezettek voltak – nem vettek részt az illető nemzetiségek összes tömegei, bár kétségtelen, hogy különösen a szerbeknél az akció akként volt megszervezve, hogy az majdnem teljes sikерrel olvasztotta magába a hazai szerbség minden tagját, aminek a következményeként az 1848. őszén bekövetkezett fegyveres beavatkozás során ők már a honvédesapatok ellen küzdöttek. A románoknál is sikerült a vezetőknek a nép jelentős részét megnyerniők, mely aztán nemcsak fegyvert ragadt, hanem az erdélyi magyar birtokos-osztály számos tagja és magyar városok ellen viselt harcaival is szomorú dicsőséget szerzett magának. A tótoknál az akció egy tót légió megszervezésére szorítkozott, mely aztán a császáriak oldalán harcolt, ellenben – mint erre előzően már rámutattunk – a velünk évszázados sorsközösségen által faj számos tagja honvédségünkben szolgált.

Említettük, hogy a rutének – vagy amint tulajdonképen helyesen nevezik őket: a ruszinok – 1848-ban önálló faji, vagy pláne elszakadási törekvéseket nem indítottak útnak, amiből arra kell következtetnünk, hogy ennek a fajnak az értelmiségi rétegében a magyar hazához való ragaszkodás még élt. Hogy egy hasonlattal éljünk: élt bennük Rákóczi idejének a *gens fidelissima-nak* a tudata. Ez annál inkább érdemes a megörökítésre, mert abban az időben irodalmilag már élénk kap-

csolat állott fenn a ruszin és az orosz körök között. Erre vonatkozóan Bacsinszky Tivadar nemrég megjelent tanulmányában, mely az „Orosz-ruszin kapcsolatok a XIX. század közepén” címet viseli, érdekes adatokat tár elénk. A többek közt azt mondja, hogy a ruszinok már a 18. században érintkeztek az oroszokkal, akikhez a vallás és az irodalom révén vonzódtak. A 18. század legelején, 1711-ben, egyes könyvkereskedők már rendszeresen szállítottak orosznyelvű könyveket a ruszinok földjére. Ez annak a vonzalomnak a kifejezője volt, melyet a ruszinok a náluk sokkal hatalmasabb szláv testvér iránt mindenkor éreztek, melytől sok-sok századdal ezelőtt, egyesek szerint még a népvándorlás korában, szakadtak el. A francia forradalom hatása talán érezhető volt a ruszin intelligencia körében is és a faji eszme fel lángolásának az eredménye volt az is, hogy ebben a korszakban az értelmiségi pályákon működő nem egy ruszin ki is vándorolt Oroszországba, ahol kulturális téren pozícióra tett szert, sőt egy pesti egyetemi jogtanár, Balugyánszky Mihály, szintén Oroszországba vándorolt ki, ahol később a szentpétervári egyetem első rektora lett. Kétségtől érdekes tehát, hogy ezek az orosz ősanyához való csatlakozások csak egyéni jellegűek maradtak és 1848-ban – mert mindeket ehelyütt csak ennek az időszaknak a nemzetiségi akciói érdekelnek – elszakadási és különállási tendenciákra, népgyűlések alakjában, mint a többi fajnál, a ruszinoknál nem akadunk.

III.

Hogy 1848-49-ben a nemzetiségi kérdés megoldására irányuló tevékenység a törvényelőkészítési és diplomáciai fronton minő eiedményeket mutat, arra nézve érdekes adatokat nyerünk a *Donaueuropa* című budapesti folyóirat 1944. márciusi számában, mely nyilvánoságra hoz több ily aktát. Ezek között van báró Wesselényi Miklósnak, a reformkor ismert vezérférfiának a törvénytervezete a román nemzetiségi kérdésről. Ez a tervezet 1848. augusztusában készült és a lényege – mintegy válaszolva a balázsfalvi népgyűlés állásfoglalására – az, hogy a görög egyesült és nem egyesült (tehát a görög-katolikus és a görög-keleti) polgárok, a minisztérium felügyelete alatt,

egyházi ügyeiket szabadon intézhetik, aztán hogy ezeknek az egyházaknak a népiskoláiban az oktatás nyelve a román lehet, amelyet a magyar mellett kell tanítani, továbbá, hogy a románnyelvű községekben a közigazgatási jegyzőkönyvek román és magyar nyelven szerkesztendők, végül, hogy a románnyelvű beadványokat el kell fogadni.

Egy további érdekes akta e téren az, hogy Batthyány Kázmér gróf külügyminszter 1849. júniusában körlevelet intézett Magyarországnak a külföldön működő diplomáciai megbízottjaihoz, akiket akkor ágenseknek neveztek (követeink még nem voltak, mert az ország függetlenségét a hatalmak még el nem ismerték) s ebben a diplomáciai iratban le vannak szögezve akkori nemzetiségi politikánk vezérelvei is a következőképen. Az állam politikai és területi egysége, valamint a magyar faj szupremáciája feltétlenül megőrzendő, amivel együtt jár a magyar nyelv államnyelvként való elismerése is. Ez vonatkozik mind az országgyűlés tárgyalásaira és a törvényekre, mind pedig a közigazgatásra, a bíróságokra, a föiskolákra és az anyakönyvezetésre. Ambár a hazában élő nem magyar fajúak - mondja a körlevél - különösen az újabb törvények által minden polgári jogot elnyertek, mégis a magyar kormány, hogy a netáni aggodalmaknak elejét vegye, hajlandó a külföldi nemzetekkel bizonyos olyan lényeges kérdésekben megegyezni, amelyek a hazai nemzetiségek faji érvényesülésére vonatkoznak. A külügyminszter ezzel kétséggével arra céltzott, hogy a hazai nemzetiségek akcióját a velük fajrokon, külföldi nemzetek támogatják, tehát azoknak a jelzett módon való megnyerésével az itthoniak igényei is biztosabb alapra helyezhetők. Rámutat aztán a külügyminszter arra, hogy olyan szabályokat hajlandó életbe léptetni, amelyek szerint a másvallásúak (tehát itt nyilvánvalóan nem az ország jelentős többségét alkotó katonikus és protestáns egyházak tagjairól, hanem a fentebb említett görög egyesült és nem egyesült vallásúkról van szó), egyházi ügyeiket, állami felügyelet alatt, maguk intézhetik, továbbá iskolai, vagyonjogi, családjogi és közsségi ügyekben, valamint kisebb jogszolgáltatási (bíráskodási) ügyeikben is saját nyelvük használhatják.

1849. július havában Szemere Bertalan belügyminszter, az akkor Szegeden ülésező országgyűlés elé terjesztet törvény-

tervezetet a nemzetiségi kérdésről, melyet 1849. július 21-én törvényerőre emeltek. Ennek a lényege az, hogy „részben az itt élő különböző népek megnyugtatása érdekében” kinyilatkoztattják, hogy a nemzetiségek szabad fejlődése biztosítva lesz, azonban az általános kormányzati, közigazgatási, törvényhozási és hadügyekben a magyar marad továbbra is a hivatalos nyelv. A közigazgatási területek ülésein mindenki az anyanyelvét használhatja, a jegyzőköny nyelvét pedig a testület többségi határozata állapítja meg. Ahol többnyelvű a lakosság, ott az esetben, ha egy nemzetiség az összlakosság felét teszi ki, a jegyzőkönyvet ennek a nyelvén is vezetni kell, azonban a más hatóságokkal való levelezés magyarul folyik, Ugyanez az alapelv érvényesül az elsőfokú bíróságoknál is. Az elemi iskolák tanítási nyelvét az illető község nemzetiségi hovatartozása dönti el. Az egyházi téren a hívők nemzetisége szerinti nyelv érvényes. Mindenkinek jogában áll bármely hatósághoz bármely nyelven kérvényt benyújtani, A görög rítus szerinti – tehát a görögkeleti – zsinatot össze fogják híjni és annak joga lesz a püspököt megválasztani, valamint „az oláhok és rácok egyházi egységéről dönten”. Fontos a Szemere-féle törvényjavaslat ama része is, mely szerint minden hivatal betöltésénél a nyelvre és vallásra való tekintet nélkül, csak az érdem és a képesség a döntő, aztán, hogy a kormányt felhatalmazzák az oláhok és rácok jogos igényeinek a kielégítésére, végül, hogy a kormány felhatalmazást kap arra is, hogy amnestiat adjon mindazoknak, akik a megállapított határidőn belül a magyar ügy ellen fogott fegyvert leteszik. Ez utóbbi rendelkezéssel azt kívánták elérni, hogy az oláh és szerb részről a magyar katonai erő, tehát a honvédség ellen fegyveres ellenállást tanúsító, említett két nemzetiségbeli alakulatok, a megigért büntetlenség reményében, adják fel a küzdelmet. Akkor azonban, mikor ezek a Szemere Bertalan-féle, egyébként jogilag korrekt elgondolások megszülettek – 1849. július közepén – Magyarország az orosz betörés miatt feltartóztathatatlanul haladt a katasztrófa felé, mely egy hónappal később Világosnál be is következett, úgyhogy a fentiekben vázolt szegedi aktának a nemzetiségi kérdés miként való további kezelésére praktikus hatása nem lehetett.

Nem tartozik ugyan szorosan a tárgyunkhoz, azonban diplo-

máciai történelmi érdekességénél fogva érdemes a megemlítésre az 1849-íki magyar kormánynak a külföldi hatalmak felé irányuló politikai elgondolásai szempontjából – melyek abban a tekintetben kapcsolódnak be a nemzetiségi kérdésbe, hogy az orosz, tehát a szláv veszedelem fenyegető voltára világpolitikai viszonylatban hívták fel az illetékesek figyelmét – az az instrukció is, melyet Batthyány Kázmér gróf külügyminiszter 1849. júliusában küldött Pulszky Ferenchez, a magyar kormány londoni megbízottjához. Ebben kifejti Batthyány, hogy az oroszok előörsei már Pest közelében portyáznak s a hatalmaknak ehhez egy szavuk sincs, holott az angol kormánynak csak egy mozdulatába kerülne, hogy egy százezerfönyi török hadsereg a magyar ügyért lelkesen szálljon síkra. A külügyminiszter ugyanis az akkoriban tekintélyes erejű török hatalom segítségét óhajtotta az orosz terjeszkedés ellen, minthogy ennek a feltartóztatása egyformán török és magyar érdek volt, Törökország azonban Anglia helyeslése nélkül erre a lépésre nem határozná el magát. Ha tehát Anglia a török megnyerése végett ily irányú lépést tenne és így Magyarország nemzeti függetlenségét biztosítaná, akkor – fejti ki a továbbiakban Batthyány – mi még arra is hajlandók lennénk, hogy a detronizált Habsburg-dinasziából választunk magunknak királyt, csak nem Ferenc Józsefet, aki tudvalevően 1848. december 2-án az összbirodalmi elv, tehát Magyarország önállóságának a tagadása alapján lépett a trónra. Végül a külügyminiszter a lelkére köti Pulszkynak, hogy az angol miniszternél vesse fel még annak a lehetőségét is, hogy Törökországgal az élén olyan államszövetség jöjjön létre, melyhez Magyarország is csatlakoznék, s így Angliának ekként kilátása nyílnék nagyhatalmi pozícióját itt, a Keleten, biztos alapra fektetni. Tudjuk azonban, hogy ezt a javaslatot az angol hatalmi tényezők nem tették a magukévé, tehát azok a magyar remények, melyeknek az alapja az Anglia felől remélt segítség volt, füstbe mentek. Érdemes ezen elgondolkozni.

Az 1848-49-es kormánynak Szemere Bertalan belügyminiszter által készített nemzetiségi törvényén kívül figyelemreméltó az a lépése is, mely a Kossuth Lajos kormányzó és Balcescu, a román nemzeti emigráció megbízottja közt Szegeden, 1849. júliusában megkötött egyezményt hozta létre. Ez az okirat

kimondja, hogy mivel az oláhok külön nemzetiség, azért a jövőben minden közokiratban románok név alatt említendők meg". Ez tehát az addig használt „oláh” kifejezés helyébe első ízben mondja ki hivatalosan azt, hogy ennek a nemzetiségnak az elnevezése ezentúl a „román”. Minthogy pedig a magyar kormány az ország összes nemzetiségeinek a szabad fejlődését óhajtja, azért megállapítja, hogy a magyar nyelv használata csak a törvényhozásra, a közigazgatásra és a kormányzatra vonatkozik és pedig csak abban a mértékben, amennyi a magyar állam egységének a fentartása végett szükséges. Ebből folyóan a megyék igazgatási nyelve az lesz, amelyet az ottani lakosság többsége beszél. Azokban a megyékben és városokban, amelyeknek a lakossága tisztára román, vagy legalább a lakosság többsége ilyen, tárgyalási nyelvként a román épügy használható, mint a magyar, a jegyzőkönyveket pedig minden két nyelven kell vezetni. Az országgyűléssel, a kormánnyal és a bíróságokkal való érintkezés magyar nyelven történik, azzal a különbséggel, hogy a bíróságok egymás közt minden két nyelvet használhatják. minden iskolában és pedig úgy a már meglevőkben, mint azokban, melyeket az állam fog a románok számára létesíteni, román a tanítás nyelve. minden románnak joga van ilyen nyelvű kérvényeket benyújtani. A görögkeleti románok a saját egyházuk és iskoláik igazgatása terén ugyanazokat a jogokat fogják elvezni, mint a többi egyházak hívei. A szerb hierarchiától függetlenek lesznek, püspökeiket maguk választhatják, a legfőbb püspök pedig a patriarcha címét viselheti. A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban a görögkeletiek részére külön osztályt létesítenek s ennek a tagjai csak görögkeleti valású románok lehetnek. Az ehhez az egyházhoz tartozó iskolák mindeneket a jogokat elvezik, amelyek a többi felekezeteiket megilletik. A budapesti egyetemen a görögkeleti románok részére külön teológiai fakultást állítanak fel. A románoknak joguk van, előzetes bejelentés után, minden évben zsinatot tartani, kormánymegbízott felügyelete alatt. A románok részére minden hivatali állás épügy nyitva áll, mint a többi állampolgár részére.

A Kossuth-Balcescu-féle egyezménynek végül van egy rendkívül figyelemreméltó pontja, melynek a jelentősége politikai szempontból értékkelendő. Ez a következő. A magyar kor-

málynak és a Moldva-Oláhországban működő patriotáknak a felfogása megegyezik abban, hogy a magyar és a román nemzetnek együttesen kell kúzdenie az öket egyformán fenyegető pánszlávizmus ellen. A szabadság zászlója alatt vívandó ez a küzdelem a két nemzetet egymás mellé állítja, mint ahogyan egykor a keresztenység érdekében is együtt küzdöttek. Ebből a meggyőződésből fakadt az említett román hazafiaknak az a lépése, hogy a magyar kormánynak javaslatot tettek egy légió felállításának az engedélyezésére, amely Oroszország és Ausztria ellen harcolna, ahonnan a magyar-román szabadságot veszedelem fenyegeti. A magyar kormány ezt a javaslatot elfogadja és azt megerősíti azzal a feltételel, hogy a légió úgy Magyarországnak, mint Romániának hűséget fogad és a szabadságért és függetlenségről harcol, nem pedig bármely nemzetiség ellen, mert ez az elv neki époly szent, mint a „nagylelkű” magyar nemzetnek.

1849. júliusában Magyarország már nagyon közeledett a jelzett év őszén bekövetkezett végzetes események felé s így a fenti egyezmény megvalósítása elmaradt. Minket itt, a nemzetiségi kérdés tárgyalásánál, ennek a politikai oldalán különösen az érdekel – ami azonban vitán felül igenis figyelemre méltó – hogy Kossuth az akkor még állami önállóságra nem jutott, Magyarország határain kívül élő románokkal az együttműködés szükségeségét hangoztatta azon az elvi alapon, hogy a szláv előretöréssel szemben ez a két nemzet egymásra van utalva s azért a magyar haza határain belül élő románok nemzetiségi s elsősorban nyelvi jogai is az államhatalom által biztosítandók.

Kissé hosszasabban időztünk az 1848-49-iki korszak eseményeinek a vázolásánál, mert annak még nem szorosan a nemzetiségi kérdéssel összefüggő részei is bepillantást engednek az akkori illetékes tényezőknek erről a feladatról alkotott felfogásába is. A célunk ugyanis nem csupán a tételes jogszabályok ismertetése, hanem – amennyire lehetséges – a nemzetiségi problémával szemben tanúsított általános, de különösen a hatalmi tényezők részéről megnyilvánult felfogás bemutatása is. Ép ezért, kezdve a 18. század végétől e téren észlelhető hullámzásoktól, a reformkorszak *Sturm- und Drang*-periódusán keresztül a nemzet életében oly jelentőségre emel-

kedett 1848-49-iki politikáig igyekeztünk ennek a kérdés-komplexusnak a főbb mozzanatait kidomborítani. Látható tehát a vázoltakból, hogy nálunk a nemzetiségi problémával már kereken másfél évszázad óta foglalkoztak, tehát oly idő óta, midőn ez az eszme a világ közvéleménye előtt egyáltalában felmerült. Ez nem jelenti azt, mintha a megelőző korokban a magyarság érzéketlen lett volna a nemzetiségi kérdéssel szemben, hanem azt, hogy akkor más szemszögből ítélték meg azt nálunk. Az elmúlt évszázadok tanúsága szerint a magyarságnak minden megvolt ebben a kérdésben a maga elvi alapja, melynek egyik tétele az, hogy Magyarország nem az egy nyelvűek országa, tehát erre az országkormányzásnál tekintettel kell lennie, ellenben az államalkotó magyar fajnak, különösen a török hódoltság utáni legyengülés idején, nem volt meg a kellő ereje ahhoz, hogy jogos vezető érdekeit érvényesíthesse. Ez különösen a 18. század telepítései során észlelhető, amikor a számszerűen is összeszegrorodott magyarság a vele nem egyfajúakkal szemben sok téren háttérbe szorult.

Azonban vegyük fel ismét az események fonalát.

IV.

Annak a történelmi folyamatnak a taglalása, hogy 1848-49-iki szabadságharcunk elbukása után Magyarország milyen sorsra jutott, nem tartozik e tanulmány keretébe, melyben csak a nemzetiségi kérdés hullámzásaival foglalkozunk, ellenben leszögezhetjük azt, hogy az 1849-től 1860-ig terjedő, tehát az abszolutisztikus érának nevezett korszakban a magyarországi nemzetiségek épügy nem kapták meg külön nyelvi és nemzeti aspirációik teljesítését, mint ahogyan Magyarország magyar fajú lakossága is a központosító, német közigazgatás áldozatává lett. A nem magyar fajúak tehát alaposan csalódtak abban a reményükben, hogyha a magyar államisághoz való lojalitás helyett Bécshez fordulnak, akkor nemzetiségi vágyaik azonnal valósággá lesznek. E tekintetben még a szerbek sem jártak legszépen, minthogy a szerb vajdaság felállításával az állam testéből valóban kiszakítottak ugyan egy jelentős területet s annak bizonyosfokú önkormányzatot adtak, ez azonban csupán

az osztrák birodalmi politikának arra irányuló sakkhúzása volt, hogy a jó katona szerb nép fiaiban a magyar „soviniszta” törekvések ellen védögátat szerezzen, de a szerbek teljes önállósítása mégsem következett be, illetve nem lett állandóvá,

Elérkezett azonban az 1860-iki októberi diploma és az 1861-iki februári pátens kora, mikor a bécsi hatalom a magyar önállóság, illetve a régi alkotmány bizonyos fokú visszaállítása irányában – a külpolitikai események, jelesen a vesztett olasz háború nyomása alatt – mérsékelt megértést kezdett tanúsítani s ennek a következménye volt az országgyűlés összehívása. Ennek a tárgyalásai során Eötvös József báró indítványt nyújtott be egy 27 tagú bizottság kiküldésére vonatkozóan, melynek a feladata lenne azoknak az előmunkálatoknak az elvégzése, melyek a hazában élő „különbözö” nemzetiségek méltányos igényeinek kielégítése” céljából szükséges törvényes rendelkezések meghozatala szempontjából szükségesek. A képviselőház különben már ezt megelőzően megállapította azokat az elveket, melyeket e tekintetben követni óhajt s mely szerint „ minden nemzetiségnak kész megadni mindazt, mi az ország területi és politikai szétdarabolása és törvényes önállásának kockáztatása nélkül megadható”. Az 1861. július 7-én Lónyay Menyhért által a felirati párt nevében benyújtott határozati javaslat aztán a nemzetiségi kérdésre nézve kimondja, hogy az országgyűlés „hazánk különbözö ajkú lakosai megnyugtatására, nemzetiségi igényeinek kielégítése céljából . . . mielőbb törvényhozásáig kíván intézkedni”. Ennek azonban az országgyűlés röviddel később bekövetkezett feloszlatása – mint hogy az általa képviselt, az alkotmányosság teljes visszaállítására irányuló felfogás és az uralkodó állásponja között áthidalhatatlannak látszó ellentét volt – útját állta. Pedig az országgyűléshez intézett királyi leírat is sürgette olyan törvényjavaslat tárgyalását, „mely Magyarország nem magyar ajkú lakosainak nemzetiségi jogait, azok terjedelmét, mind nyelvük és nemzetiségi kifejlődésükre, mind pedig közigazgatási viszonyukra nézve határozottan és világosan formulázva tartalmazza”.

A nemzetiségi kérdés tanulmányozására, illetve e tárgyban elkészítendő törvényjavaslat kidolgozására kiküldött bizottság 1861. augusztus 1-én terjesztette be jelentését s az ahhoz

csatolt törvényjavaslatot, mely elvi jelentőségű álláspontját a következő két téTELben szögezte le: 1. Magyarországnak minden ajkú polgárai politikai tekintetben csakis egy nemzetet, jelesen a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő, egységes és oszthatatlan *magyar* nemzetet alkotják (ez a már 1848-ban is elfogadott elvi alap később is, jelesen 1868-ban és a legújabb törvényhozási és rendeleti intézkedések idejében csonkítatlannal fennállott); 2. az itt élő minden faj, jelesen a magyar, a szlovák, a román, a német, a szerb, az orosz *egyenlő*-jogú nemzetiségeknek tekintendő s ezek az egyéni és az egyesületi szabadság alapján, azonban az ország politikai egységének a korlátjain belül, a nemzetiségi igényeiket szabadon érvényesíthetik. Ennek a folyománya a hatóságokhoz intézett beadványoknak a kérelmező anyanyelvén való szerkesztési s a községi gyűléseken ugyanezen nyelven való felszólalási joga, az anyanyelvnek az egyházi és iskolai téren való érvényesülése stb. Ezzel szemben az országgyűlés nyelve egyedül a magyar, viszont a törvényeket a nemzetiségek nyelvén is közzé keli tenni. Amíg azonban az alkotmányos élet derengését visszatükörözö 1861-iki országgyűlésen komoly munka folyt a nemzetiségi kérdés végeleges megoldása végett, addig nemzetiségi részről – akárcsak 1848-ban – újabb ostromot indítottak a vélt sérelmek orvoslása, valójában pedig a szeparatisztikus irányzatok megvalósítása érdekében. Megmozdultak ismét a szerbek, a tótok és az oláhok, A karlovíci szerb nemzeti kongresszus 1861, április 5-én követelte a szerbek külön nemzeti területének további fenntartását, vagyis a császári elhatározásból még 1849, november 18-án létesített szerb vajdaság megmaradását Mivel pedig az uralkodó 1860, december 27-ikí és 1861, január 5-iki pátneseivel a vajdaságnak az anyaországba leendő viszszakebelezését rendelte el, így bizonyos feltételek érvényesülését kívánták, melyek különállásukat mindezek ellenére alátámasztották volna. Jelesen kívánták, hogy a vajdaság maradjon meg azon a területen, ahol a szerbek vannak többségen és vezérük ezután is az általuk választott vajda legyen, A területi elkülönülés további jele lenne az, hogy bár a magyar országgyűlésre elküldik a képviselőket, azonban ezeket nem a választókerületek, hanem az ú. n. szerb nemzetgyűlés válassza s ez a közvetett választási mód biztosította volna szá-

mukra parlamenti képviseletüknek kizárálag az ő elveik és fell fogásuk szerinti megszervezését. Nem feledkeztek meg a szerb patriarcha és a vajda rangjának a követeléséről sem, amennyiben az előbbit – tehát a római kath. érsekeket megelőzően – közvetlenül a hercegprímás, az utóbbit pedig a kir. tárnokmester utáni ranggal felruházandónak kívánták. Különállásuknak a kifejezettségi hangsúlyozása azonban az önálló címerben és lobogóban talált volna még eklatánsabb kifejezést. A kongresszus kivánsága az, hogy a szerb vajdaság címere vörös mezőben fehér kerest legyen, négy kék „kova-acéllal”, lobogójuk pedig a vörös-fehér-kék szerb zászló, mely ünnepies alkalommal a magyar zászló mellé tűzessék ki.

A románok sem maradtak tétemben. Ók is a magyar zászló mellett külön román zászló használhatását kívánták, azonkívül a magyarországi nemzetiségek egyenjogúságát s ezeknek a „rangsort” akként állapították meg, hogy a magyar után azonnal a románok, majd a többiek következzenek.

Végül a szlovákok, amint 1848-ban Liptószentmiklóson, most Túrócszentmártonban tartottak „szláv nemzeti” gyűlést, Francisci elnöklésével, a gyűlés jegyzője pedig Pauliny-Tóth Vilmos volt. Az általuk benyújtott memorandum aláírói közt érdekes nevek szerepelnek: a már régebben ismert Hurbán és Hodzsa nevein kívül ott olvashatjuk a Turzó, Mudrony, Matuska és Jeszenszky-családok egy-egy tagjának a nevét is. Emlékiratukban azt kívánják, hogy az országgyűlésen a magyaron kívül a többi hazai nyelvek is használhatók legyenek. Igazságszolgáltatási téren a felebbviteli bíróság tárgyalásain is kívánják az anyanyelvükkel élés jogát. Mindennél fontosabb azonban az a követeléstük, mely Felsőmagyarországon egy önálló szláv kerület felállítására irányul, mert ez már a Szent Istváni országterület szétdarabolását époly határozottan veszi programjába, mint a szerbeknél a vajdaságnak az anyaországból való kihasítása. Érdekes az erre vonatkozó érvelésük, amennyiben azt mondják, hogyha volt hajdú kerület, mely a hajdú városokat foglalta magában és ha bizonyos tekintetben különleges jogállásuk volt a szepesi városoknak, akkor lehetséges egy magyarországi szláv kerület létesítése is. Megmondják azt is, hogy ehhez a következő vármegyéknek szlávok által lakott részei is tartoznának: Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád,

Gömör, Torna, Abauj és Zemplén. Ezek az ő nézetük szerint kétségkívül csak a szláv kerület déli részét alkotnák, míg az ettől északra elterülő Trencsén, Árva, Túróc, Zólyom, Szepes, Sáros szerintük magától értetődően a kerülethez tartoznának. Követelésüket különösen arra alapítják, hogy a szlovákok ennek a földnek az őslakói. Ily felfogás láttára szinte nem is csodálkozhatunk a memorandum ama kijelentésén sem, hoevnek vannak „elfajult fiaik”, akiket tölük „elidegenítettek”. Eszerint a bár szlovák származású, de az önkéntes asszimiláció során a magyarba beolvadt ama családokat, amelyeknek a száma a történelmi Magyarországban sok ezerre rúg, ők „elfakultaknak” bélyegzik meg. Ez a memorandum alapgondolatának elég jellegzetes visszatükrözése.

Láttuk tehát, hogy 1861-ben, az új élethe kelt magyar alkotmányosság évében, a törvényhozás teljesen átérezte a nemzetiségi kérdés tárgyalagos rendezésének a szükségességét s a maga részéről meg is alkotta az erre vonatkozó törvényjavaslatot. Hogy aztán ennek effektív valóra váltása akkor elmaradt, ennek egyedüli oka – mint erre már röviden rámutattunk – az országgyűlés és az uralkodó közt kitört alkotmányogi harc volt, mely végül is az országgyűlés feloszlataéra vezetett. De láttuk azt is, hogy hazai nemzetiségeink közül azok, amelyek már 1848-ban sem csináltak titkot föderalizációs törekvéseikből, tehát a szerbek, a románok és a szlovákok, 1848. után 13 esztendővel ugyanazon a hangszeren játszottak, mint annyi évvel megelőzően, 1848-ban. Csdalatos, hogy a szerbeken kívül – akik a vajdaság felállításával akkor elnyerték túlzó követeléseik teljesítését – a románok és a szlovákok, elfeledkezve arról, hogy a 13 éves abszolutizmus egyáltalában nem honorálta szeparatizmusukat, az ismét önállóvá átalakulni kezdő magyar állam ellen épügy érvényesítették a követeléseiket, mint 1848-ban tették. Ellenben a történelmi igazságnak tartozunk annak a leszögezésével, hogy 1861-ben sem a hazai németek, sem a rutének ilyen követeléseket nem támasztottak, jóllehet Bukovszky György nagyszöllösi esperes évek múlva, egy, az országgyűléshez intézett beadványában kifejezte a kétségkívül a nemzetiségek közt elterjedt azt a felfogását, mely szerint „a nemzetiségi eszmék olyanok, mint a tavaszi növény, mely ha egyszer a föld gyomrából kibújt, kalapáccsal sem lehet

többé visszaverni a földbe". Azok a hazai nemzetiségek tehát, amelyek sem 1848-ban, sem 1861-ben, tehát az önálló magyar államiság érvényesülési idején, olyan különleges követeléseket nem terjesztettek elő, mint amilyeneket az elmondottakban olvashattunk, a logika törvényei szerint nem láttak okot a hivatalos magyar nemzetiségi politikai felfogás elleni tüntetésre, minthogy jól érezték magukat ebben a hazában s az állam jellegét megadó magyarsággal minden tekintetben kooperálni kívántak, A nagy intellektuális réteggel rendelkező, hazai németesség polgári elemei nem is rejtették véka alá e felfogásukat s amint e tekintetben oly költői megvilágítást kapunk pl. Herczeg Ferenc „A fekete lovas” című színdarabjában és „A hét sváb” című regényében a délvidéki svábok hazaszeretetére nézve. – amint továbbá a politikai történelem ténye, hogy 1867. után az ország függetlenségét hirdető politikai pártoknak nagy erősségei voltak a Délvidéken levő sváb választókerületek, épügy tény az is, hogy a múlt század 60-as éveinek a német polgára épügy tüntetett az akkor divatba jött magyar ruha viselésével, mint fajmagyarjaink. Oka ennek: a magyar álláspontban a szabadság gondolatát védte, ellentétben az Ausztriában észlelt abszolutisztikus érával. Kétségtípusú érdekes kortörténeti adat. A hazai németesség és a magyarság közti, majdnem familiáris viszony bizonyítéka egyébként az is, hogy a múlt század második felében, söt a mostaninak az első évtizedeiben is szinte bevett gyakorlattá vált az, hogy a magyar vidékről származó diákokat olyan iskolákba küldték „német szóra”, ahol ezt a környezet hatása alatt könnyen elsajátíthatták (Pozsony, Sopron, aztán a szepesi városok), míg az onnan származó diákok a magyar városokban (Debrecen, Szeged stb.) tanultak meg magyarul. Söt sok-sok évtizeddel, kereken egy évszázaddal ezelőtt, az is megtörtént, hogy ugyanannak a városnak a németnyelvű és magyarnyelvű kerületeiből cserélgették a diákokat, amint ez pl. Györött történt, ahol az akkor még németnyelvű polgárság által lakott belvárosból az újvárosba küldték e célból a fiukat és viceversa. Praktikus, az életfentartás érdekeit szolgáló szempontok voltak ennél döntőek.

Amikor az alkotmányosság visszaállítását célzó akció 1865-ben ismét megindult, az újra összehívott országgyűlés kötelességei egyik legfontosabbikának tekintette azt, hogy a nemzetiségi kérdéssel foglalkozzék. A képviselőház már a trónbeszédre válaszoló feliratában rámutatott arra, hogy az ország nem magyarajkú lakosainak az érdekeit törvény útján óhajta, az igazság és testvériség szellemében, megvédeni. Amikor pedig 1866. március 9-én a képviselőházból indítványt nyújtottak be avégből, hogy a vonatkozó törvényjavaslat elkészítése végett bizottságot küldjenek ki, ennek az alválasztmánya a feladatnak megfelelve, 1867. június 25-én terjesztette be a jelentést, melynek a szerkesztésénél mérlegelés tárgyává tette a különböző nemzetiségi oldalról benyújtott kérvényeket is, így a szlovákok részéről Túrócszentmártonban még 1861-ben elkezdtött előterjesztést, melyet azok most ismét beadtak, aztán az 1861-iki karlovíci szerb nemzeti kongresszusnak most ugyancsak becsatolt határozatát, valamint azt a kidolgozott törvénytervezetet mely 12 szakaszba foglalva tartalmazta a román, szerb és szlovák ajkú országgyűlési képviselők álláspontját. Figyelemreméltó tehát, hogy már akkor önálló csoportba tömörült a nem magyar ajkú képviselők jelentős része, amint ez évtizedekkel később, a múlt század végén és a jelen század első tizedében, ugyancsak a parlament keretén belül megtörtént. A jelzett törvénytervezet aláírói között a következő ismertebb nevek szerepelnek: román részről Mocsnyi, vagy ahogyan ők a nevüket írták: Moconiu Sándor, András és Antal, Babes Vince, Maniu Aurél, Vlád Alajos, – szerb részről Popovics János, Sztratimírovics György, Miletics Szvetozár, Manojlovics Emil, – szlovák részről Dobránszky Adolf, A jelzett nemzetiségi részről benyújtott törvénytervezet lényegét ezekben lehetne összegezni: Magyarországon a „történeti országos népések” a magyarok, a románok, a szerbek, a szlovákok, az oroszok és a németek, amelyek „egyenjogú, országos nemzeteknek ismertetnek el”. Ezek részére „a nemzetiség és a nyelv politikai egyenjogúsága, az állam területi épségének és politikai egységének korlátai között, alaptörvényileg biztosítatik”. Mindegyiknek joga van „a magyar korona” zászlója mellett a maga nemzeti

zászlóját is használni. A vármegyék és a választókerületek akként kerekítendők ki, hogy mindegyiknek a többségi lakossága ugyanabból a nemzetiségből álljon, Ez a többségi nyelv az illető közigyi testületek hivatalos nyelve. Ahol a többség mellett jelenős, másnyelvű kisebbség is él, ennek igénye van arra, hogy az ő nyelvre második hivatalos nyelvként érvényesüljön, minden „országos nemzet” megfelelően kell, hogy képviselve legyen a felsőházban, a központi hatóságoknál és a felebbviteli bíróságoknál. Az ország többségét képező nemzet nyelve a törvényhozás és a központi hatóságok hivatalos nyelве. Az országgyűlésen minden nemzetiség a maga nyelvét használhatja. A törvényeket és rendeleteket a nemzetiségek nyelvén is közzé kelíteni. Az alsóbbfokú hatóságok a felsőbbekkel a maguk hivatalos nyelvén leveleznek s e nyelven küldendők hozzájuk a felsőbb határozatok is. Az ország lakosai a hatóságoknál saját nyelüköt használhatják s a hatóságok (a bíróságok is) ezen a nyelven tárgyalnak és hozzák határozataikat. A tanítás állami feladat s ennek a költségeit az állam és az illető nemzetiség egyformán viseli. Iskolákat, intézeteket, egyesületeket minden „országos nemzet” nemzeti kongresszust, vagy nemzetgyűlést is alakíthat. Az iskolák nyelve a népiskolákban és a felsőbb tanintézetekben az illető nemzetisége, Az ország történelmén kívül az illető nemzetiség „saját nemzeti történelme” kötelező tantárgy. Az egyetemen az egyes nemzetiségek nyelvi és irodalmi tanszékein kívül oly tanszékek is szerveződők, melyek a hazai törvényeket az illető nemzetiségek nyelvén adják elő és ez a jogakadémiaira is kötelező, de csak az illető országrészben erősen képviselt nemzetiségekre nézve.

Látható ebből az összegezésből, hogy a jelzett memorandum, bár a területi szétdarabolást nem kívánta, mégis az egyes nemzetiségek nyelvi igényeit oly mértékben óhajtotta kiterjeszteni, hogy az államalkotó magyar faj csakis nemzetiségi csoportként lett volna kezelve, amiből következik, hogy a magyar nyelv szupremáciája s ebből folyóan az állam magyar jellege e tervezet szerint teljesen elhomályosult volna, más szóval: a nemzeti államból nemzetiségi államot alkottak volna.

Megemlítjük még, hogy a most tárgyalt törvénytervezeten kívül Vlág Alajos és Popovics Zsigmond képviselők még az

1861-iki országgyűléshez beterjesztett, hasonló szellemű külön tervezetét a nemzetiségi törvény kidolgozására kiküldött bizottság épügy tanulmány tárgyává tette, mint a Mocsonyi-félét.

Ezek a lépések előtték meg az albizottság által kidolgozott törvényjavaslat elkészítését, mely „a nemzetiségek egyenjogúságáról” szól. Ez hét fejezetre osztva tárgyalja – lényegében a már ismert elvek szerint – az anyanyelv használatának a jogát a közigazgatás és a közoktatás alsó-, közép- és felsőfokú intézményeinél. Az országgyűlés nyelvén kizárálag a magyart jelenti ki, azonban elrendeli, hogy a törvényeket az összes nemzetiségek nyelvén is közzé kell tenni.

1868. október 28-án kelt az a jelentés, amelyet a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottság nevében Somssich Pál elnök és Horváth Lajos előadó terjesztett a plénum elé, csatolva a törvényjavaslatot, mely aztán képviselőházi tárgyalás alá került. A jelentés hangsúlyozza, hogy a törvényjavaslat kidolgozásánál alapelvek tekintette a trónbeszédre adott válaszfelíratnak a nemzetiségi kérdés tárgyában kifejezett álláspontját, mely szerint „a különböző nemzetiségek érdekeire vonatkozó törvények alkotásában az igazság és testvérисég elveit” fogják követni. Azután kifejtíti a jelentés, hogy a múltban sem tett különbséget a polgárok között az, hogy minő nemzetiséghez tartoznak s némi korlátozás egyedül az anyanyelv használatát illetően van. A törvényjavaslat kidolgozásánál tehát különösen az anyanyelv egyenjogúságának a mértékét kellett megszabni, e tekintetben pedig egyedül a közös haza érdekei lehettek irányadók, amelyek az állam politikai egységének a megvédését jelölték ki határvonal gyanánt. A jelentés aztán röviden összefoglalja a törvényjavaslatnak az egyes részleteket, sekre vonatkozó tételeit, kiemelve, hogyha ezen túlmentek volna, akkor lehetetlenné válnék a jó és gyors igazságszolgáltatás és a célnak megfelelő közigazgatás. Végül közli a jelentés, hogy a törvényjavaslaton kívül a bizottság három tagja külön-külön, kisebbségi javaslatot is terjesztett be, minthogy a többség által elfogadottal nem ériének egyet. Ezt a kisebbségi javaslatot egy román és két szerb nemzetiségi országgyűlési képviselő írta alá: Mocsonyi Antal, nemkülönben Miletics Szvetozár és Brancavácsky István. Magáról a tárgyalás alá került, hivatalos javaslatról, annak különböző, kisebb módosításokon átmert, végle-

ges szövege alapján alább fogunk megemlékezni, míg Mocsonyi és társai kisebbségi különvéleményét a következőkben vázoljuk.

Mindenekelőtt deklarálni kívánják azt az előző fejezetések során már ismertetett álláspontjukat, hogy Magyarországban hat „országos nemzet” van s ezek részére az állam politikai és területi egységének a határai között a teljes egyenjogúság biztosítandó. Ebből folyik az önálló zászló használatának a joga, A megyék és a kerületek a nemzetiségi, illetve a többségi elv alapján kerekítendők ki. Az alsófokú közigazgatásban a nemzetiségi nyelv érvényesül. minden „országos nemzet” a felsőházban, a központi hatóságoknál, a felebbviteli bíróságoknál „megfelelőleg” legyen képviselve, A törvényhozás és a központi hatóságok hivatalos nyelve a magyar, „de az egyes osztályokban és tanácsokban és különösen más nyelven szerkesztett mindenmű ügyekben a tanácskozásnak lehet, a határozatnak pedig kell ugyanebben történnie”. Az országgyűlésen a „kisebbségi nemzetek” képviselőinek joguk van saját, nemzeti nyelvüket használni, A törvények és rendeletek a nemzetiségek nyelvén is közzéteendők, A „nemzeti” oktatás állami feladat s ennek a költségeit az egyes nemzetek és az állam közösen fedezik. Az egyesülés is szabad ezen a nemzeti alapon. A népiskolákban és a felsőbb tanintézetekben az oktatási nyelv az illető nemzetisége. Az egyetemen és a jogakadémia kon megfelelő tanszékek állítandók fel a nemzetiségi nyelvek tanítására.

A bízottság többsége által – a Mocsonyi-féle különvélemény elutasításával – elfogadott és fentebb jelzett törvényjavaslat a képviselőház központi bizottsága elé került, amely aztán azon több módosítást ejtett, úgyhogy az egész elaboráriumot szinte újjászövegezte. Meg kell említenünk azt is, hogy Deák Ferenc, akkor a pest-belvárosi választókerület országgyűlési képviselője, önállóan szövegezett külön javaslatot nyújtott be 1868. november 24-én, Ezt követte az 1868: 44. t. c.-ként kihirdetett törvényjavaslat utolsó, végleges szövegezése, amely az országgyűlés két háza által történt elfogadása után 1868. december 6-án nyerte el Ferenc József király szentesítését és Andrássy Gyula gróf akkori miniszterelnök ellenjegyzését.

Deák önálló javaslatának leglényegesebb pontjai a következők voltak. Az államnyelv a magyar, tehát az országgyűlésé

is ez, a törvények is ezen a nyelven hozatnak, azonban minden nemzetiségi nyelvén is hiteles fordításban kiadandók, A kormányzat nyelve is a magyar, A törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvén is az, de vihetők emellett a tagok legalább egyötöde által kívánt nemzetiségi nyelven is. A törvényhatósági gyűléseken akár magyarul, akár az anyanyelvén beszélhet mindenki, A törvényhatóságok iratváltásai magyarul történnék, mindenazon-által emellett másik, jegyzőkönyvi nyelvükkel is élhetnek, A belső ügyvitelben a törvényhatósági tiszttiselők a magyar nyelvet alkalmazzák, de ha ennek a használata gyakorlati nehézséggel jár, akkor kivételesen a jegyzőkönyvi nyelvet is használhatják. A községekkel, egyházi hatóságokkal, egyesületekkel és magánosokkal való érintkezésben, ha azok úgy kívánják, azok nyelvével élhetnek, Az elsőfokú bíróságoknál addig, míg azok végleges rendezése be nem következik, az eddigi gyakorlat tartandó fenn, A telekkönyvi hatóságok kiadványai, kívánnatra, azon a nyelven is kiadandók, mely az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvén, A felebbviteli bíróságok a hozzájuk érkező, nem magyar okiratokat magyarra fordítjatják, a határozatokat azonban „az ország hivatalos nyelvén” hozzák. Az alsófokú bíróságokhoz leérkező ily határozatokat az ügyfél kívánságára az ő anyanyelvén is kiadják. Az államkormány által kinevezett minden bíróság hivatalos nyelvén kizárolag a magyar, Az egyházközösségek az egyházi ügyekben és iskolai, oktatási nyelvükben „tetszésük szerint” használhatják nyelvüket, A felőbb egyházi hatóságoknak joguk van az általuk használt hivatalos nyelvet érvényesíteni, azonban az állami felügyelet szempontjából szükséges íratok „az ország hivatalos nyelvén is” hiteles fordításban közlendők. Az állami iskolák tanítási nyelvét a közoktatásiügyi miniszter állapítja meg, azonban az állam a lehetőséggel gondoskodik arról, hogy bármely nemzetiségi egyének anyanyelvükön képezhessék magukat egészen a felsőfokú képzésig. Az egyetem nyelvén a magyar, azonban a nemzetiségi nyelvek részére tanszékek szervezendők, A községek maguk választják a hivatalos nyelvüket, annak a fenntartásával, hogy a szavazatképes tagok legalább egy ötödének joga van még egy, általuk kívánt – természetesen honi – nyelvet használni, A községi tiszttiselők a lakossággal azok nyelvén kötelesek érintkezni. Mindenkinek jogában áll a hatóságok-

hoz intézett beadványában saját anyanyelvével élni. Bárminely nemzetiségű egyes polgárok épügy, mint a községek és egyházkak alsó-, közép- és felsőfokú tanintézeteket állíthatnak fel s e célból a kormány által jóváhagyandó szabályok szerint tár-sulatokba, vagy egyesületekbe tömörülhetnek. Az ily iskolák és intézetek – mert a nyelv, a művészet, a tudomány, a gazdaság, az ipar és a kereskedeleml előmozdítására e tényezők intézeteket is felállíthatnak – az állam hasonló természetű intézeteivel egyenjogúak. A magánintézetek és egyesületek nyel-vét az alapítók állapítják meg. A hivatalok betöltésénél ezen-túl is „egyedül a személyes képesség irányadó” s azért nem lehet akadály senki számára a bármely nemzetiséghoz való tar-tozás, „sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra s különösen a fö-ispánokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyel-vekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségg alkalmazzassanak”.

A Deák-féle elaborátumnak ez az utóbbi cikke, mely spe-ciálisan a föispánokra nézve is a lehetőség határain belül kö-vetendőnek ítéli azt az elvet, hogy azok a különböző nemzetiségekhez tartozók közül, illetve az egyes nemzetiségi nyelvben jártas egyének figyelembe vételével – természetesen egyéb, megfelelő kelléken, vagyis a politikai arravalóságon és más, fontos szempontokon kívül – legyenek kiválasztva: az azóta eltelt évtizedek alatt is, a mindenkor kormányok részéről szé-les keretben talált megvalósításra. E tanulmány írója is, mikor még a királyság korában egy, nyelvileg túlnyomórészt román-ajkúaktól lakott vármegye élre került, mint föispán, első köte-lességének tekintette, hogy ezt a nyelvet legalább oly mérték-ben elsajátítsa, amely a felekkel való egyszerű érintkezést lehe-tővé teszi.

Látni fogjuk, hogy Deák Ferenc külön javaslata elvi ala-pon épügy, mint a kidolgozott részletekben is nagyobbára azo-nos felfogást tükrözött vissza a később törvényerőre emelke-dett, bizottsági javaslattal, úgyhogy ez utóbbi lényegileg Deák javaslatának a határozattá emelése volt. Alkotmánytörténeti szempontból kétségtıl érdekes, hogy ez a nagy államférfiú, aki az egész ország alkotmányjogi újjászervezése terén oly korszakalkotó munkát végzett, a nemzetiségi kérdés megoldá-

sát is beható tanulmányozás tárgyává tette s ezzel jelentősen hozzájárult a probléma zökkenésmentes megfejtéséhez.

Egyed István idézett tanulmányában elmondja, hogy magának, a képviselőház plénuma elé terjesztett törvényjavaslatnak az általános vitája öt napon át tartott, mely alatt a nemzetiségi képviselők különösen azt kifogásolták, hogy az a magyar nemzetiségnak és nyelvnek a többiek fölött előnyt biztosít, nemkülönben, hogy az egyes „nemzetek” abban felsorolva nincsenek, végül, hogy a területi kikerekítések tárgyában – a vármegyék és választókerületekre nézve – nem teljesítette az ő kívánságaikat. Végül is a kisebbségi, tehát a nemzetiségi képviselők által benyújtott javaslatot nagy többséggel, 267 szóval 24 ellenében, elvetették. Erre aztán a nemzetiségi képviselők kijelentették, hogy a részletes vitában nem kívánnak részt venni s az ülésről eltávoztak. A törvényjavaslatot 1868. december 1-én harmadszori olvasásban is elfogadták, mire az a förendiház elé került, ahol rövidesen szintén elfogadták s így lett az már 1868. december 9-én, mint az azon évbeli 44. t. c. kihirdetve.

VI.

„A nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” címet viselő 1868: 44. t. c. 29 §-ból áll. Bevezetésében kijelenti, hogy mivel Magyarország összes polgárai politikai tekintetben egy nemzetet alkotnak és pedig az egységes és oszthatatlan magyar nemzetei, amelynek bármely nemzetiséghöz tartozó honpolgár is egyenjogú tagja, mivel továbbá az egyenjogúság a hazánkban divatozó többféle nyelvek használatára nézve is csak addig a mértékig eshetik külön szabályozás alá, amíg azt az ország egysége, valamint a kormányzat és a közigazgatás gyakorlati lehetősége s végül az igazság elve szükségesse teszi: megállapítatik, hogy az állampolgárok teljes egyenjogúsága minden viszonylatban érvényben maradt s a törvény lényegileg a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve alkot jogszabályokat.

Ebből a bevezetésből tehát azt látjuk, hogy az 1868-as törvényhozás nem is kívánt annak a boncolásába bocsátkozni, hogy a nemzetiségi problémát minő elvek alapján írja körül, illetve minő alaptételeket állít fel e tárgyban, hanem a törvényhozó

intenciója kizárolag az volt, hogy a hazában élő, nem magyar anyanyelvű nemzetiségek nyelvhasználati jogát szabályozza. Azt lehet tehát mondani, hogy a szóbanforgó törvény tulajdonképen nem is nemzetiségi törvény, hanem csak a nemzetiségi nyelvek használatára vonatkozó jogszabályoknak a gyűjteménye. Érdemes tehát ez a leszögezésre, mert igazolja azt az álláspontot, hogy a háromnegyed évszázad előtti magyar törvényhozás nem is kívánt a nemzetiségi kérdés sokrétű problematikájába belebocsátkozni, mert erre az időt nem tartotta alkalmasnak. Akkor, a magyar alkotmányosság újjáeledésének az idején, a törvényhozás érezte azt az erkölcsi felelősséget, amely őt terheli a hazában élő, nem magyar fajokkal való, mikénti bánásmód tárgyában, ennek pedig az alfája és ómegája az illető nyelvek használati jogának a konkrét megszabása volt. Nem volt akkor idő, de hajlandóság sem arra, hogy az egész nemzetiségi kérdést, minden oldalról, törvénnyel rendezze. Elegendőnek mutatkozott – bizonyára a későbbi évek valószínű ílyirányú közremunkálásának a reményében – egyelőre az a döntés, hogy tiszta helyzetet teremtsenek a nem magyar nyelvek használatának a kérdésében.

A törvény kimondja, hogy mivel csak egységes magyar politikai nemzet létezik, ennek az államnyelv a magyar, amiből folyik, hogy az országgyűlés tanácskozási és ügykezelési nyelve is kizárolag a magyar, azután, hogy a törvényeket magyarul alkotják, azonban minden nemzetiség nyelvén hiteles fordításban is kiadják, továbbá, hogy az ország kormányzatának a hivatalos nyelve szintén a magyar. A nemzetiségek részére az első, különleges megállapítást az a rendelkezés tartalmazza, amely szerint a törvényhatóságokban a jegyzőkönyveket magyarul vezetik, de lehetséges, hogy olyan nyelveken is vezessék, amelyeket az illető közigyi testület tagjainak legalább ¹/₅ része jegyzőkönyvi nyelv gyanánt óhajt. Netáni szövegeltérés esetén a magyar szöveg az irányadó. Ugyancsak a törvényhatósági életre vonatkozik az a rendelkezés is, hogy ott minden, akinek felszólalási joga van, akár magyarul beszélhet, akár pedig az anyanyelvén, ha az nem a magyar. Ez az érdekes rendelkezés amíg egrészt lehetővé teszi azt, hogy a közigazgatásnak azon a fórumán, ahol már az önkormányzat működik, módot nyújtsanak a magyarul nem tudó önkormányzati

tagok bekapcsolására is, mégis az ilyen egyéneknek csak anyanyelvük használatát engedi meg. Gyakorlati példával élve, ha egy olyan városban, amely törvényhatósági joggal bír és amelynek a magyar mellett a német is a jegyzőkönyvi nyelve, valaki magyarul nem tudván, csakis anyanyelvét használhatja, és ha az nem a német, akkor az illető nem beszélhet németül, mert az említett kivétel csakis az anyanyelvre vonatkozik,

A magam emlékeiből is leszögezhettek itt egy adatot, Pozsonyban a múlt század végén és ennek a századnak az elején a városi törvényhatósági bizottságnak több olyan tagja volt, aki magyarul nem tudott, ellenben származására nem német, hanem cseh, vagy szlovák volt, A városi közgyűlésen éppen a német polgárságra való tekintettel a tárgyalások túlnyomórészt németül folytak, de mikor az egyik felszólaló, aki cseh származású volt, németül kívánt szólani, magyar részről kifogásolták azt, hogy nem az anyanyelvén beszél. Természetes, hogy ennek nem lett volna sok gyakorlati értéke, mert hiszen a közgyűlés tagjai közül igen kevesen értették volna meg,

A törvényhatóságok a kormányhoz intézett felirataikat a most tárgyalt törvény értelmében magyarul szövegezik, de hasábosán használhatják másik, esetleges jegyzőkönyvi nyelvüket is, A törvényhatóságok egymás közötti iratváltásaikban a magyart, vagy pedig a megkeresett municipium megengedett jegyzőkönyvi nyelvét használhatják, A törvényhatóságok tiszviselői magyarul hivataloskodnak, de – és ez az engedmény jellemző annak a kornak a magyar nyelv bírása szempontjából még nem teljesen kialakult helyzetére – ha valamely tiszviselőre nézve gyakorlati nehézségekkel járna a magyar nyelv használata, akkor az kivételesen a megállapított másik jegyzőkönyvi nyelvvel is élhet. Végül ugyancsak a törvényhatósági tiszviselőkre vonatkozik a törvénynek amaz intézkedése, amely szerint az alájuk rendelt közigögi testületekkel, tehát a községekkel, az egyesületekkel és a hatóságokkal szemben lehetőleg ezeknek a nyelvét használják. Ez kétségkívül praktikus szempontból mutatkozik kívánatosnak, mert hiszen ha a közélet bármely terén lefelé vizsgáljuk a szerepre hívatott tényezőket, mind több és több valószínűség forog fenn arra nézve, hogy nemzetiségi vidéken azok magyarul nem tudnak. Mivel pedig a jó közigazgatásnak a megértetés a feladata, így kétségtelen,

hogy a most említett rendelkezés ezt a gyakorlati célt szolgálja.

A törvény további során szabályozta az igazságszolgáltatás terén életbe lépő jogszabályokat. Eszerint mindenki jogában a saját községi bírósága előtt a maga anyanyelvén előadni a panaszát, a saját járásbírósága előtt pedig a maga községének az ügykezelési, vagy jegyzőkönyvi nyelvén. A bíró az ily módon előadott kérelmet az ügyfél nyelvén tárgyalja, azonban részletes szabályzat van arra nézve, amikor a rendestől eltérő esetekben különleges eljárás alkalmazandó. Itt azt jegyezzük meg, hogy amikor az 1868-as törvény a bíróságokra vonatkozóan ekként intézkedett, akkor még nem volt életben a királyi bíróságok felállítását elrendelő törvény, amiből folyik, hogy ebben a tárgyban később a most említett, utóbbi törvény normái lettek irányadók. Csak azt tartjuk még e kérdésben meg-említendőnek, hogy már a most tárgyalt nemzetiségi törvény is kimondotta, hogy az állam által kinevezett minden bíróság nyelve a magyar.

Az egyházközösségek úgy a maguk ügykezelését, mint az általuk fenntartott iskolák tanítási nyelvét maguk állapítják meg, a felsőbb egyházi testületeknek megvan szintén ez a joguk, azonban ezeknek az állami felügyelet gyakorolhatása céljából, jegyzőkönyveiket hiteles fordításban magyarul is fel kell terjeszteniük. Ami az állam által felállított iskolákat illeti, ezek oktatási nyelvét a közoktatásügyi miniszter állapítja meg, azonban gondoskodni kell arról, hogy ott, ahol nem magyar nyelvűek nagyobb tömegben laknak, azok anyanyelükön képezhesék magukat. Az egyetemen az előadási nyelv a magyar, de a nemzetiségi nyelvek részére tanszékeket kell felállítani.

Nézzük most a községek ügyvitelét, tehát azokat a legalább közigazgatási egységeket, amelyeknél leginkább figyelemmel kellett lenni a magyarul beszélőkre. A törvény kimondja, hogy a községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvük és ügykezelésük nyelvét, de a választottan kívül még az a nyelv is jegyzőkönyvi nyelv lehet, amelyet a tagok $\frac{1}{5}$ -e kíván. A községi tisztselők a községbeliakkal való érintkezés alkalmával azok nyelvét kötelesek használni. A községek felterjesztéseiket magyarul, vagy saját ügykezelési nyelükön fogalmazzák. A községi és egyházi gyűléseken bárki anyanyelvén szólalhat fel.

Különleges rendelkezése a törvénynek az, mely az egyes

polgárok panasz- és kérvényezési jogát tárgyalja. Eszerint minden állampolgárnak joga van akár a közigazgatási, akár az egyházi hatóságokhoz intézett beadványaiban a maga anyanyelvét használni. Az ily beadványokra hozott végzés magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt hiteles fordítást is mellékelni kell. minden egyes állampolgárnak épügy, mint a köziségeknek és egyházaknak, joguk van alsó-, közép- és felsőfokú tanintézeteket felállítani, Evégből, nemkülönben a művészeti, a tudomány, a gazdaság, az ipar és a kereskedelem előmozdítása végett az egyesek társulatokba tömörülhetnek s ezek az állam felügyeleti joga alatt működhetnek. Fontos, hogy az ilyen jellegű intézetek az állam hasonló természettel és ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak. Tanítási és ügykezelési nyelvüket maguk határozzák meg.

A törvény intézkedései közül végül jelentősége van annak az elvi deklarációjának, amely szerint „a hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul, valakinek a nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául.” Kimondja aztán ez a törvényszakasz még azt is, hogy a kormány gondoskodik a bírói és közigazgatási hivatalok és különösen a főispánságok betöltésénél a különböző nemzetiségek megfelelő alkalmazásáról. Ez a téTEL tehát a Deák Ferenc-féle javaslat fentebb tárgyalt álláspontjának a törvényben való honorálása. Csak a történelmi hűség érdekében tartjuk mag-említendőnek még azt, hogy a törvény nem vonatkozott Horvát-, Szlavón- és Daímátországokra, mert hiszen az úgynevezett társországokkal való jogviszonyt az 1868: 30. t. c. szabályozta.

Az 1868-iki nemzetiségi törvény előzményeinek és lénye-gének a kifejtése után vessünk most egy pillantást arra, váj-jon ez a gyakorlatban miként valósult meg s egészen a trianon-i korszakig miféle hullámzásokat észlelhettünk ezen a téren,

A törvény megalkotása óta eltelt háromnegyed évszázad fapasztalatai elég lehetőséget nyújtanak arra, hogy tárgyilagos megítélés alá vegyük azt a kérdést, vájjon az 1868-as törvényhozók által vitán felül a legjobb szándékkal meghozott rendel-kezések az évtizedek során pontosan a törvényhozók szellemé-nek megfelelően lettek-e végrehajtva? Bizonyos ugyanis, hogy a mégoly kifogástalanul szövegezett és intencióiban kétséget

fenn nem hagyó törvénycikk is a gyakorlati életben csak akkor éri el kitűzött célját, ha azok, akiknek a hatáskörébe tartozik a törvény alkalmazása, azt át is érzik és esetenkint meg is valósítják. A mindennap élet számos lehetőséget ad arra, hogy bárki megfigyelje valamely törvény miként alkalmazását, egyes konkrét esetekben. Példaképen tekintsünk az igazságszolgáltatás, tehát a bíráskodás kereteibe tartozó ügyekre, mert ezeknél a törvény pontos megtartása és szellemének a megővása még inkább hangsúlyozott feladat, mint a közigazgatási rendelkezéseknel. Ha például egy büntetőbíróság praksisát vesszük szemügyre, hányszor látjuk azt, hogy egy-egy bűncselekmény megítélésénél és még inkább az arra kiszabandó büntetés mértékének a megállapításánál a bíró egyéni felfogása mennyire döntő fontosságú. Ugyanazon bűncselekmény elbírálásánál az egyik bíróság enyhébb, a másik szigorúbb elveket követ, az a körülmény pedig, hogy a felebbviteli fórumoknak joguk és kötelességük az alsóbbfokú bíróságok ítéletét felülbírálni, s azokat esetleg meg is változtatni, szembetűnővé teszi azt a lehetőséget, hogy ugyanazon bűncselekmény, ugyanazon tettek, ugyanazon minősítés, ugyanazon enyhítő, vagy súlyosító körülmények figyelembevétele ellenére is az egyik bíróság másként ítélt, mint a másik. Ha pedig ez a *summum ius* elvét minden körülmények között alkalmazó bíróságoknál így van, akkor mennyire inkább valószínű az, hogy az inkább gyakorlati szempontokat figyelembevő közigazgatási hatóságok – amelyeknek a hatáskörébe tartozik a nemzetiségi kérdésekből származó viták javarészének az elintézése is – konkrét esetben az illető eljáró tisztsviselő egyéni véleménye szerint más és más határozatra jutnak. Mindebből pedig az következik, hogy 1868 óta a nemzetiségi törvény végrehajtása annál a sok ezer, sőt bátran mondhatjuk, sok százzer, kisebb-nagyobb ügy elbírálásánál, amelyeknek az alaptörvénye az említett 1868:44. t. c. meglehetősen kaleidoszkópszerű képet mutat. Ezzel a világért sem akarjuk azt állítani, mintha a döntésre hivatott közigazgatási hatóságok bármelyike is a törvény intencióit tudatosan félremagyarázta volna. Ellenben igenis lehetséges az, hogy például az egyik főszolgabíró, vagy rendőrkapitány, aki elé egy-egy ilyen ügy került, szigorúbb, mondjuk kérlelhetetlenebb felfogású volt, mint a másik. Aztán ne feledjük el azt, hogy az egyes nem-

zetiségek által lakott területeken a közhangulat is különböző. Vannak nemzetiségi csoportok, amelyek aggresszív magatartást tanúsítanak, mások ellenben lojálisán viselkednek. Érthető tehát, hogyha az a közigazgatási tisztviselő, akinek a kezébe van letéve az intézkedés joga, erre is tekintettel van. Hiba lenne például egy máskülönben megértő, előzékeny, olyan nemzetiséggel szemben, amelynek a tagjai az ország és a magyarság iránt rokonszenvvel viselkednek, már a legkisebb törvénysértés esetén is, úgyszólva enyhítő körülményt nem ismerő, szigorú rendelkezést alkalmazni. Ellenben, ha egyes vidékeken a nemzetiségi öntudat már olyan fokra hágott, hogy aggresszívvé vált – ami különösen a közönség kevésbbé művelt rétegeinél egyenesen provokáló jelleget öltehet – akkor ezt az illető közigazgatási tisztviselő már csak elrettentés okából is sokkal szigorúbben fogja megítélni.

Nagymagyaráország idejében, tehát akkor, amikor a Szent Istváni határok fennállottak, megtörtént, hogy itt, vagy ott, egy-egy, a nemzetiségi ellentétekből fakadó összetűzsnek komolyabb következményei is lettek.

A világajtót is foglalkoztató egyik ilyen eset a múlt század végén történt román viszonylatban. Akkor már meglehetősen erős hullámokat vert a román királyságbeliek részéről szíttott mozzgalom az erdélyi románok körében. 1891-ben megalakult Nagyszebenben a Liga Culturala, amely bár burkoltan, de irredenta irányzatot folytatott, 1892-ben ennek a vezetői memorandumot terjesztettek egyenesen Ferenc József király elé, amelyben különböző, az itteni románságot ért, állítólagos sérelmeket tettek szóvá. Jellemző, hogy ezt az iratot nem is a magyar királyhoz, hanem az osztrák császárhoz intézték, aki azonban korrekt alkotmányos elv szerint kabinetirodája útján ezt a memorandumot leküldte a magyar királyi kormánynak, amely viszont anélkül, hogy felbontotta volna, tovább juttatta a Liga Culturala elnökéhez. Mikor aztán a memorandum tartalma román részről mégis nyilvánosságra hozatott, akkor perbe fogták annak az aláíróit, első sorban a szerző Popovici Aurélt. Ez volt az úgynevezett memorandum-per, amelynek az eredményeként a bíróság Popovicit 4 évre, a többieket pedig 8 hónaptól 5 évig terjedő szabadságvesztésre ítélte. Popovici nem ülte le a büntetést, mert ez elől Romániába szökött, majd később Bécs-

ben telepedett le, ahol a román irredenta-mozgalomnak állandó tollharcosa maradt. Az elítélték alig egy esztendőt töltöttek ki a büntetésükből, s ekkor a király a magyar igazságügyminiszter előterjesztésére megkegyelmezett nekik és büntetésük hátralevő részét elengedte, majd a belügymíniszter a Liga működését felfüggesztette, s mikor ez mégis összeült, a Ligát feloszlatta. Kétségtelen, hogy ez az egész memorandum-per román túlzók részéről provokált lépéseknek volt a természetes következménye, mert a további események is azt igazolják, hogy az irredenta irányú hazai románok a per befejezte után sem maradtak nyugton, sőt később kapcsolatokat kerestek a hazai tót túlzók képviselőivel is, majd még a szerbek hasonló irányú delegátusait is maguk közé vonva, Bécsben tartottak ülést. Jellemző, hogy a memorandum-per román vádlottjait is tót nemzetiségi védték. Budapesten román részről Pop György, tót részről Mudrony Pál és szerb részről Polit Mihály vezette ezt a mozgalmat, amelynek a követelései nagy általánosságban azonosak voltak az ezen oldalról már többször hangoztatott kívánságokkal. Hogy mennyire a magyarság szupremáciája elleni tüntetés volt az a közös alap, amelyre helyezkedtek, arra jellemző, hogy amikor Magyarország 18%-ban fennállásának ezeréves ünnepét ülte, épen ezt az időpontot választották ki egy proklamáció kibocsátására, melyben a magyar nemzeti állam eszméje ellen tiltakoztak, mert szerintük ez csak illúzió. Æ memorandum-perrel kapcsolatban aztán úgyszólvan állandóan meg tudták mozgatni a külföld egyik, vagy másik sajtóorgánumát, amely az ő ügyüket magáévá tette, s a magyar államot képtelen vádakkal halmozta el.

Minderről igen színes képet fest Flachbarth Ernő Parisban, 1944-ben megjelent „*Histoire des minorités nationales en Hongrie*” című munkájában, Ugyanő ad a külföldi olvasó számára tárgyilagos képet egy másik oly esetről is, amelyet szintén évtizedek óta kihasznál ellenünk külföldön a magyarellenés propaganda. Ez az úgynevezett Hlinka-féle, vagy a csernovai eset.

Hlinka András római katolikus plébános a jelen század elején már rendkívül heves agitációt fejtett ki a felvidéki tótok körében annyira, hogy egyházi főhatósága, a szepesi püspök, felhívta, hogy tartózkodjék minden politikai mozgalomtól. Hlinka nem engedelmeskedett püspöke parancsának, mire az

felfüggesztette az ő papi működését. Hlinka aztán bíróság elé került, amely két évi államfogházra ítélte. (Jellemző, hogy propagandája során pl. ilyeneket is hirdetett: nálunk tilos tótul imádkozni, aztán tilos a magyar iskolában keresztet vetni, valamint, hogy a katonai sorozásoknál a magyar fiatalokat felmentik, a tótokat ellenben nem stb.) Hlinka elítélése után egy Csehországban működő szervezet, a *Ceskoslovenská Jednota* népgyűléseket rendezett, amelyeken tiltakoztak Hlinka elítélezése miatt. Közben a plébániós szülőfaluja, Csernova, új templomot épített és ennek a felszentelésére Hlinkát óhajtotta megnyerni, mivel azonban ő papi funkcióitól püspöke által fel volt függesztve, ennek a felszólításnak nem tehetett eleget, s így a szertartást más katolikus papoknak kellett végezniük. Mikor azonban lizek a faluba megérkeztek, a felizgatott tömeg nemcsak ellenük fordult, hanem olyan támadólag viselkedett, hogy a csendőrség kénytelen volt fegyverét használni s ennek a következménye a lakosság sorából 13 halott volt. Az ügy természetesen bíróság elé került és 40 csernovai lakost el is ítélték, azonban az ígazságugyrnfíniszter javaslatára a király megkegyelmezett nekik. Hlinka közben megkezdte államfogház-büntetését és bár köztudomású, hogy az államfogház nálunk úgynevet *custodia honesta*, vagyis nem megbélyegző büntetés, s a politikai okok miatt elítéleteket rendszerint ezzel büntették (az államfogoly saját maga gondoskodhatott élelmezéséről, fogadhatott látogatóját, beszerezhetett olvasmányokat stb.), mégis a külföldön ezt az ítéletet, mint a magyar eljárás égbekiáltó barbárságát állították be, sőt sikerült két világhírű, de ebben a kérdésben teljesen járatlan, azt lehetne mondani, naiv írót, az orosz Tolstoj Leó grófot és a norvég Björnsterne Björsonet anynyíra a magyarok ellen hangolni, hogy azok nem átallották kellő hiteles adatok hiányában olyasmit is állítani, hogy a magyar képviselőházból a tótokat ledobták a lépcsőkről, továbbá, hogy a tót gyermeket magyar területekre hurcolták, ahol azok elpusztultak. Ez az ellenséges kútmérgezés volt a külföldön annak a gázságon felépült magyarellenés propagandának egyik fő mozgatója, amelynek a szolgálatában állott a hírhedt Seton Watson, írói néven *Scotus Viator*.

Kissé bővebben emlékeztünk meg erről a két nemzetiségi incidensről, de talán nem volt felesleges ez annak a bemutatá-

sara, hogy egy-egy sajnálatos esetet a nemzetiségi túlzók részéről szított lelkiismeretlen propaganda miként fújta fel a tájékozatlan külföld előtt, amely aztán Magyarországot a retrográd politika valóságos melegágyának tüntette fel.

Ezzel ellentétben bizonyára nem felesleges néhány olyan adat feltárása, amely a hazai nemzetiségeknek kulturális és egyéb téren való érvényesülését igazolja. Az első szerb nyomdai termékek Budáról kerültek ki és ugyancsak érdekes, hogy Erdélyben a román irodalmi termékekre nézve hasonló kedvező adatokat szolgáltat a fejedelmek kora. Azonban még a legutóbbi évtizedek szerb mozgalmaira is a magyarországi szerb-ség irányító hatást gyakorolt. Egy horvátországi lap, a *Hrvatski Narod* írta meg 1943. június 30-i ki számában, hogy a szerb fejedelemség szerb népébe az államiság gondolatát Obrenovics Mílos fejedelemnek mintegy ostorral kellett belevernie, mert ez a nép a török uralom alatt teljesen elvesztette önállósági érzékét. Manapság, illetve már huzamosabb ideje a szerbek megemlékeznek a rigómezei csatáról, amikor ők hősies küzdellem után a törökkel szemben vereséget szenvedtek. Azonban egy magyarországi szerb lap, az Újvidéken megjelenő *Zastava* vetette fel azt a gondolatot a rigómezei csata 500 éves évfordulója alkalmából, hogy azt szerb nemzeti ünnepé és a szerb gondolat megrögzítőjévé kellene avatni, viszont a szerbiai hivatalos körök eleinte elzárkoztak ez elől és csak később jutottak annak a tudatára, hogy fajti összetartásukra ez a Magyarországból jött eszme milyen jelentős kihatással lesz.

Vagy vegyük egy másik, nem kevésbé érdekes adatot, mely arról szól, hogy Magyarország vezető társadalmában mennyi, nem fajmágyar eredetű egyén és család játszott jelentős szerepet.

Günther Ferenc „Nemzetiségeink és a közigazgatás” című tanulmányában Kossuth Lajos egykor angliai felolvásásaiban elmondott adataira hivatkozva idézi ezeket, amelyek szerint a magyar fönemesség sorában 11 hercegi család közül 7, 100 grófi család közül 35 és 93 bárói család közül 39 nem magyar eredetű. Ugyancsak Günther hivatkozik Teleki Pál gróf amaz adataira, amelyek képet adtak arról, hogy az 1867-től 1940-ig Magyarországon miniszteri hivatalt viselt egyének közül hányan voltak nem magyar eredetűk? Teleki gróf statisztikája szerint

ebben az időkörben 362 minisztere volt az országnak, s ezek közül 123 volt nem magyar származású. Az ugyanezen időkör alatt hivataloskodott 30 miniszterelnök közül 10 volt idegen származású.

Nézzük most már, hogy a nemzetiségi politika miként alakult a parlament keretében?

A magyar országgyűlés és különösen a képviselőház pad-soraiban a múlt század utolsó és a jelen század első évtizedei alatt minden helyet foglaltak olyan parlamenti tagok is, akik a választóiktól azon az alapon kapták a megbízó levelüket, hogy ők a maguk külön, nemzetiségi programját valósítás meg, vagy legalább is azért küzdjenek. Ezek aztán önként csoportosultak és az ilyen külön alakulatokban voltak román, szlovák és szerb képviselők. Budapesten 1895-ben ezek az ily fel-fogású parlamenti tagok gyűlést tartottak, amelyen azt állították, hogy ebben az országban a magyar faj csak kisebbség, s az állam jellegét az összes nemzetiségek adják meg, de sajnos, ezeket az ő szerintük magyar kisebbség elnyomja. Ebből folyóig, mivel felfogásuk szerint ők alkotják az ország többségét, mindegyikük fentartva saját nemzeti programját, szövetséget kötöttek egymással és azt a reményüket fejezték ki, hogy abba belépnek majd azok a hazai nemzetiségek is, melyek egyelőre a mozgalomban részt nem vettek, tehát a németek és ruténok. Végső kívánságuk az volt, hogy az országban nemzetiségi kerületeket alkossanak, amelyek önkormányzattal rendelkezzenek. Magától értődik, hogy nem akadhatott magyar politikus, aki ilyen követelést magáévá tehetett volna, mert hiszen ez egyér-telmű lett volna az egységes állam teljes föderálizálásával. A nemzetiségi politikusok szerettek e tekintetben Ausztriára hivatkozni és azt hangsúlyozni, hogy ott Csehország, Galícia, aztán az alpesi tartományok mindegyike külön-külön területi egységet alkot s az egész mégis egybeolvad az egységes osztrák államtestben. Csak egyet hallgattak el, azt tudniillik, hogy a Lajtán túl ez a történelmi kialakulás, vagyis az egyes, önkormányzattal bíró tartományok békápolása fokozatos volt, és egyes, annak idején már bizonyos önállóságot élvezett terület-részek kerültek fokozatosan az uralkodó dinasztia kezébe részben hódítás, részben szerződés, részben házasság útján. Nem lehet tehát összehasonlítani pl. az 1918. előtti Csehország köz-

jogi helyzetét a Felvidéken letelepült szlovákok közjogi helyzetével, mert ez utóbbiak a honfoglalás óta az egységes magyar állam alattvalói voltak. Mindebből az következik, hogy az 1868-as nemzetiségi törvény miként alkalmazása igen kényes kérdés volt, illetve a nemzetiségi törvény rendelkezésein túlmenő intézkedések kérdése a nemzetiségi túlzók és a magyar álláspont között soha áthidalható nem volt.

Nem szabad aztán megfeledkeznünk különben arról sem, hogy a hazai nemzetiségek faji önrézete az évtizedek folyamán rendkívül megerősödött, aminek nemcsak az volt az oka, hogy általában a nemzetiségi és faji érzés Európaszerte mind nagyobb jelentőségre tett szert, hanem az is, hogy a mi nemzetiségeink közvetlen szomszédságában az ő faj rokonaik élnek, akik időközben közjogi függetlenségre tettek szert s így vonzó hatást gyakorolnak reájuk. 1868-ban pl. nem volt még meg a mai román királyság, amint nem volt még meg akkor a később ki-alakult szerb királyság sem, viszont a múlt század utolsó évtizedei ebben a két relációban olyan hatalmi átalakulásokat eredményeztek, amelyek kihatással voltak a magyar határon belül élő, de velük faj rokon, nem magyar fajokra is. Köztudomású például, hogy Erdélyben az odavaló román bankok a román királyságból származó anyagi eszközökkel oly mértékben segítették a román lakosságot, amely lehetővé tette a földbirtokoknak a magyar birtokosostálytól való fokozatos elvonását, Erről egyébként még szó lesz. Amíg tehát a magyar faj ott gazdaságilag legyengült, a románság megerősödött. Vagy ott van a délmagyarországi szerbség, amely különben széles keretekben élvezte az ő fajiságát, hiszen például Újvidéken állandó szerb színház működött, s a szerbnyelvű iskolák virágosztak, mégis a hazai szerbek egy része a királyságbeli állandó s gyakran családi kapcsolatok hatása alatt mind erőteljesebb különélási politikát kezdett folytatni. Ez a néhány adat is elégge rávilágít arra, hogy a mi helyzetünk nagyon kényes volt és nagy belátást, politikai érzéket, méltányosságot, igazságszereitet és bizony nem egyszer erős önfegyelmezési feltételezett minden egyes olyan magyar közhivatalnoknál, aki nemzetiségi kérdésekben intézkedési joggal rendelkezett. Ezt le kellett szögezni, mert hiszen elvégre az esetek ezernyi-ezer változatában akadtak olyan tiszttiselők is, akik túlzásba estek és ezzel

sokkal többet ártottak, mint amennyi hasznos volt vele elérni remélhettek.

Apponyi Albert gróf írja az emlékirataiban, hogy régente a nemzetiségi törvény lojális végrehajtása elegendő volt, napjainkban azonban már egészen más elvi alapokra kell helyezkedni. „Ma – írja – a nemzetiségeknek, mint közjogi hatalomnak elismérése elől nem lehet elzárkózni, sőt nemzetközi oltalmával is számolni kell. Hiszen folyton iparkodunk ezt az oltalmat mi is igénybe venni a tölünk elszakított területeken élő fajrokainak érdekében.” Tisza István gróf pedig 1903-ban tartott első miniszterelnöki programbeszédében többek között így nyilatkozott: „Ezer év óta élnek békében az országban a magyar nemzettel együtt széles rétegű olyan idegenajkú polgártársaink, akiknek saját nemzetiségeük, mint nyelvük, saját ethnographiai egyéniségeük van. Ezt respektálták apáink a múltban, ezt respektálni becsületbeli kötelességünk a jövőben is és én azt hiszem, hogy egyenesen a magyar nemzet legjellemzőbb egyéni tulajdonságához maradunk hívek, és egyúttal a magyar nemzet jól felfogott érdeket szolgáljuk, ha magatartásunkat a nemzetiségekkel szemben a jövőre is a jogtisztelet és az igaz rokonszenvtől áthatott testvéri érzület fogja vezetni.” Azt hiszszük, hogy két, iyen kiváló magyar államférfiúnak a nyilatkozata vitán felülivel teszi azt, hogy a magyar közélet legilletékesebb tényezői mily abszolút korrektséggel kezelték a nemzetiségi kérdést.

VII.

A nemzetiségi kérdés tárgyalásának a során nem szabad megfeledkeznünk azokról az 1868. után alkotott törvényekről sem, amelyek a magyar nyelv elsőségét alátámasztották. Az 1879: 18. t. c. a magyar nyelvet minden népoktatási és tantató-képző intézetben kötelező tantárggyá tette, ami által a nemzetiségi nyelveken nem esett sérelem, mert ez a törvény csupán azt a lehetőséget váltotta valóra hogy a nem magyar tannyelvű, említett intézetek tanulói is alkalmat nyerjenek a vitán felül elsőbbségi joggal bíró magyar nyelv elsajátítására. A külföldön ellenünk szított propagandának továbbá egyik leghatásosabb „sérelme” volt az, hogy az Apponyi Albert gróf kultuszminisz-

ter által alkotott 1907: 27. t. c. és 1908; 46. t. c. az erőszakos magyarosítás végett hozattak, holott ezek minden tekintetben igazságos és méltányos rendelkezéseket tartalmaztak. Kimondták ugyanis – évtizedek tapasztalataira támaszkodva – hogy a nem magyar tannyelvű iskolák egy részében a magyar nyelvet nem megfelelő eredménnyel tanították – bátran azt lehet mondani, hogy ezt a kötelezettségüket sok helyütt valósággal szabotálták – tehát ezektől az iskoláktól az államsegélyt megvonták. Tudni kell ugyanis, hogy a nemzetiségi, különösen pedig a felekezeti iskolák jelentős részének fentartása csak úgy volt lehetséges, hogy az állam igen tekintélyes összeggel járult hozzá pl. a tanítók fizetéséhez, úgyhogy akárhány helyen az iskolafentartó ezeknek a terheknek sokkal kisebb részét fedezte, mint az állam. minden esetre jogos volt tehát az a követelmény, hogy ennek a fejében – a nemzetiségi nyelv jogainak érintetlenül hagyásával – az ilyen iskola legalább azt a minimális kötelezettséget teljesítse, hogy a magyar nyelv tanítására is megfelelő gondot fordítson.

Sokat panaszkoztak az ellenünk szított külföldi propaganda során amiatt is, hogy nincsenek olyan középiskoláink, amelyek nemzetiségi tannyelven működnének. Hát ez először is nem áll, mert pl. az erdélyi szászoknak, lélekszámuk arányához képest, sok ilyen tanintézetük volt, de rendelkeztek ilyenekkel a szerbek és a románok is, viszont a szlovákoknak Nagyőrcén műköött ilyen iskolájukat már évtizedekkel ezelőtt azért kellett bezárni, mert ott a magyar állam ellen izgatás folyt. Sajnos, hasonló jelenségek másutt is előfordultak és a megtorlás ott sem maradt el, legfeljebb nem az intézet bezárásnak a szigorú végrehajtással, hanem azzal a következménnyel járt, hogy az izgatásban bűnösöknek talált tanulókat kizárták, a működésük folytatására alkalmas önképzőköröket pedig feloszlatták. Bármily szabadelvű volt ugyanis az a magyar kormányzat, amely az 1868: 44. t. c-t létrehozta, bármily tiszteletben tartották egy Széchenyi István grófnak, Eötvös József bárónak, Deák Ferencnek az elveit is, az mégis türhetetlen volt, hogy a nemzetiségi nyelv ápolásának az ürügyével az állam egységet aláásni akaró tendenciákat virágogni engedjenek. És az már igazán nem volt a magyarság terhére türelmetlenségnek bélye-

gezhető, hogy az 1883: 30. t. c. a középiskolákban a magyar nyelv tanítását kötelezővé tette.

A magyarásítás vádjával szemben éppen azt lehet megállapítani, hogy a magyar állam, saját anyagi eszközeivel, még a nemzetiségi iskolák épületeinek a létesítését is hatékonyan támogatta s míg évtizedeken keresztül a nemzetiségi vidékeken virágzottak az ilyen jellegű iskolák, addig a faj magyar vidékek nagy része nélkülözte ezt. Hiszen Klebelsberg gróf kultuszminiszterségének legszebb emléke volt az, hogy az 1920-as években ezer népiskola felállítását vette programba, első sorban a fajmagyarok által lakott vidékeken, ami azt mutatja, hogy bizony ezek eddig elégére el voltak hanyagolva. Semmiképen sem akarjuk azt állítani, mintha a kiegyezés utáni évtizedek emez iskolapolitikája a magyarság szántszándékos háttérbe szorítását célozta volna, hiszen ezt államférfiainkról semmiképen feltételezni sem szabad, azonban alig járunk messze az igazságtól, mikor azt állítjuk, hogy bizonyosfokú kortespolitikának szerepe volt abban. A színmagyar vidékek jórésze ugyanis ellenzéki, jelesen függetlenségi párti képviselőt küldött az országgyűlésbe, míg a nemzetiségi választókerületek nagy részénél már gyakran megtalálták annak a módját, hogy ott a kormány-párt jelöltjei jussanak mandátumhoz. Ezeket a kerületeket aztán nem egyszer jutalmazták többek között iskolai téren is. Ezt ma, annyi évtized távlatából, tárgyilagusan megállapítani taián nem felesleges, éppen az osztó igazság szempontjából.

Az Apponyi-féle iskolatörvényteljesítésével kapcsolatban, valamint általában a nemzetiségi törvények és rendeletek végrehajtásáról figyelemreméltó cikket közölt a Pester Lloyd 1943. december 31-i esti lapja, A cikk megírására az adott okot, hogy egy Csuken Konstantin nevű cikkíró Pozsonyban egy folyóirat hasábjain rendkívül durvahangú támadást intézett a mi nemzetiségi törvényeink, illetve nemzetiségi politikánk ellen. Erre neki az 1868: 44. t. c. háromnegyed évszázados jubileuma szolgált alkalmul, azonban itt nincs okunk és helyünk arra, hogy az ő alaptalan kirohanásáival bővebben foglalkozzunk. Ellenben a magyar álláspont helyességének az alátámasztására érdemes a nevezett napilap hivatkozott cikkének a gondolatmenetéből a következőket leszögezni. Arra hivatkozik, hogy a jubileum alkalmából jó, ha mi nemzetiségi politikánk kérdésével, de

csakis tárgyilagos alapon foglalkozunk, azonban csak a történelmi igazságot szolgáljuk akkor, amikor megállapítjuk, hogy a Dunamedence utóbbi húsz esztendős korszakában több milliónyi magyar, s köztük sok száz magyar iskolás gyermek, megvolt fosztva a tölünk elszakított területeken attól, hogy anyanyelvüket szabadon használhassák. Már pedig ezt a jogot a Csuken úr által annyira gyalázott 1868: 44. t. c, valamint az azt követő törvények és rendeletek egész sora a Magyarországban élő nem magyar fajú állampolgárok részére biztosította és végre is hajtotta. A leghatározottabban vissza kell tehát utasítanunk ennek a cikkiről azt a minősíthetetlen támadását, amely a mi nemzetiségi törvényünket „a legnagyobb világcsaiásnak” minősíti. A Pester Lloyd cikke aztán idevágó törvényeinknek a részletes tárgyalása során azok legfőbb intézkedéseit ismerteti, s többek között azt a figyelemremélő megállapítást teszi, hogy az 1878-as iskolai törvény meghozatala után Magyarországon a 16.000 népiskola közül annak csak 22 százaléka volt állami, míg a többiek felekezetiek s ezeknek a tanítási nyelvét az illető egyházak szabadon határozták meg. Ez tehát a valóság a váddal szemben.

Ami pedig az Apponyi-féle 1907-es törvényeket illeti, amelyek ellen Csuken úr szintén dühkirohanásokat rendez, erre nézve tudunk kell, hogy a jelzett törvények az egyházak iskolafenntartási jogát egyáltalában nem korlátozták, már pedig az egyházak javarésze nemzetiségi jellegű iskolákat tartott fenn. Az Apponyi-féle rendelkezés csak azt tartalmazta, hogy ha a magyar anyanyelvű gyermekek az iskolakötelesek legalább 20 százalékát kiteszik, akkor magyarul tanítandók, ha pedig 50 százalékra rúg a számuk, akkor az egész iskolának is magyar a tannyelv. Amellett azonban az iskola fentartói (tehát túlnyomórészt az egyházak) még ily esetben is gondoskodni taroznak arról, hogy az illető nemzetiségből való gyermekek a saját anyanyelvükön legyenek oktatva. Ezt a rendelkezést a 4.800 M. E. 1923. számú rendelet hatályon kívül helyezte ugyan, ellenben egyúttal biztosította az iskola-fentartóknak a tannyelv szabad megválasztását. Ha most már ezt tudjuk, akkor le kell szögeznünk azt, hogy ezek a rendelkezések minden kétséget kizárálag sokkal kevésbé nyúltak bele a nemzetiségek nyelvi és népi jogaiiba, mint azok az intézkedések, amelyeket az úgy-

nevezett utódállamokban a magyarnyelvű tanítás engedélyezése, valójában pedig elnyomása tárgyában bocsátottak ki. Végül megállapítja a magyar cikk azt is, hogy ez erdélyi román egyházi iskolák még a magyar impérium utolsó esztendejében is éví két millió korona állami támogatást kaptak. E tárgyban e tanulmány írójának is, mint Nagymagyarország idejében egyik túlhyomórészt román lakosságú, nagy magyar vármegye főispánjának, személyes tapasztalatai is vannak, amennyiben előfordult, hogy a vármegyéjében egy-egy román tanítási nyelvű s a görögkeleti román egyház által fenntartott elemi iskola tanítójának a kötelezően előírt éví 1.600 korona fizetéséből az illető román egyház 100 koronát vállalt, míg a különböző 1.500 koronát a magyar állam fedezte. Megállapítható tehát e tekintetben is a mi abszolút lojalitásunk, amivel szemben az elszakítás után az utódállamokban élő magyarság egyházai teljesen a saját erejükön voltak kénytelenek iskoláikat fenntartani, nem is szólva arról a rengeteg sok üldözésről, melyet úgy az iskolák, mint az azzal összefüggő egyéb ügyek terén a hatóságok részéről elszennedni kénytelenek voltak.

Nemzetiségeink nagy része különben anyagilag is gyarapodott ezek alatt az évtizedek alatt. Lukács György a Budapesti Szemle 1943. novemberi és decemberi számaiban „A nemzetiségi kérdés Magyarországon” címmel megjelent tanulmányában erre vonatkozóan érdekes adatokat sorol fel. Megírja, hogy amíg ellenségeink a külföldön megrágalmazták a magyarságot és azt a nemzetiségek elnyomásával vádolták meg, ezalatt – amint erre röviden már rámutattunk – a magyar birtokok Erdélyben egymás után jutottak a románság kezére, a román középosztály ekkor alakult ki, az előző század nyomorgó kaluguayerei és elnyomó revizorai mint független középbirtokosok vették át a román nép vezetését és vásárolták meg az ősi magyar arisztokrácia birtokait, a román bankok pénzén. Kifejti aztán, hogy e század elején öt év leforgása alatt 44.000 hold szántóföld és 20.000 hold erdő került Erdélyben román kézre, továbbá közli, hogy a nagyszebeni Albína nevű román, bank sok milliós tőkével rendelkezett és céltudatosan dolgozott egy román közép- és parasztbirtokos osztály kialakításán. Az első világháború kitöréséig már 156 román pénzintézet vett részt a magyarság depozíciói általában irányuló ebben az akció-

ban és ezeknek a bankoknak az alaptőkéje már meghaladta az 50 millió koronát, ami akkor igen tekintélyes összeg volt. De nemcsak román, hanem szlovák részről is folyt bizonyos mértékig ilyen birtokvásárlási akció és ennek az élén a Tátra-Bank állott, melynek az égisze alatt több, mint 30 pénzintézet dolgozott. A nemzetiségi gazdasági harcnak ebben a korszakában az ő általuk létesített bankok nem egyszer az eladósodott magyar birtokosoknak is folyósítottak kölcsönt azzal a céllal, hogy aztán azok nem bírván fedezni a terheket, birtokaik árverés alá kerülnek és ekként nemzetiségi kézre jutnak. Végül nemcsak román és szlovák erők dolgoztak ilyen befolyással, hanem az ország szerb részein az odavaló nemzetiségi pénzintézetek is, és helyesen mutat rá Lukács arra, hogy amíg itt, az országban, illetve a fővárosban, a sajtó egy jelentős része valósággal délibábot kergetett, amidőn 30 millió magyar reményével, illetve fajunknak ilyen szaporodásával akarta a lellekekben a hitet megerősíteni, addig a perifériákon körmönfont ügyességgel, de szívósan folyt a harc az egyes nemzetiségek gazdasági megerősödése érdekében, ami aztán azok faji önállósulásának és a magyarsággal szemben való különállásának a lehetőségét adta meg.

Mielőtt azonban rátérnék annak a fejtegetésére, hogy 1918., valamint az ezt követő évek eseményei milyen hatás-sal voltak a nemzetiségi kérdés kialakulására, két, a nemzetiségi kérdés szempontjából említésre méltó mozzanatra, illetve állásfoglalásra érdemes felhívni a figyelmet. Az egyik arra vonatkozik, hogy az 1868: 9. t. c. kimondotta a román és a szerb görögkeleti egyházak szétválasztását, azelőtt ugyanis a szerb görögkeleti egyházba tartoztak az ugyané vallást követő hazai románok is és nekik régi sérelmük volt az, hogy nem alkottak külön egyházi szervezetet. Amikor tehát a jelzett törvénycikkel a már meglevő szerb patriarchátus alól kivették a görögkeleti vallást követő hazai románságot s ezek részére külön metropólitát szerveztek (a szerbek központja Karlovic volt, a románoké Nagyszében), akkor ezzel újabb támasztékot nyert az a különállásra irányuló törkevésük, amely a jelzett két nemzetiség működésében nem egyszer kifejezésre jutott. Most, egyházi önkormányzatuk keretén belül, még több alkalmuk nyílt nekik bizonyosfokú centrifugális politikájuk kifejlesztésére.

A másik, említésre érdemes mozzanat egy, a magyarságnak e hazai határain belül is kétségtelenül jogos vezető szerepét támadó, egy szlovák folyóiratban megjelent cikk 1941-i népszámlálásunkról. A *Nation und Staat* című, Hasselblatt Werner által szerkesztett, Bécsben megjelenő folyóirat 1943. decemberi és 1944. januári számai ugyanis egy tanulmányt közölnek, amelyek válaszként hangzottak el a Pozsonyban megjelenő, *Nás Národ* című folyóirat 1943. októberi számában Jan Sveton tollából eredő cikkre. Az említett szlovák szerző ugyanis a magyar statisztika adataival szemben úgynevezett becslési adatokat közöl, amelyek nem ellenőrizhetők, annál kevésbé, mert nem magyar forrásból erednek. Az abszolút tárgyalagosság érdekkében azonban vessünk ezekre is egy pillantást.

Sveton szlovák szerző a mi hivatalos statisztikai adatainkkal szemben – melyekre tanulmányunk utolsó fejezetében térünk át – úgynevezett becslési adatokat közöl, amelyeknek a megbízhatóságát nem tudjuk ellenőrizni. Szerinte nálunk magyar nemzetiségi csak 9,595.000, német nemzetiségi 1,047.000, szlovák 635.000 és román 1,392.000 lélek lenne, zsidó pedig 777.000. így az ő általa kihozott végső eredmény jelentősen eltér a mi magyar statisztikánktól, úgyhogy a becslési eljárás, illetőleg az általa annak nevezett adatszolgáltatás szerint Magyarországon a nem magyar fajúak száma 35 százaléket tenne ki, vagyis a magyarságra az összlakosságnak csupán 65 százaléka jutna. Ügy véljük, hogy ennek a kétségekívül elfogult adatközlesnek bővebb bírálatától eltekinthetünk és végső konklúzióként csak azt szögezzük le, hogy hazánk többnyelvű polgárokból álló államalakulat s ezeknek a számarányát a magyar statisztika hivatalos adatainak alább közlendő számai tükrözik vissza és semmi okunk sincsen arra, hogy a Sveton által közölt adatokat fogadjuk el helyeseknek.

VIII.

De nézzük most az 1918-iki események következtében beállott helyzetnek a részletes rajzát, jelesen azt, hogy a nemzetiségi kérdésben minő álláspontot foglalt el az akkor kormányzat és egyúttal tegyük azt is vizsgálódás tárgyává, hogy az általa akkor kontemplált megoldás kibírja-e a tárgyilagos bírálatot?

Az 1918-iki, ú, n. összirózsás forradalom betetőzésének készült a jelzett év december 16-án kikiáltott Népköztársaság, mely aztán azok alatt a hónapok alatt, amíg át nem adta a hatalmat Kun Bél kommunista kormányának – ami 1919. március 21-én történt meg – több, ú, n. néptörvényt hozott és ezek sorába tartozik az 1919. december 21-ikí 10. néptörvény „A Magyarországon élő ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról”, aztán az 1919. január 28-iki 6. néptörvény „A magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról”, és végül az 1919. március 11-ikí néptörvény „Tótország – Slovenská Krajina – önkormányzatáról”. E három rendelkezés megegyezik abban, hogy Magyarország birtokállományából a jelzett nemzetiségi csoportok részére külön kikerekített területrészket jelöl meg, vagyis az ország föderalizálásának az elvét veszi alapul. Nem lehet ugyanis kétséges, hogy ha az a forradalmi kormány, mely ezeket a rendelkezéseket kibocsátotta, hatalmon marad, akkor hasonló intézkedések történtek volna a magyarországi többi nemzetiség, jelesen a szerbek és a románok javára is. Hogy ez már a fenti rendelkezésekkel egyidőben meg nem történt, annak bizonyára az volt az oka, hogy az akkori kormány a tényleges hatalmat azok felett a területek felett, amelyeken a szerb és román népcsoportok nagyobb tömegekben éltek, már nem gyakorolta.

A három szóbanforgó néptörvény abból a szempontból is analóg, hogy a nemzetiségi önrendelkezés keretébe általában a belügyi, az igazságügyi és a vallás- és közoktatásügyi tárca keretébe tartozó kérdéseket utalja. Ezzel szemben a kormányzatnak egyéb és kétségkívül fontos ágazatai, aminők a külügy, hadügy, pénzügy, állampolgárság, magánjogi és büntetőjogi törvényhozás, gazdasági kérdések, közlekedési és szociálpolitikai ügyek, az úgynevezett közös kormányzat feladatai közé

soroltatnak, vagyis Magyarországnak azokba a kormányzati tényezőibe kapcsolódnak be, amelyeknek a hatásköre az egész ország területére kiterjed. Általában azt lehet mondani, hogy ennek a szóbanforgó rendelkezéscsoportnak az volt az alapgondolata, hogy a ruszinoknak, németeknek és tótoknak bizonyos fokú önkormányzatot adjanak, ami azonban az egységes állami törvényhozó és kormányzó orgánummal egymást kiegészíti. A nemzetiségi kérdés problematikája szempontjából egyébként ez az akkor tervezett szabályozás azért érdekes, mert sok hasonlóságot mutat az 1868: 30. t. c. értelmében Magyar- és Horvát-Szlavonországok között létrejött kiegyezés intézkedéseivel. Ez utóbbinak a lényege is az, hogy az úgynévezett társországoknak belügyi, igazságügyi, valamint vallás- és közoktatásügyi viszonylatban önálló rendelkezési joguk van, amelyet azok a zágrábi országgyűlésen, illetve az ottani, úgynévezett báni kormány útján gyakorolnak, míg az államigazgatás többi és pedig vitán felül igen fontos ágazatai törvényhozási úton a horvát képviselőket is magában foglaló magyar országgyűlés előtt tartoznak, kormányzati téren pedig a magyar kormány elé, melynek a tagja a kapcsolatot reprezentáló horvátszlován miniszter. Ezt a hasonlóságot megállapítva, nézzük az egyes intézkedéseket közelebbről.

A ruszin autonómiáról szóló néptörvény kimondja, hogy a Magyarországon élő ruszin, vagy más elnevezéssel: „rutén nemzetet” az említett kormányzati ágak körében, nemkülönben a nyelvük használatát illetően, önrendelkezési jog illeti meg úgy törvényhozási, mint kormányzati tekintetben. A rutén föld határait a következőleg állapítják meg: Máramaros, Ugoča, Bereg és Ung vármegyéknek ruténok lakta részei, továbbá Zemplén, Sáros, Abaujtorna és Szepes vármegyéknek hasonló jellegű részei, de míg az előbb említett vármegyékre vonatkozóan már a jelzett néptörvény a területet kikerekíti, addig az utóbbiakra nézve azt mondja, hogy azok nemzetiségi szempontból való jogi rendezése a békekötésig függőben marad. Az önálló Ruténföld hivatalos neve Ruska-Krajna. Ennek törvényhozó szerve a ruszin nemzetgyűlés, amelynek tagjait az általános, titkos, egyenlő és közvetlen szavazás útján választják. Ennek a testületnek a hatáskörébe tartozik az említett kormányzati ügyek keretébe vágó törvényalkotás. A fentebb felsorolt, nem az auto-

nomia keretébe utalt ügyekben a Budapesten székelő, úgynevet közös országgyűlés a törvényhozó szerv, amelybe a ruszin nemzet népessége arányában megfelelő számú képviselő választ.

Ami most már a kormányzatot és a közigazgatást illeti, erre nézve így intézkedik a néptörvény. Van egy ruska-krajnai miniszterium és van egy ruska-krajnai kormányzóság. A miniszterium élén egy miniszter áll, aki úgy a ruszin nemzetgyűlésnek, mint a magyar, közös országgyűlésnek felelős s egyébként a magyar kormánynak egyenjogú tagja. A kormányzóság élén a kormányzó áll, akinek a székhelye Munkács. A kormányzó a miniszternek van alárendelve. Kimondja továbbá ez a néptörvény azt – és ez a fontos – hogy a Ruska-Krajna területén élő, nem ruszin nyelvű népességnek úgy helyhatósági, mint kulturális önkormányzata biztosítatik, azonban ennek a részleteire nem tér ki. Végül elvi jelentőségű és az ország föderációs feldarabolásának a mozzanatát feltáró lépés a törvénynek az a szakasza, amely kimondja, hogy: „Ruszka-Krajnában az államkincstári földek, bányák és erdősségek a ruszin politikai nemzet törvényes képviseletének birtokába mennek át”. Ez kétségtelenül már erősen forradalmi jellegű deklaráció.

A ruszin különállást megállapító néptörvény kibocsátása után néhány hónappal publikálták a fentebb jelzett, a tót önkormányzatról szóló néptörvényt. Magát a területet ez a jogforrás „Tótország” elnevezéssel jelzi, melynek tótnyelvű terminus technicusa: Slovenská Krajina. Ez a néptörvény lényegében, illetve legfőbb elveire nézve majdnem azonos a ruténekről szóló rendelkezéssel. Tótországot területileg Magyarország Felvidékének, mint külön, elhatárolt területnek, a békeértekezlet után megállapítandó határaival szabja meg. Itt tehát nem rendelkeztek egyes magyar vármegyék idecsatolását illetőleg, hanem ezt a fontos intézkedési jogot a megkötendő béke alapján szándékoztak gyakorolni. Tótországnak szintúgy, mint Ruzsinföldnek, lett volna önkormányzata úgy törvényhozási, mint kormányzati, illetve közigazgatási szempontból. Az önkormányzat keretébe utalandó ügyekre nézve ennek a törvénynek a szövegezése némileg eltér az előbbitől, mert nem sorolja fel a közös törvényhozás és kormányzás minden ágát, hanem azt mondja, hogy: „közös ügyek az anyagi és alaki magánjogi és büntetőjogi törvényhozás, valamint mindenek között az ügyek, amelyeket

a jelen törvény nem utal kifejezetten az önkormányzat jogkörébe". Tótország három kormányzóságra oszlik, a keletire, a középsőre és a nyugatira, ezeknek a székhelyét azonban a békerekötés után állapítják meg. Kimondják, hogy a Tótország területén élő, nem tót nemzetek saját anyanyelvüket használhatják. Törvényhozási szempontból itt is fenntartják a rutén szabályozásnál követett elvet, t. i., hogy az autonómia keretébe tartozó ügyeket a tótországi nemzetgyűlés intézi, a többieket pedig a magyarországi, közös országgyűlés, melyen a tótok lakosságuk számarányában lesznek képviselve. A megválasztandó képviselőket illetően itt még az az eltérő intézkedés is olvasható, hogy a választójogot kifejezetten a nőkre is kiterjesztik. Felállítanak tótországi miniszteriumot és az említett három területrészre vonatkozó három kormányzóságot. A tótországi miniszter a magyar kormánynak egyenjogú tagja és Budapesten székel, a kormányzókat első alkalommal a magyar népköztársaság elnöke nevezi ki. Megegyezik a rutén viszonylatban való rendelkezéssel az a szakasz is, amely kimondja, hogy: „az államkinestári földek, bányák és erdőségek Tótország törvényes birtokába mennek át”.

Az ú. n. népkormányzatnak harmadik rendelkezése az itteni németek önkormányzatról intézkedik. Kimondja, hogy: „a Magyarországon lakó, németajkú, magyar állampolgárok egyeséges nemzetet alkotnak, amely önen rendelkezési jogát az e törvényben körülírt önkormányzat útján gyakorolja”. Elrendeli, hogy a németek által lakott vidékeken, ha ezek összefüggő területet alkotnak, „az ott lakó, más ajkú nemzetekkel egyetérzően” kormányzóságok alakíttatnak. Elrendeli aztán, hogy a német népet úgy törvényhozási, mint kormányzati tekintetben teljes önkormányzat illeti meg és pedig ugyanazon ágazatokban, mint a ruszinoknál és a tótoknál, tehát belügyi, igazságügyi, vallás- és közoktatásügyi téren. A törvényhozó szerv itt is kettős: a német nemzetgyűlés és a közös, magyarországi országgyűlés, amely utóbbiba a hazai németek népességük számarányában választanak képviselőket. A választás mikéntje azonos a tótóval. A német önkormányzat élén a német miniszter áll, Budapest székhellyel, hasonló hatáskörrel, mint a ruszin. A kormányzóságok székhelyeit a németek választják ki és érdemes a megemlítésre az a különleges intézkedés, amely a

kormányzók mellett kormányzói tanácsokat is provideál s ezeknek a tagjai a szakelőadók. Lett volna még külön kormányzósági közgyűlés is. Végül megemlítésre érdemes itt is, hogy a hazai német területeken élő, nem németnyelvű népesség részére a helyhatósági és a kulturális autonómia biztosítatik, sőt – és ez a másik két törvényteljesen novum – ezeknek megengedik a német nemzetgyűlésen való képviseletétük is.

Ha most már a forradalmi kormánynak ezt a három rendelkezést bírálat tárgyává tesszük, meg kell állapítanunk azt, hogy azoknak határozottan föderalizációs jellegük van, mert a nyelvhasználati jog biztosításán felül területi különválaszt is tartalmaznak. Amíg azonban a ruténeket és a tótokat területileg teljesen kikapcsolták volna az egységes magyar államtestből, addig a németekre nézve, akik nem laknak olyan egységes nyelvterületen, mint a másik kettő, olyan különleges intézkedéseket léptettek volna életbe, amelyek – bár enyhébb formában, mégis – a területi szétdarabolás jellegét viselik magukon. A nemzetiségi kérdés egyetemes megítélése szempontjából tehát vitán felüli, hogy a vázolt rendelkezések nemcsak a nyelvhasználat jogát helyezték sokkal szélesebb alapokra, mint azt az előző törvényhozási intézkedések tették, hanem azáltal, hogy az említett három népcsoportnak területi önkormányzatot adtak, illetve terveztek – mert hiszen a gyakorlatban ez nem lett megvalósítva – már arra az útra léptek, hogy az egységes magyar birodalmat egyes nemzetiségi tartományok csoportjává alakítsák át. E tárgyban pedig diametralis ellentét mutatkozik az egységes magyar állameszme és ezek közt a feldarabolási tendenciák közt, amennyiben az államegység az egyes nemzetiségek nyelvhasználati, kulturális és gazdasági jogait feltétlenül biztosítani hajlandó ugyan, de az ország területi feldarabolását semmiképen meg nem engedheti.

IX.

1919. augusztusában, a néhány hónapon át uralmon volt kommunizmus helyébe, az a forradalmi kormány került, amelynek a miniszterelnöke, Friedrich István, 1919. augusztus 21-én rendeletet bocsátott ki „a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról. Ennek az első szakasza kimondja azt a már több ízben ismertetett tételel, hogy Magyarország minden állampolgára teljesen egyenjogú és valamely nemzeti kisebbséghez tartozásból sem előny, sem hátrány senkire nem hárulhat.

A rendelet – mely 17 szakaszból áll – további folyamán a már ismert alapelveket szögezi le, azonban új az a rendelkezése, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároknak nemcsak a törvényhatóságok és a közszégek közgyűlésein, hanem az országgyűlésen is megengedi anyanyelvük használatát. (Ez az intézkedés azonban gyakorlatilag hatályba nem lépett.) A törvénynek és rendeleteknek a nemzetiségek nyelvén is leendő közzétételle, aztán a törvényhatóságok és közszégek hivatalos nyelve kérdésében azonos szabályokat állít fel a már ismert normával, jelesen, hogy a magyaron kívül más nyelvet az illető testület tagjai legalább $\frac{1}{5}$ részének a kérelmére kell bevezetni. Abban sem mond növumot a Friedrich-féle rendelet, hogy bármely állampolgárnak joga van a maga nyelvén a hatóságokhoz fordulni, továbbá szintén az ismert felfogás szerint szabályozza a bíróságoknál és az egyházi hatóságoknál érvényesülő nyelvhasználati jogot, valamint az iskolai kérdésben azt, hogy a nagyobb, zárt egységekben együtt élő kisebbségek az állami tanintézetekben is, egészen a felsőfokú képzettséig, a maguk nyelvén nyerhetnek tanítást. Végül a rendelet szabályozza a kisebbségeknek, illetve az ilyen elemeket magában foglaló törvényhatóságoknak, közszégeknek, egyházaknak, iskolafelállítási jogát s ezt az egyes emberre is kiterjeszti azzal, hogy nemcsak alsó- és középfokú, hanem felső iskolákat is felállíthatnak. Befejezésképen megismétli a rendelet szintén az előző jogszabályokat abból a szempontból is, hogy valamely kisebbségi népcsoporthoz tartozás nem lehet akadálya a hivatalra alkalmazásnak, sőt a kormány gondoskodik arról, hogy a közigazgatási és bírói állásokra az illető vidék nyelvében jártas egyének alkalmaztassanak, olyan közhivatalnokok pedig, akik

a hatóságuk területén élő kisebbségek nyelvét még nem beszélik, ezt két éven belül elsajátítani kötelesek.

A szóbanforgó rendelet végrehajtását az illetékes miniszterek hatáskörébe utalták, akik azt a nemzeti kisebbségek miniszterével együtt foganatosítják. Ennél a pontnál le kell szögeznünk azt, hogy 1919-ben a nemzetiségi ügyek irányítására külön miniszteriumot szerveztek, mely azonban később megszűnt és munkakörét a többi miniszterium, különösen pedig a miniszterelnökség és a kultuszminisztérium vette át.

A nemzetiségi probléma tárgyalásánál eddig a már ismertetett törvényhozási és kormányzati intézkedések majdnem kizárolag a nyelvhasználatra vonatkoztak, ezúttal azonban egy másik ismérvet is meg kell állapítanunk s ez az, hogy a rendeletek belpolitikai téren, vagyis csak mint az ország belügyei-nek egy részét szabályozó rendelkezések láttak napvilágot, akár törvény, akár rendelet alakjában. A nemzetiségi kérdés problémakörének nemzetközi viszonylatban tehát külpolitikai jelleggel történő átalakulását a trianoni békeszerződés kezdte meg. 1920. június 4-én írták alá azt az úgynevezett békeszerződést, amely egyrérszről Magyarország, másrészről az Egyesült és Társult Főhatalmak között jött létre, s amely a régi Magyarország területének és lélekszámának megdöbbentő csökkenésével hozta létre az úgynevezett kis Magyarországot. Nem tartozik tanulmányunk keretébe azoknak a politikai mozzanatoknak az ismertetése, amelyek ezt a szerződésnek nevezett, valójában diktátum-jellegű nemzetközi okiratot létrehozták, itt csak azt szögezzük le, hogy annak a most említett nemzetközi okiratnak egy része „a kisebbségek védelméről” szól és pedig a szerződés 54-60. cikkei. Magyarázatként azt is megemlíjtük, hogy a kisebbségekre vonatkozólag az akkori győztes hatalmak nemcsak Magyarországgal, hanem más európai államokkal szemben is kötelező jogszabályokat írtak elő. Ilyen volt Ausztria, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és Lengyelország. Ben-nünket ez alkalommal az érdekel, hogy a magyar békeszerződés vonatkozó intézkedései miként szólnak.

Ez a nemzetközi szerződés kimondja, hogy a nemzetiségek védelméről szóló és az okiratban foglalt rendelkezéset Magyarország úgynevezett alaptörvények gyanánt fogadja el és azokat sem törvényel, sem rendelettel, sem valaminő hivatalos

intézkedéssel hatályon kívül nem helyezi. Ez után az elvi deklaráció után a nemzetiségek jogait – amelyeket most már „nemzeti kisebbségeknek” neveznek – a következően szabályozza: „Magyarország kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji, vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.” Azután megállapítja a teljes vallásszabadságot, amennyiben ennek gyakorlása a közrenddel és a jó erkölccsel nem ellenkezik. Annak deklarálásával, hogy minden magyar állampolgár egyenlő, kimondja, hogy mindegyiknek egyforma joga van a hivatalos és különböző foglalkozási ágak gyakorlására. Ami a nyelvhasználatot illeti, arra vonatkozólag úgy intézkedik, hogy senkit sem szabad korlátozni *bármely* nyelv szabad használatában (tehát itt már nem az anyanyelvet védi) és pedig akár a sajtóban, akár nyilvános üléseken, vallási téren, üzleti életben, vagy a magánéletben, A nem magyar nyelvű állampolgárok anyanyelvüknek a bíróságok előtti használatát illetően „megfelelő könnyítéseket” fognak élvezni, Joguk van a kisebbségeknek saját költségükön iskolákat, szociális intézményeket, vallási, vagy jótékonytági alapítványokat létesíteni és azokban saját nyelvüket használni. Külön kiemelendő a szerződésnek az a szakasza, amely elrendeli, hogy olyan városokban és kerületekben ahol nem magyar anyanyelvűek jelentős arányban laknak, a magyar kormány megfelelő könnyítéseket fog alkalmazni avégból, hogy az ottani gyermekek az ottani iskolákban a saját anyanyelvükön tanulhassanak, ellenben nem akadályozza meg a szerződés azt, hogy a magyar nyelvet ezekben a tanintézetekben is kötelezően tanítsák. Figuelemreméltó rendelkezés továbbá, hogy a nem magyar fajúak által lakott területeken mindenkor közpénzek élvezetéből, amelyek az állami, vagy a községi költségvetésben nevelési, vallási, vagy jótékonytági célra fordítattak, az ott élő nemzeti kisebbségeknek megfelelő rész biztosítandó. Végül hangsúlyoznunk kell a trianoni békészerződés 60. cikkében kimondott azt az elvet, amely szerint „Magyarország hozzájárul ahhoz, amennyiben a jelen cikk előző cikkelyének rendelkezései olyan személyeket érintenének, akik faji, vallási, vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak: ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme alatt fognak

állni". Az említett rendelkezéseket csak a Nemzetek Szövetsége Tanácsának a többsége változtathatja meg, Hogy a magyar érdek is bizonyos fokig meg legyen védve, Magyarország hozzájárult ahhoz, hogy az említett Népszövetségi Tanács minden egyes tagjának meglegyen a joga ahhoz, hogy a tanács figyelmét e kötelezettségek megsértésére, vagy annak a veszélyére felhívja. Ez az a bizonyos, az 1920-as és 1930-as években annyit tárgyalt, de oly kevés gyakorlati eredményt elérte, úgynevezett védelem, amely miránk magyarokra nézve a mi úgynevezett utódállamaink által az ottani magyar kisebbségekkel szemben követett eljárások sérelmezésekor csödöt mondott. Tudomásunk szerint a Csonka-Magyarországon élő, nem magyar anyanyelvű polgárok a magyar állam ellen ilyen jellegű panaszokat nem tettek, ellenben a Csehszlovákiához, Romániához és Jugoszláviához kapcsolt volt magyar területeken lakó magyar anyanyelvű polgárok számos ízben járultak a Népszövetség említett Tanácsa elé a panaszokkal, úgyhogy az évek folyamán ezeknek a száma hatalmasan megduzzadt, de az elért eredmény majdnem a nullával volt egyenlő. Tárgyi-lagosak akarunk maradni és ezért nem vonjuk eleve kétségbe azt, hogy a nemzeti kisebbségek védelmére a békészerződésbe beillesztett ezek az intézkedések jóhiszeműek voltak, azonban a praxis azt mutatta, hogy teljesen zsákutcába került a dolog. A sérelmet szennyezett magyar kisebbségek panasziratait minden esetben kiadták véleménynyilvánításra az illető állam kormányának, amely azt csürte-csavarta s végül, amint szokás ezt mondani, a sok bába között elveszett a gyermek. Annyi mindenféle tényező szól bele és ezek túlnyomórészt ellenséges indulattal, az ilyen panasz elintézésébe, hogy sem a Népszövetség Tanácsa, sem pedig a fentemlített rendelkezések szerint a kisebbségvédelembe bizonyos esetekben szintén belevonható Hágai Nemzetközi Bíróság eredményes munkát nem produkált. Azonban ennek a bírálatra a politikum mezejére vinne benünket, mi pedig csak azt vizsgáljuk, hogy a kisebbségek jogi helyzetét illetőleg történt-e a trianoni békészerződés rendelkezései alapján valami fordulat? Nem tekintve azt, hogy most már úgy magunkra, mint az elszakított területeken élő fajt test véreinkre nézve is a kisebbségi probléma nemzetközi jogi kérdéssé vált, maga az egész kérdéstömeg lényegesebb váltó-

zást nem eredményezett, úgyhogy most a sorrendet követve, vizsgálat tárgyává tehetjük azt, hogy először a trianoni békeszerződés végrehajtására vonatkozóan Magyarországon történt-e valami újabb rendelkezés, vagy pedig, hogy az azóta eltelt több, mint két évtized alatt magának a kisebbségi kérdés anyagának a fejlődésében beállott-e bizonyos fordulat, melyet meg kell világítanunk?

X.

A trianoni békeszerződés életbeléptetésével Magyarországra az a kötelezettség hárult, hogy annak a kisebbségi jogvédelemre vonatkozó rendelkezéseit végrehajtsa. Itt nem akarunk ismételten kitérni arra, hogy Magyarország milyen kényszerhelyzetben volt, amikor ezt az úgynevezett békeszerződést aláírta és törvénytárába iktatta, hiszen a mai nemzedék javarésze előtt ez ismeretes, az a generáció pedig, mely azóta nött fel, minden oldalról szerzett tájékozódás alapján értesült arról, hogy Magyarország a szó szoros értelmében kényszerhelyzetben volt, amikor ezt az úgynevezett békeművet elfogadta, Külpolitikai szempontból a lehető legvälságosabb időt éltük át akkor. Hazánk teljesen izolálva volt, köröskörül ellenségekkel körülvéve, akik csakhamar megalakították az úgynevezett kis antantot is, amely nemcsak arra törekedett, hogy Magyarország cselekvőképességét gúzsbakössé, hanem ugrásra bármikor készen volt avégett is, hogy bármilyen állítólagos jogssérelem esetén az ország ellen fegyveres erővel lépjen fel. Ily körülmények között vitán felüli, hogy az országgyűlés szomorú, de elkerülhetetlen határozatot hozott akkor, amikor ezt az úgynevezett békeművet becikkelyezte, a kormány pedig köteles volt ennek a nyomán gondoskodni az előző fejezetben ismertetett és az általunk vállalt, a hazánkban élő kisebbségekkel szemben fennálló kötelezettségeink teljesítésére.

Ezzel foglalkozott az 1923-ban kibocsátott az a miniszterelnöki rendelet, amelynek száma 4.800/1923. M. E., a címe pedig a következő: „A trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtásáról.” A rendelet bevezetésében rámutat arra, hogy kibocsátására mi szolgáltatott

okot, illetve a most megállapított alapelteknek előző törvényeink és rendeleteink között, melyek voltak az előzményei. Minthogyan a kisebbségek védelme és jogai tekintetében támasztatott igények – mondja a rendelet – a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában alkotott 1868: 44. t. c. rendelkezései alapján, az 1921: 33. t. c.-ben (vagyis a trianoni békeszerződésben) vállalt kötelezettség mértékén felül is biztosíthatók: e kötelezettség teljesítése véget a m. kir. Minisztérium, figyelemmel a változott viszonyokra és gyakorlati szempontokra, a nemzeti kisebbségek egyenjogúsásáról szóló 4044/1919, M. E. számú rendelet rendelkezéseit *részben módosítva*, részben *hatályon kívül helyezve*, az 1920: 1. t. c. (tehát az ideiglenes alkotmány alapvető törvénye) 10. §-ában kapott felhatalmazás alapján is, a törvényhozás további intézkedéséig, rendeli az alább következőket. A rendelet mindenekelőtt kimondja, hogy minden magyar állampolgár faji, nyelvi, vagy valláskülönbösgél nélkül a törvény előtt egyenlő s ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvez. Egyetlen állampolgárra sem hárulhat semmi-féle hátrány abból, hogy egy kisebbséghöz tartozik. minden magyar állampolgár jogában áll anyanyelvét szabadon használni a magán- és az üzleti életben, vallási téren, a sajtóban stb. Az ország részére hozott törvényeket az itt élő nemzetiségek nyelvein is hiteles fordításban közzé kell tenni. Az állam hivatalos nyelve a magyar és ez kötelező a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvére is, de a törvényhatósági bizottságok tagjaínak legalább V. része kívánhatja az ott élő nemzetiség nyelvénak jegyzőkönyyi használatát is, azonkívül pedig a tagok anyanyelvükön szólalhatnak fel. A községek ügyviteli nyelvét a községi képviselőtestület állapítja meg, míg a községek tiszttisztelői a felekkel való tárgyalásnál azok anyanyelvét kötelesek használni, ha azok saját nyelvükön fordulnak hozzájuk. Mindenkinek joga van a saját anyanyelvén a hatóságokhoz beadányaokat intézni. A lakosság nem magyar fajbeli részével való hatósági érintkezés sikeressége végett kimondja a rendelet, hogy a közigazgatási tiszttisztelők két év alatt kötelesek annak a nemzetiségeknek a nyelvét elsajátítani, amely az ő működési területükön honos. Ezt a kötelezettséget még „külön törvényben megállapított jogi következmények terhe alatt” szabja meg. Ugyanakkor az egyenjogúságról folyik az a további rendelkezés, amely

szerint a hazai kisebbségeknek egyházi téren is joguk van anyanyelvük használatára, továbbá iskolák létesítésére és fenn tartására.

Érdekes és külön megemlítést érdemel a rendelet 18. §-a, amely a nemzetiségek valamelyikéhez tartozó gyermekek iskolaláztatásáról szól. Az erre vonatkozó intézkedés azonban csak az állami és a községi iskolákra vonatkozik, mivel a valamely egyház által fenntartottakban a tanítási nyelvet a fenntartó határozza meg. Az állami és községi népoktatási intézetekben való tanításra nézve a rendelet említett paragrafusa alapfeltételeként köti ki azt: valamely nemzetiségi nyelven való oktatás előfeltétele, hogy legalább 40 olyan gyermek legyen a községen, vagy az iskolai körzetben, akik valamely nemzetiséghez (a rendelet szerint: nyelvi kisebbséghöz) tartoznak. A kisebbségi, tehát a nemzetiségi szülőktől származó gyermekek az illető kisebbségi anyanyelvnek tanítási nyelvül alkalmazásával osztandók be megfelelő számú osztályba, egészben vagy részben. Ezenkívül tehát a tanítási nyelv az illető nemzetiség nyelve. Ugyanez az eset akkor is, ha valamely községen, vagy körzetben a lakosság többsége egy nemzetiséghez tartozik, a határon belül azonban, mint jeleztük, a 40 gyermeknek a megállapíthatása.

A szóbanforgó rendelet további intézkedése az, amely a polgári és középiskolákban a kisebbségi tanulók számára eszközlendő tanítást szabályozza akként, hogy „erre a célra létesített párhuzamos osztályokban egészben, vagy részben a tanuló anyanyelvén történjen a tanítás.” Itt a rendelkezés még arról is gondoskodik, hogy kimondja a kormány abbeli kötelezettséget, mely szerint az a felmerült szükséghez képest gondoskodik arról, hogy a jelzett polgári és középiskolák közül azokban érvényesüljön ez a szabály, amelyeket a kormány kijelöl.

E rövidre fogott ismertetésből megállapíthatjuk, hogy a trianoni békeszerződés végrehajtására vonatkozóan kibocsátott kormányrendelet a vállalt kötelezettségekhez alkalmazkodva, azoknak a részleteit szabályozta ugyan, de gondosan átolasva a rendeletet, nem lehet elzárkózni annak a megállapítása elől, hogy az akkori kormányzat rendkívül nehéz helyzetben állott, mert egrészt Trianon parancsait teljesítenie kellett, másrészt viszont lelkismereti kötelessége volt arra is vigyázni, hogy a

nemzetiségi különállást oly méretben ne engedélyezze, hogy az az országnak nemzetiségi csoportokra való szétdarabolásával lenne egyértelmű. Egyébként mindenkorai kormányaink ezt az obligót lojálisán teljesítették, azonban bizonyos, hogy helyzetük kényes volt, mert egyszerűt nemzetközileg vállalt kötelezettségüknek a végrehajtása jogi és erkölcsi feladatuk volt, másrészről azonban őrködniük kellett afelett, nehogy az úgynevezett kisebbségi igények túlzásba vitele az ország magyar jellegét aláássa. Ismételten le kell tehát szögeznünk a mindenkorai magyar államvezetésnek azt az alapelveit, hogy a hazai kisebbségeknek a polgári jogegyenlőségből folyó minden igényét lojálisán teljesítjük, azonban ez nem terjedhet odáig, hogy az állam egységet és annak a magyar jellegét lerontsa.

Említettük fentebb, hogy intézkedés történt a most tárgyalt rendeletben arról is, hogy a tiszttiselők annak a nemzetiségnek a nyelvét, amellyel hivatalosan érintkeznek, elsajátítsák. E tárgyban röviddel a most említett rendelet kibocsátása után törvényhozási intézkedés is történt, amidőn meghozták az 1924: 2. t. c.-et „a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról”. Ez a törvény kiegészítő az 1868: 44. t. c. 27. §-át, amikor kimondja, hogy az olyan királyi járásbíróságnál és királyi törvényszéknél, valamint az olyan állami és önkormányzati hatóságnál és hivatalnál, amelynek a területén a lakosságnak legalább $\frac{1}{5}$ része ugyanahhoz a nyelvi kisebbséghez tartozik, olyan személyeket kell alkalmazni, akik az illető kisebbségi nyelvben is jártasak. Ez a rendelkezés a jövőre nézve intézkedik, vagyis irányelvet szab meg arra nézve, hogy az említett elsőfokú, a nagyközösséggel közvetlenül érintkező hatóságok és hivatalok tiszttiselői részére meglegyen a lehetőség a hozzájuk anyanyelvükön forduló ügyfelekkel való érintkezésre. Mivel azonban valószínű, hogy az említett hivatalos személyek közt vannak olyanok is, akik ennek a feltételnek nem felelnek meg, erre vonatkozóan megállapítja a törvény, hogy ezek kötelesek két éven belül az illető nemzetiségi nyelvet megtanulni. Sőt súlyos szankciót is fűz ehhez az idézett törvény, amikor kimondja azt, hogy hivatalból áthelyezhető, vagy szabályszerű elbánás alá vonható az a tiszttiselő, aki e követelményeknek meg nem felel. Bizonyos kivételt a bírákra vonatkozóan állapít meg a törvény, amennyiben azokra a máskülön-

ben megszabott két évi határidőt még egy további esztendővel toldja meg.

A fentiekben ismertetett rendelet és törvény az a két jogforrás, amely a trianoni rendelkezéseknek a végrehajtását tartalmazza, úgyhogy a most nagy vonásokban vázolt kérdéscsoportokba történő betekintés meggyőzhet bennünket arról, hogy ezen a téren is teljesítettük azt, amire magunkat köteleztük.

Ez volt a helyzet az 1920-30-as években, az ország részleges területi reintegrálódásával kapcsolatban azonban 1940-ben a német relációra vonatkozóan olyan újabb szabályozás történt, amelynek a bővebb megvilágítását az alábbiakban adjuk.

XI.

A nemzetiségi kérdésnek a Magyarországon honos német-ajkúak irányában való rendezését gyökeresen új alapra helyezte az a nemzetközi megállapodás, amely 1940-ben, a magyar és a német birodalmi kormány között jött létre. Tudvalevő, hogy 1940. augusztus 30-án hozták meg Bécsben azt a döntőbírósági ítéletet, amellyel Magyarország és Románia közt a keletmagyarországi országrészek visszakebelezésére vonatkozóan előzetesen megindult, de eredménytelen tárgyalások után ítéettel szabályozták és pedig vélegesen ezt az ügyet. A döntőbíróság tagjaiul magyar és román részről a német és az olasz külügymínisztereket kérték fel s ezek hozták meg a döntést abban az értelemben, hogy a Trianon által Romániához csatolt kelet-magyarországi területek jelentős része és pedig Északerdély, valamint a tőle északra és nyugatra fekvő megyék nagyobb csoportja a magyar állam testéhez kapcsoltatott vissza. Ezt a döntőbírósági ítéletet a magyar országgyűlés az 1940. 26. t. c.-el iktatta törvénytárunkba, s ez a törvény 1940. október 8-án lett kihirdetve. Ugyanazon a napon, amikor a bécsi döntés megvolt, tehát 1940. augusztus 30-án, Csáky István gróf magyar és Ribbentrop Joachim német birodalmi külügymíniszterek a két állam nevében jegyzőkönyvet írtak alá, melyben a Magyarországon állampolgársággal bíró, németajkú egyének nyelvi jogait és közigyi helyzetét az addigi irányelvektől több szempontból eltérő módon szabályozták. Az említett jegyzőkönyv

tartalmának a végrehajtása tárgyában a magyar királyi kormány 1940. november 26-án Teleki Pál gróf miniszterelnök aláírásával bocsátotta ki a 8490/1940. M. E. számú rendeletet. De nézzük előbb magát a jegyzőkönyvet.

Bevezetésében az a következőket mondja: „Attól az óhajtól vezérelve, hogy a német népcsoport helyzetét Magyarországon a kölcsönös barátságnak megfelelően rendezzük, a magyar királyi kormány és a német birodalmi kormány a következő megállapodást kötötték.” Maga a megegyezés három fejezetre osztja a megállapodásokat, melyeknek az elseje tartalmazza a tulajdonképpeni lényeges szabályokat. Ezekben a magyar királyi kormány biztosítja a magyarországi német népcsoporthoz tartozó személyeknek azt a lehetőséget „hogy német népiségüket töretlenül megőrizhessék.” Ebből folyóan kormányunk gondoskodik arról, hogy a hazai németajkú polgároknak semmiféle hátrányuk ne származzék abból, hogy az itteni német népcsoporthoz tartoznak és hogy nemzeti szocialista világnézetet vallanak. E biztosíték elvi megállapításán túl az egyezmény megszabja azt, hogy kit kell a német népcsoporthoz tartozónak tekinteni s erre azt a választ adja: aki magát a németeséhez tartozónak vallja és akit a Magyarországi Németek Szövetségenek a vezetősége (Volksbund der Deutschen in Ungarn) népi németnek (volksdeutsch) elismer. Ez a rendelkezés tehát novum a mi jogalkotásunkban, mert amíg eddig bármely, Magyarországon élő nemzetiség nyelvi, vagy egyéb a nemzetiségi kérdésből folyó jogállását törvényteljesítettek, addig most egy faji alapon szervezett testületnek jogot adtunk arra, hogy ő állapítsa meg, vájjon kit tart a maga népcsoportjához tartozónak? Minthogy pedig ebből különböző jogosítványok folynak, így vitán felüli, hogy ennek a testületnek bizonyosfokú közjogi jogosítványokat is adtak, ami minden esetben az állami legfőbb felügyeleti jog épségben tartásával ugyan, de mégis különleges helyzetet teremtett számukra,

A jegyzőkönyv a Volksbund szervezetét és a hazai németajkú lakosságnak abba való bekapcsolását részletesen szabályozza. Mindenekelőtt megállapítja, hogy ezeknek a német csoportbelieknek joguk van szervezkedni, azután ifjúsági tömegeiket gondozni, továbbá sport üzése, művészeti tevékenység kifejtése és egyéb célokhoz egyesületeket alakítani. Ezzel lehető-

ség van nyújtva arra, hogy maguk között a társadalmi életnek minden terén külön csoportokként szerepeljenek. A továbbiakban megállapítást nyert az a máskülönben általános nemzetiségi alapelvünkbelől folyó téTEL, amely szerint a „volksdeutsch” személyek ugyanolyan feltételek mellett gyakorolhatnak nálunk minden hivatást, mint a többi magyar állampolgárok. Ennek további következménye, hogy a népcsoportbeliek megfelelően: alkalmaztassanak a magyarországi hivatalok betöltésénél és e tekintetben az összlakosságban elfoglalt arányszámuk vé tessék figyelembe. Különös súlyt vet a megállapodás arra, hogy azokon a területeken, ahol nálunk németek varálnak letelepedve, az alsó és a felettes hatóságoknál is megfelelő számban alkalmaztassanak.

Lényeges a németajkú gyermekek iskoláztatására vonatkozó rendelkezés, amelynek értelmében valamennyi ilyen gyermeknek lehetővé kell tenni azt, hogy német tannyelvű iskolában nevelkedhessenek és pedig úgy az elemi, mint a középfokú és a szakiskolákban. Mivel pedig a tanítás sikérének egyik előfeltétele az, hogy megfelelő tanerők álljanak rendelkezésre, Magyarország kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy előmozdítja az alkalmas német tanítókban leendő utánpótlást.

Külön szakasz írja körül a nyelvhasználati jogot. Alaptétel, hogy a hazai németeknek joguk van a nyelvüket szóban és írásban akár személyi ügyekben, akár a gazdasági életben és nyilvános gyűléseken használni. Németnyelvű napilapok, folyóiratok és kiadványok ugyanolyan feltételekkel jelenhetnek meg, mint a magyarok. Régebbi törvényeink és rendeleteink a nem magyar nyelvű körzetekben (törvényhatóságok és községek) kiegészítő nyelv gyanánt azt a hazai nemzetiségi nyelvet engedélyezték, amelyet az ottani lakosság beszél s amelynek a használhatását illetően az említett testületeknek legalább V-, része javaslatot tett. E tárgyban a bécsi jegyzőkönyv némi eltérést mutat, amennyiben úgy rendelkezik, hogy „olyan közigazgatási körzetekben, ahol német csoportbeliek az össznépesség legalább $\frac{1}{o}$ részét teszik ki”, ezek a német nyelvet hivatalos érintkezésben is használni jogosultak. Látjuk tehát ebből, hogy amíg egyrészt az igény jogosultság mértéke mennyiségileg másként lett szabályozva, mert nem elég az illető körzet lakosságának $\frac{1}{5}$ -e, hanem $\frac{1}{3}$ -a szükséges, viszont a másik oldalon megálla-

pítja az egyezmény, hogy ezek általában a hivatalos érintkezésben használhatják a német nyelvet, tehát joggal feltételezhető, hogy a cél minden tekintetben az ō nyelvi joguknak az addigiaknál szélesebb keretekben leendő érvényesülése.

Külön szakasz szól a gazdasági önsegélyre vonatkozóan és itt meg kell említeni, hogy a németeknél nagyon el van terjedve a szövetkezeti jellegű gazdasági társulás, mint az öngélynek egy igen alkalmas eszköze. Megállapítható tehát, hogy ilyen irányú tevékenységre a hazai németeknek saját nyelvi és faji egységük keretén belül joguk van.

Érdekes intézkedést tartalmaz a jegyzőkönyv első fejezetének a 7. pontja. Többször rámutattunk már arra, hogy kül földi részről nem egyszer megvádoltak bennünket azzal, hogy erőszakosan asszimilálunk, vagyis a magyar fajba beolvastunk itt élő nem magyar fajúkat olyan közigazgatási intézkedésekkel, amelyek hatalmi szóval terelték a magyarság soraiba azokat, kik más vörből származtak. Többször rámutattunk már ennek az állításnak a valótlanúságára is és kifejtettük azt is, hogy bár tagadhatatlan a mai magyar társadalomnak és különösen az értelmiségi rétegnek jelentős részben nem magyar fajúkból történt leszármazása, mégis ez soha sem erőszakosan történt, hanem a természetes beolvadás elve szerint. Tudjuk, hogy az évszázadokon át tartó háborúk a fajmagyarságnak a sorait nagyon megritkították s ezeknek a helyét részben a hazai nem magyar fajúak, részben pedig a külföldről bevándoroltak foglalták el. Minthogy pedig mégis a magyar faj adta meg az országnak a jellegét és úgy közéleti, mint egyéb téren is övé volt a vezető szerep, így természetesen állott be az önkéntes asszimiláció és ha körülözünk a mai magyar társadalomban, azt látjuk, hogy ennek jelentős része nem faj magyar származású s ennek ellenére százszázalékos jó magyar. Ez egy magától értetődő fejlődési folyamat volt, viszont soha senkinek azt a jogát kétségbe nem vontuk, hogyha ragaszkodik a saját fajához, abban továbbra is akadálytalanul megmaradhasson.

A tárgyalás alatt lévő magyar-német egyezmény kimondja, hogy „magyar részről kerülni fognak minden olyan rendszabályt, amely a kényszerű asszimiláció célját szolgálná, különösen a német családnevek magyarosítása által”. Ebből folyóan a hazai németeknek joguk van arra, hogy a családjuk által

előzetesen viselt nevet újra fölvehesek, vagyis, hogy az a hazai német, aki a nevét megmagyaroította, most ismét, ha úgy akarja, azt visszanémetesítheti. Az egyezmény megkötése óta a hivatalos lap közlése szerint ilyesmi többször már meg is történt, anélkül, hogy a mozgalmat nagyon széleskörűnek lehetne minősíteni,

Fontos továbbá az egyezménynek közművelődési téren létrejött megállapodása is, mert annak is erős köz- és nemzetközi jogi jellege van. Az egyezmény 8. pontja ugyanis azt mondja: „A népcsoporthoz tartozó személyeknek kulturális téren joguk van a nagynémetetanyaországgal szabadon érintkezni.” Amíg tehát fentebb azt látjuk, hogy a hazai nénetség jogot nyert a nemzeti szocialista politikai világnezet követésére, addig másrészről megkapta azt a jogot is, hogy kulturális téren bizonyos fokig Nagynémetország befolyása alá kerüljön, mert a szabad érintkezés fogalmába kétségtíír ez is beletartozik.

Az egyezmény II. fejezete megállapítja, hogy a magyar és a német kormány közt egyetértés áll fenn a tekintetben, hogy „a fenti alapeltek semmiképen se érintsek a lojalitásnak azt a kötelességet, amellyel a népcsoporthoz tartozó személyek a magyar államnak tartoznak”. Ez tehát elvi deklaráció, amelynek a lényege az, hogy a hazai németajkú polgároknak megadott minden különleges jogosítvány ellenére is a magyar államhoz való hűség olyan kötelezettség, amely a hazai német népcsoport minden tagját egyformán kötelezi,

A jegyzőkönyv befejezéseképen a III. fejezet arra vonatkozóan tartalmaz megállapodásokat, hogyha lenne olyan németajkú állampolgár, aki a döntőbírósági ítélet meghozataláig Magyarországtól elszakított, román uralom alatt állott területen lakott, annak az illető települtnek igénye van, hogy a Német Birodalomba átköltözhessek. Ilyen lehetőségek például Szászrégen, vagy Beszterce vidékén fordultak elő, amennyiben az erdélyi részeknek ezen a területein laknak (a románoknál maradt szászokon és a Bánságban maradt németeken kívül) olyanok, akiket az ügy érinthet. A vonatkozó átköltözködési kérelmet legkésőbb két év alatt kell előterjeszteni és az eljárás részleteire nézve az egyezmény analóg intézéseket tartalmaz, mint aminők a röviddel azelőtt Délirolból a német földre átköltöztetett németajkúakat illetően fennálltak.

A most ismertetett jegyzőkönyvet a már említett 8.490/1940. M. E. számú rendelet tette közzé három hónappal annak aláírása után, jelesen 1940. november 23-án. Ez a M. E. rendelet bevezetésében a következőket mondja: „A magyar királyi minisztérium a Bécsben, 1940. évi augusztus hó 30-án kelt és a törvényhozás által az 1940. évi 26. t. c. 1. §-ában jóváhagyólag tudomásul vett magyar-német kisebbségi megállapodást tartalmazó jegyzőkönyvet ezennel közzéteszi”. Itt csak azt kell megjegyeznünk, hogy az 1940: 26. t. c. 1. §-a nem szól a kisebbségi megállapodásról, hanem magának a bécsi területi döntéseknek a tényét szögezi le, amikor azt mondja, hogy „a törvényhozás hálával emlékezvén meg a baráti nemzetek kormányainak fáradozásairól, a német birodalmi kormány és az olasz királyi kormány minisztereinek Bécsben, 1940. évi augusztus 30-án hozott döntését elfogadja és a döntőbírósági határozat értelmében Magyarországnak ítélt területet a magyar Szentkoronához visszacsatolja és a magyar állam területével egyesíti.” Ebben a szövegben tehát, amelyre a fent említett miniszterelnöki rendelet hivatkozik, a németekkel történt nyelvi, illetve nemzetiségi megállapodásról szó nem esett.

Ezek után tartsunk még rövid szemlét a most tárgyalt rendelkezések lényege felett. Kétségtelen, hogy az egyezmény a magyarországi nemzetiségi kérdéscsoportban teljesen novum, mert ilyen jellegű nemzetközi megállapodás a hazai többi nemzetiségre vonatkozólag nem jött létre. Bizonyos az is, hogy az egyezmény létrejöttének bizonyos fokig politikai háttere van, amit bizonyít az, hogy az ország jelentős részének a visszacsatolását kimondó döntőbírósági ítélettel egyidejűen írták alá ezt a nemzetközi szerződést is. Érthető, hogy amikor Nagymagyarország olyan jelentős területének reintegrálásáról volt szó, mint Északerdély s az attól északra és nyugatra fekvő területrészek, ami által jelentős magyar tömegeket kaptunk vissza, akkor a döntőbírósági ítéletnek egyik jelentős tényezője, a Német Birodalom, a maga faj testvérei érdekében bizonyos garanciákat óhajtott szerezni s ezeknek a lényegét foglalták akkor a Ribbentropp-Csáky-féle jegyzőkönyvbe. Ez a kérdés politikai háttere, de nézzük, hogy vannak-e a megegyezésben olyan újszerű részletek, amelyeket nemzetiségi eljárásunk addig nem ismert? Vannak, Ilyen mindenek előtt az, hogy egy, Ma-

gyarországon megszervezett és az itteni németajkúakat magában foglaló organizáció, az úgynevezett Volksbund, közjogi elismerést nyert, amennyiben az állapítja meg, hogy ki tekintendő nálunk népi németnek, tehát kit vesz fel a maga soraiba és részesít a németek számára megállapított jogokban, A további novum az, hogy az egyezmény megállapítja hazai németjeinknek azt a jogát, mely szerint ezeknek semmiféle hátrányuk nem származhatik abból, hogy a nemzeti szocialista világnezetet vallják. Ez tehát jogilag azt jelenti, hogy az e világnezetet valló politikai párthoz való tartozás a magyar állampolgárok egy részének feltétlenül meg van engedve. Ámbár tehát elvileg minden, alkotmányosan kormányzott országban az állam alaptörvényeivel ellentétben nem álló politikai nézetet vallani szabad, mégis ennek ily kifejezett deklarálása a hazai nénetség javára határozottan novum.

Hasonlóképen növumnak kell minősíteni az egyezmény ama pontját is, amely szerint a hazai német népcsoporthoz tartozóknak kulturális téren joguk van a nagynémet anyaországgal szabadon érintkezni. Ez a jogszabály, amint látjuk, csak a kulturális tére vonatkozik ugyan, de mégis jogosítványt állít fel arra nézve, hogy egy más állammal egyes itteni állampolgár személyek szabadon érintkezhessenek. Ugyancsak növumnak kell minősíteni azt a rendelkezést, amely lehetővé teszi a magyar nevet felvett hazai nénetség egyes tagjainak régi családnevük visszaállítását. Ennek a célja kétségtől a bizonyosfokú asszimiláció kivédése, tehát ez a szakasz valószínűleg abból a feltevésből indul ki, hogy sokan nem önkéntesen, hanem bizonyos vélt előnyök hatása alatt, német népi öntudatuk elejtésével, vették fel a magyar nevet, E tekintetben a magunk álláspontját illetően hivatkozunk arra, amit már előző fejezetések során nem egyhelyüt kifejeztünk, hogy tudnillik nálunk igenis volt a magyarságra beolvadást jelentő asszimiláció, de ez soha nem történt erőszakos módon, hanem az illető érdekeltek önkéntes csatlakozása útján, aminek a legkülönbözőbb háttere (hivatalbeli, családbeli okok stb.) lehetett,

A nyelvhasználat terén a nemzetiségek által eddig élvezett jogosítványok is bizonyos kiterjesztő értelemben lettek az egyezmény által statuálva, amennyiben kimondották, hogy olyan közigazgatási körzetekben, ahol az össznélesség legalább

$\frac{1}{3}$ -a német, az utóbbiaknak joguk van a hivatalos érintkezésben is anyanyelvüket használni. Ez tehát meghaladja az eddig fennállott azt a mértéket, amely az anyanyelv használatát csak az alsófokú hatóságok keretében szabályozta. Ugyancsak növumnak kell tekinteni azt, hogy a hazai németesség a szövetkezeti ügyek kialakítására, mint népcsoport, felhatalmazást kapott. Ennek a gazdasági jellegű, rendelkezésnek a célja az, hogy az altruisztikus irányú gazdasági intézmények az illető népcsoport saját jogkörében maradjanak meg.

Nem tekintendő újításnak, hanem csak a már meglévő gyakorlat leszögezésének az, hogy a németajkú gyermekek németnyelvű iskolákban nevelkedhessenek. Ellenben az egyezmény kifejezetten megemlíti az elemi iskolákon kívül a középfokú és a szakiskolákat is, azonkívül pedig kimondja, hogy valamennyi német gyermek számára lehetővé kell tenni ezekben az iskolatípusokban a saját nyelvén való nevelést, tehát ekként a magyar államot bizonyos oblígó elé állítja a német tanítási nyelvű iskolák felállítása tárgyában s erre mutat az is, hogy felelősséget vállaltunk arra nézve, hogy gondoskodunk a németül oktatni tudó tanítók megfelelő utánpótlásáról.

A jegyzőkönyvnek az a része, amely a hazai németeket feljogosítja a szervezkedés értelmében olyan egyesületek alapítására, amelyek az ifjúságot gondozzák, vagy pedig a sportot gyakorolják, vagy művészeti tevékenységre irányulnak: az általános megkülönböztetésnek további folyományai. Kétségtelen, hogy különösen a fiatalok önálló megszervezésével német részről azt a célt követik, hogy az ifjabb nemzedék öntudatos németként nevelődjék fel, s amint a jegyzőkönyv kimondja azt, hogy a német népcsoportoz tartozónak tekinti azt, aki magát a németesséhez tartozónak vallja, épügy lehetséges, hogy az a nemzedék, amely már külön szervezetekben nő fel, ennek a gondolatnak öntudatos és kitartó harcosa lesz. Mindezzel szemben természetes követelményként kell elkönyvelnünk az egyezménynek azt a rendelkezését, mely a magyar államhoz való hűséget az itteni németajkú állampolgárok számára kifejezetten kötelezővé teszi. Ez a rendelkezés az egyezmény egyik erkölcsi alaptételeül tekintendő.

Az elég részletesen tárgyalt jegyzőkönyv többi adatára nem óhajtunk kitérni, aminő például az esetleg Németországba való

kiköltözés lehetősége, de ismételten meg kell állapítanunk azt, hogy úgy a politika, mint a nemzetiségi jog s a nemzetközi jog szempontjából is a most ismertetett egyezmény újszerű s nyilvánvalóan a Német Birodalom kívánságára jött létre, annak az ő részükről vallott elvnek az alapján, hogy minden állam a maga olyan faj testvéreit, akik más államkeretben honosak, fajilag lehetőleg védeni igyekszik.

Ehelyütt kiegészítésképen néhány szóval megemlékezünk arról a megegyezésről is, amely ugyanabban az időben, ugyanazon alkalommal, tehát a bécsi döntéssel egyidejűen, Németország és Románia között jött létre.

Az 1940. augusztus 30-án Bécsben, a magyar-német jegyzőkönyvvel egyidőben létrejött román-német jegyzőkönyv Romániára nézve s így ennek a keretében az annak idején Magyarországtól elcsatolt területeken megmaradt részekre vonatkozóan is szintén szabályozta az ottan honos németajkú állam-polgárok nyelvi és kisebbségi jogviszonyait. Míg azonban velünk szemben, amint láttuk, részletes és az itteni német népcsoport egész jogállását szabályozó megállapodások jöttek létre, addig román viszonylatban a jegyzőkönyv – melyet német részről szintén Ríbbentropp német birodalmi külügyminiszter, román részről pedig Manoilescu román királyi külügyminiszter írt alá - a következő elvi jelentőségű deklarációt tartalmazza: „A román királyi kormány kötelezettséget vállal, hogy Romániában a német népcsoportozhoz tartozókat minden tekintetben egyenlő elbánásban részesíti a román fajúakkal és a német népcsoportozhoz tartozók helyzetét a Gyulafehérvári határozatok értelmében, nénetségük megtartása érdekében kiépíti.” Ennek az egyezménynek a lényege tehát az, hogy román viszonylatban nem részletezték az odavaló német népcsoport jogait, hanem egyszerűen hivatkoztak a Gyulafehérvárott (vagyis 1918. december 1-én) kimondott elvekre. Ha már most ezt a mi szemszögből tesszük vizsgálat tárgyává, akkor érdekes megállapításokat olvashatunk Flachbarth Ernőnek e tárgyban a Pécssett megjelenő Kisebbségi Körlevél 1944. januári számában közzétett cikkében. Ez mindenekelőtt megállapítja, hogy az 1918. december 1-én Gyulafehérvárott (melyet a németek Karlsburg, a románok Alba Julia névvel neveznek) megtartott népgyűlésen az erdélyi, a bánsági és a magyarországi románok kiküldöttjei

által hozott határozatokat a román törvények közé soha fel nem vették, ennek ellenére azonban azoknak politikai jelentőséük van. A határozatok közül a németajkúakra nézve csak azok a pontok fontosak, amelyek a Romániában élő, különböző-fajú egyének szabadság- és egyenlőség jogaira vonatkoznak. Ezekkel az elvekkel kapcsolatban a német-román bécsi jegyzőkönyv céljának megfelelően a románok épügy tartoznak a közoktatási, egyesületi, stb. jogosítványokat az ottani németajkúak számára biztosítani, mint mi itthon. Mindebből folyólag Flachbarth – helyesen – azt a következtetést vonja le, hogy a bécsi német-román jegyzőkönyvben Románia által vállalt kötelezettségek sokkal tágabb körűek, mint azok, amelyeket Románia a páriskörnyéki, ú, n. kisebbségi szerződésben magára vállalt. Mindezek az adatok nem tartoznak ugyan szorosan vett tárgykörünkbe, azonban a bécsi magyar-német egyezmény kapcsán ennek a mozzanatnak a megörökítése talán nem volt felesleges.

XII.

Tanulmányunk teljességéhez minden esetre jelentős mozzatként járul az, ha adatokat közlünk a magyarországi nemzetiségek, illetve az itteni magyar és a többi fajok számarányára nézve is. Ebben a kérdésben tanulmányunk egyik előző fejezetében már ismertettük a polémikus éssel megírt, egyik külföldi cikkiről fejezetére ulyancsak külföldi oldalról tett kritikai megjegyzéseket. Most mutassuk be a hazai nemzetiségi megoszlás szempontjából abszolút hitelességet érdemlő, hivatalos magyar statisztikai adatokat. Ezeket a hivatalos közelésekét a Magyar Statisztikai Szemle 1943. május-júniusi és 1944. májusi száma hozta nyilvánosságra. Hogy pedig a hazai különböző fajok egymáshoz való arányát a múltban és a jelenben párhuzamba vonhassuk, érdemes az ország szétszakítása előtt megtartott utolsó, vagyis az 1910-es népszámlálásnak a *mai* magyarországi területre vonatkozó adatait is ismertetni. Megjegyezzük, hogy a könnyebb megértés végett úgy ennél, mint a később ismertetendő adatoknál is lehetőleg csak kerek számokat alkalmazunk.

Az 1941 -iki népszámlálás a lakosság számbavételénél megkü-

lönböztette azok anyanyelvét és nemzetiséget. Anyanyelvnek azt tekintette, amelyet az illető számbavett legszívesebben, és leginkább használ, nemzetiségnak pedig azt, amelyhez tartozónak magát érzi. Eszerint az anyanyelv bevallása tulajdonképen objektív szemponton alapult, vagyis azon, hogy az illető számbavett, melyik nyelvet használja ténylegesen leggyakrabban. Ezzel szemben a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó válasz szubjektív megítélés alá tartozik, mert hiszen azt jelenti, hogy az illető melyik népi közösséghöz tartozónak érzi magát. A nemzetiségi hovatartozás tehát nemcsak eltérő lehet az anyanyeltől, hanem még általában a nyelvismerettől is független. Alább közlendő adatainknál egrészt a Nagymagyarország fennállása idejében utoljára megtartott népszámlálást vesszük figyelembe, azt, amely 1910-ben folyt le, másrészt pedig bemutatjuk az 1941-iki népszámlálási adatokat. Az 1910-iki adatok magától értetődően csak azokra az országrészekre vonatkoznak, amelyek a jelenlegi Magyarország területét alkotják, úgyhogy az összehasonlítás e kereken három évtized között ekként könnyű lesz.

1910-ben ezen a területen a magyarság számaránya anyanyelv szerint 74.5% volt, vagyis kereken a lakosság $\frac{3}{4}$ -részé, míg a többi hazai fajok a következő képet mutatták: legtöbb volt a román (7.9%), aztán a német (7,4%), következik a ruszin (3.2%), majd a szlovák (2.6%) és a szerb (1.4%), a többi a kisebb fajok között oszloott meg. Ezzel szemben: az 1941-es adatok így szólnak: a magyarság 77.5%, a román 7.5%, a német 4.9%, a ruszin 3.8%, szlovák 1,8%, szerb 1.1%, a többi a kisebb fajok között oszlik meg, Szám szerint állítva be az 1941-es adatokat, azok a következő képet mutatják: magyar van kereken 11,365,000, román 1,100,000, német 720,000, ruszin 564,000, tót 270,000, szerb 165,000, a többi a kisebb fajok között oszlik meg,

A *nemzetiség* szerinti megoszlás a következő képet mutatja. Magyar van 11,885,000, román 1,052,000, német 533,000, ruszin 547,000, tót 174,000, szerb 159,000, a többi a kisebb fajokra esik. Százalék-arányban tehát a magyarság itt 80,9%-al vezet, míg a román 7.2%, a német 3,6%, a ruszin 3,7%, tót 1.2%, szerb 1.1%, a többi szétforgácsolódik. Megállapítható tehát, mindebből, hogy a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó beval-

lások szerint a magyar arány még kedvezőbb, mint az anyanyelvi, mert még az előbbi 77.5%-ot mutatott, addig az utóbbi 80.9% volt.

Figyelmet érdemel az arra keresett válasz is, hogy az egyes törvényhatóságokban, tehát a vármegyékben, valamint a törvényhatósági joggal felruházott városokban miként oszlanak meg a különböző nemzetiségek. Erre nézve a következő felvilágosítást kapjuk. A magyarság a legerősebb azon a területen, amely Trianon alapján is a miénk volt, mert itt az arányszám meghaladja a 90%-ot. Azonkívül erős a magyarság arányszáma a visszacsatolt Felvidéken, ahol az összlakosságnak több, mint $\frac{4}{5}$ -e magyar. A visszacsatolt keleti és erdélyi területeken a magyarság abszolút többsége megmaradt ugyan, de már nem ily kedvező, viszont a Délvidéken is megvan a magyarság abszolút többsége, mely egyedül a Kárpátalján csökkent, amennyiben a ruszinok lakta területen a lakosságnak csak 13%-a magyar. A vármegyék közül a legmagyarabb Hajdú vármegye, ahol az összlakosság 99,7%-a magyar anyanyelvű. A németek a legnagyobb arányszámot Baranya vármegyében érik el, ahol a lakosságnak 43.6%-át teszik ki, azonban a magyarajkúak még itt is erősebbek a német anyanyelvűknél, amennyiben a magyarok arányszáma 55.2%. Tolnában és Bácsbodrogban a lakosság kereken $\frac{3}{4}$ része német anyanyelvű. A románok 96.8%-a az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés alapján visszacsatolt észak-erdélyi és keletmagyarországi törvényhatóságokban lakik, legnagyobb arányszámukat Szolnokdoboka és Beszterce-Naszód megyében találjuk, ahol az összlakosság 73.7%-át, illetve 71,2%-át teszik ki. Abszolút többséget alkotnak azonkívül Kolozs, Szilágysomlyó és Máramaros megyékben. A ruszinok lakóhelye a Kárpátalja, tehát Bereg, Máramaros és Ung megyék külön közigazgatási kirendeltségbe foglalt részei, amelyekhez csatlakozik Ugoča vármegye is. Ezek közül Beregen a ruszinok arányszáma az összlakossághoz viszonyítva 82.3%, Máramarosban 76.8% és Ungban 70.4%.

A szlovákok legnagyobb része, összlétszámának mintegy $\frac{3}{4}$ -e Nyitra, Pozsony, Bars és Hont megyéknek hozzánk csatolt részein él. Azonkívül nagyobb tömegekben találhatjuk Csanád, Arad és Torontál hozzánk tartozó részeiben, nemkülönben a Bácskában. A szerbek arányszáma a legkedvezőbb a Bácskában,

Érdemes még a többi városi törvényhatóságra is pillantást vetni úgy az anyanyelvi, mint a nemzetiségi megoszlás szempontjából. Ami az anyanyelvet illeti, a legmagyarabb városunk Kecskemét, ahol a magyarság számaránya 99,5%. Utána jön Debrecen 99,4% és Hódmezővásárhely 99,2%-kal. Budapest székesfőváros ebben a kímutatásban 97,1%-kal szerepel,

A románok arányszáma a városokban igen csekély, ami azt mutatja, hogy ők túlnyomó részben falulakók. A városi lakosság közt aránylag a legnagyobb számban Kolozsváron találhatjuk őket, ahol annak 9,1%-át teszik ki. Utána Nagyvárad következik 5,2% és Szatmárnémeti 4,6%-kal, valamint Marosvásárhely 3,9%-kal. A többi városokban az összlakosságnak még 1%-át sem érik el.

A németek nagyobb számarányban vannak a városok közül Sopronban, ahol az összelakosság 30%-át teszik ki. Utána jelentősen kisebb, de még mindig számbavéhető arányban Újvidéken szerepelnek (12,4%), míg a többi városokban arányszámuk nem üti meg a 10%-ot.

A ruszinok egyáltalában nem városlakók és az egész országban egyes városi törvényhatóságokban még az 1%-ot sem ülik meg, azért annál feltűnőbb, hogy Ungvárott 11,6%-os arányszámmal szerepelnek. Ennek kétségkívül abban is kell a magyarázatát keresnünk, hogy ez a város a ruszin különkor-mányzat és általában a ruszinok székhelye.

A szlovákok arányszáma a legkedvezőbb Kassán, 11%, de utána nagy esést tapasztalunk, amennyiben Ungvárott 3,2% és Újvidéken 2,7%. A többi városban még az 1%-ot sem érik el, kivéve Komáromot, a maga 1,3%-os arányával.

A városlakó szerbek legerősebbek Zomborban (az összlakosság 36,8%-a), továbbá Újvidéken (28,4%). Említésre méltó még Szabadka a maga 4,5%-ával, míg a többi városban az 1%-ot sem érik el. Ellenben érdemes a megrögzítésre, hogy a bunyevácock legnagyobb számban Szabadkán élnek (az összlakosságból 32,2%), nemkülönben Zomborban (17,2%).

Az 1941-íki népszámlálásnak ezek az adatai tehát végeredményben hű képet adnak arról, hogy Magyarország ma is minden esetre nemzeti államnak tekinthető, mert hiszen, bár a trianoni Magyarországhoz viszonyítva, országos átlagban a fajmagyarság számaránya csökkent, mégis az országnak kerekén

$\frac{3}{4}$ része, sőt annál valamivel több, magyarnak mondható, ami-ból folyólag semmi alapja nem lehet az ellenfeleink részéről nem egyszer hangozatott amaz állításnak, hogy mi megszűntünk nemzeti állam lenni és hazánkat nemzetiségi államnak kellene minősíteni.

A nemzetiségi kérdés egész anyagának megvilágítása céljából meg kell emlékeznünk röviden arról is, hogy tételes törvényünk van „a nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről”. Ezt az 1941:5. t. c. tartalmazza, amelynek első §-a kimondja a következő: „Aki mászt az országban élő valamely nemzetiségi érzületében megsért – amennyiben cselekménye súlyosabb buntető rendelkezés alá nem esik – vétség miatt 6 hónapig terjedhető fogházbüntetéssel büntetendő. Ha a cselekményt sajtó útján, vagy egyébként nyilvánosan követik el, a büntetés 1 évig terjedhető fogház. A cselekmény miatt a bűnvádi eljárás magánindítványra indul meg.” Ebből a szószerinti idézetből tehát megállapítható, hogy a jelzett törvény a legmesszebbmenő lojalitással védi meg a hazai nemzetiségeket még attól is, hogy valaki egyiküket, vagy másikukat lekicsinylő, vagy sértő jelzővel illesse s amennyiben ez mégis megtörténnék, akkor ez a cselekmény a sértettnek a panaszára büntető eljárást s ebből folyólag büntetést és pedig szabadságvesztést von maga után. Ha most már tudjuk azt, hogy büntető törvényünk a szóbeli sérésekkel általában pénzbüntetéssel és csak kivételesen szabadságvesztéssel sújtja, akkor láthatjuk, hogy a nemzetiségek valamelyik tagját ért hasonló sérelem büntetése a normális keretek között megállapított büntetési nemnél sokkal szigorúbb. Viszont érthető, hogy ilyen ügyben az eljárást kizárolag úgynevezett magánindítványra teszik folyamatba, mert a szóbakerülhető vétség nem olyan jellegű, hogy azért az állami vádhatóság vállalja a vádemelés kötelességét. Az 1941: 5. t. c. lényege tehát vitán felül a nemzetiségi érzékenységnek törvény útján való honorálása, amely újabb bizonyítéka annak, hogy a legnagyobb megértéssel vagyunk a hazai nemzetiségeknek nemcsak jogi, hanem még lelki beállítottsága iránt is.

BEFEJEZÉS.

Amikor a magyar nemzet 1896. június 8-án az állam fennállásának ezredik évét ünnepelte, az úgynevezett millenáris ünnepségek legkimagaslóbb mozzanata volt a magyar törvényhozás két házának, a förendi és a képviselőháznak I. Ferenc József király előtt bemutatott hódolata. Az ünnepi beszédet a budai királyi vár dísztermében a Felséghez Szilágyi Dezső, a képviselőház akkori elnöke intézte, s ennek a során a nemzetiségi kérdésre vonatkozóan a következő elvi jelentőségű kijelentést tette: „Századok tapasztalása mutatja, hogy e földön csak egy erős és egységes állam képes feladatainak megfelelni. Az állam és a politikai nemzet egysége fenntartó erő. Sem ez, sem a hazafiság nem követelik a Magyarországon létező különböző nemzetiségek elenyészését. Amit az megkíván, az abban áll, hogy *hűséggel a magyar állam iránt minden törekvése a hazai határain belül maradjon és munkájának és érzéseinak legnemesebb részét mindenki a hazai érdekeinek és céljainak szentelje.*⁴” Valóban bölcs szavak, amelyeket egy nagy-észű államférfú az egész nemzet osztatlan helyeslésétől kísérve mondott el. Ez a mi alapgondolatunk is a nemzetiségi kérdés egész tárgyalásánál és ennek a jegyében igyekeztünk tanulmányunk során mindeneket a legfontosabb törvényhozási és kormányzati rendelkezéseket könnyen áttekinthető módon ismertetni, nemkülönben nemzetiségi politikánk irányvonalát körülbelül másfélszázados fejlődésében bemutatni, amelyeknek előlvasásával a nem szakember, tehát a nemzetiségi kérdés iránt érdeklődő minden művelt egyén is bepillantást kaphat ennek az elégé szövevényses problémának a részleteibe. Célunk éppen az volt, hogy a nagyközönség, amennyiben érdeklődik ez iránt, akkor fejegetéseinkból magának a tárgyalt anyagról tiszta képet tudjon szerezni, ha pedig a kérdéssel eddig még egyál-

tálában nem foglalkozott, akkor sorainkból a nemzetiségi problémának a velejét ismerje meg. Ezért kerültük a túlságos részletezést és bár tanulmányunk megírásánál természetesen különböző forrásmunkákat is felhasználtunk, mégis a szövegezésnél az volt a törekvésünk, hogy ne engedjük ki kezünkiből a fonat, vagyis ne tegyük lehetővé azt, hogy a sok mellékkérdés és idézés bekapcsolásával ez a kis munka nehezebben megérthetővé váljék. Őszinte lenne az örömkünk, ha ez sikerült volna sajnos tekintetben e sorok írójának, mint a magyar közélet terén évtizedek óta komoly munkát végző férfinak, a nemzetiségi kérdésben elfoglalt elvi álláspontját is közérthetően szögezhettük volna le.

Még a királyság korában történt, hogy e tanulmány szerzője Nagymagyarország egyik legnagyobb vármegyéjének, a közel félmillió lakost számláló Krassó-Szörény vármegyének az élre került, mint annak a király által kinevezett főispánja. Mikor ebbe a tisztségébe a jelzett vármegye törvényhatósági bizottsága öt ünnepélyesen beiktatta, akkor a következőképen fejtette ki a nemzetiségi kérdésre vonatkozó álláspontját: „Vármegénk lakossága nagy részben nem magyar anyanyelvű, ami feladatommá teszi azt is, hogy álláspontomat ebben a kérdésben megszabjam. Az én helyzetem, aki eddigi pályfutásomat a magyar közig, tehát ezeréves alkotmányunk tanulmányozásának szenteltem, könnyű és félreértést nem enged, mert azt tanultam és tanítottam, hogy hazánk polgárai közt jelenlékeny kontingenst tettek ugyan ki mindig azok, akik nem tartoztak a magyar fajhoz, de ez, amint az ezeréves múltban nem változtatta meg, úgy a jelenben sem képes megzavarni egrészt a velük való testvéri együttérzésünket, másrészt a magyar állam nemzeti jellegét. Nem magyar anyanyelvű honfitársainknak, e vármegyében tehát első sorban a románoknak egyházi, kulturális és gazdasági ügyeit megértő tárgyalagossággal és szerető figyelemmel fogom kísérni, s amint a múltban az államhatalom soha ebbeli fejlődésüköt meg nem akadályozta, úgy a jövőben is respektálni kívánom kétségtelen jogaiat. Történelmünk tanítja, hogy mindenkor szeretettel öleltük magunkhoz azokat a nem magyar anyanyelvű honfitársainkat, akik velünk vállvetve küzdöttek hazánk szébb jövőjéért. Ugyanez a feltett szándékunk a jövőben is. Amidőn azonban megértő szívvvel aján-

lom fel nekik a kormányzó hatalom jóindulatát, bízva abban, hogy igaz meggyőződésből és őszinte hazafíű vonzalomból származó hazafiságunkat megértik és méltányolják, ugyanakkor közjogi állásom kötelességeit ismerve és annak felelősséget érezve, le kell szögeznem azt is, hogy minden olyan tünettel szemben, amely az egységes és oszthatatlan magyar állam ebbeli jellegét aláásni, vagy azt megtámadni igyekszne, teljes energiával fogok síkraszállni, nemesak azért, mert ezt így kívánja törvényünk és alkotmányunk szellemé, hanem azért is, mert szilárd meggyőződésem, hogy a haza csak addig teljesítheti a hivatását és csak addig lehet a jövendő békének is támasza, amíg földrajzilag épügy, mint politikailag, egységes marad.”

Ehhez a több, mint negyed századdal ezelőtt vallott programmomhoz most is hü maradok. Nincsen mit ahhoz hozzátennem, de nincs is mit belőle elvennem, minthogy Magyarországnak nemzeti államnak kell maradnia, mert különben nincs jövője, a nemzetiségeinkkel szemben lehetséges erőszakos eszközöktől azonban mindenkor tartózkodnunk kell. Több, mint ezer esztendeje alkottunk már itt, a Kárpátok medencéjében, önálló államot és ez mutatja a mi politikai érettségünket, de egyúttal kijelöli számunkra a jövendő útját is. Mint ezt erről a tárgyról néhány évvel ezelőtt tartott egyik előadásomban mondottam, a nemzetiségi kérdés helyes vitéle „nem mindig a nagy programmadások reprezentatív hangszerelésével, hanem csupán a különböző hangszerereknek sok-sok részletmunkát kívánó összehangolásával sikerülhet. Ennek a politikai kamarazenének a finom crescendói és decrescendói, pianói és pianisszimói, de ha kell, fortái és fortissimói adják meg és biztosítják annak az isteni zeneműnek a maradandó értékét, amelyet úgy hívnak, hogy széles skálájú, de egyetlen alaptételt szolgáló országkormányzás. Ez az alaptétel pedig nem más, mint az örök életű, őseink, a magunk és a késő utódaink lelkéből ki nem irtható az az ideál, amelyet úgy hívnak, hogy „Hungaria aeterna”.